

ИҚБОЛ МИРЗО

БОНУ УЧИНЧИ
ЖИЛД

Иқбол Мирзо
БОНУ УЧИНЧИ ЖИЛД

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=68880501

БонуРоман ва ҳикоялар3-жилд:

ISBN 978-9943-5993-2-1

Содержание

Бону	6
4 август	7
6 август	10
7 август	12
10 август	15
11 август	18
12 август	22
13 август	26
14 август	30
17 август	32
21 август	33
22 август	35
23 август	38
24 август	42
26 август	45
30 август	48
31 август	50
3 сентябрь	51
7 сентябрь	54
8 сентябрь	57
10 сентябрь	63
11 сентябрь	65
14 сентябрь	66

18 сентябрь	67
20 сентябрь	69
22 сентябрь	71
23 сентябрь	73
27 сентябрь	75
28 сентябрь	77
29 сентябрь	81
1 октябрь	82
5 октябрь	87
6 октябрь	90
7 октябрь	93
11 октябрь	99
13 октябрь	102
15 октябрь	103
16 октябрь	105
19 октябрь	109
20 октябрь	110
22 октябрь	112
25 октябрь	117
27 октябрь	119
1 ноябрь	121
4 ноябрь	122
5 ноябрь	124
7 ноябрь	125
14 ноябрь	126
15 ноябрь	129

19 ноябрь	131
23 ноябрь	132
26 ноябрь	133
2 декабрь	134
3 декабрь	137
7 декабрь	138
8 декабрь	139
9 декабрь	143
15 декабрь	144
16 декабрь	149
17 декабрь	151
20 декабрь	154
23 декабрь	159
24 декабрь	164
25 декабрь	166
28 декабрь	168
30 декабрь	171
31 декабрь	173
3 январь	174
6 январь	175
10 январь	178
12 январь	179
Конец ознакомительного фрагмента.	181

Иқбол Мирзо
Бону
Роман ва ҳикоялар
3-жилд

Бону

*Ҳаётингни ўзгартиргай бир одам ва бир Калом,
Ўшал инсон сен ўзингсан... Энди сўзни топ, тамом!*

4 август

Ассалому алайкум! Хайрли оқшом!

Мен Сизни узо-оқ изладим... ва ниҳоят энди топдим, шекилли.

Адашмасам, мен излаган инсон Сизсиз.

Албатта, аёл кишининг бундай чўрт иқрори унинг қадр-қимматини ерга уриб, суҳбатдошини дарров сергаклантиради.

Фақат жавоб ёзишга, хулосага шошилмай туринг.

Мен тамагир эмасман, ёрдам-пордам керакмас, бировнинг устидан ёзиш ниятим ҳам йўқ. Адолат истаб Сизни безовта қилмаяпман. Ёшим ўттизни қоралаб, бу дунёда ҳар ким ўз муаммосини фақатгина ўзи ҳал қилиши мумкин деган қатъий хулосага келиб бўлганман. Қолаверса, адолат ва ҳақиқат тушунчаларини турмуш талатўплари қуюни шу қадар биздан йироқлаштириб, осмону фалакка олиб чиқиб кетдики, энди бу мезонлар фақат арши аълода мавжуддек кўринади.

Йўқ, мен аламзада ҳам эмасман. Тўғри, ҳаёт менгинани минг хил услубда ўйнаб эрмак қилди, гоҳо туғилганимга пушаймонлар едим, лекин атрофга шундоққина назар солсам, мен каби бахтсизлару мендан баттар бадбахтлар тўлиб-тошиб ётганлигини кўриб, ёқамни тутаман-да, яна лабларим шукрона айтиб шивирлай бошлайди.

Шошманг, кулманг, ҳукм чиқармай тулинг!

Кўнглингизга оғир ботмасин-у, Сиздан кўра машхурроқ ва истеъдодлироқ адиблар кўп, улар орасида ҳамсухбат бўлганларим, дастхат олганларим, бирга суратга тушганларим ҳам бор. Фейсбукда кунда-шунда қаламкашлар билан дўстлик ришталарини боғлаб, ўзимни миллат ойдинлари сафида юргандек санаган пайтларим ҳам бўлган. Айниқса, муҳит тақозосига кўра юртдан айро тушиб, дилимни соғинч изтироби эзган вақтларда бу тезкор восита жонимга ора киргани рост. Аммо кейинчалик баъзи сабабларга кўра “ҳавойи” муносабатларни узил-кесил узиб-кесишга аҳд қилдим. Бунинг сабабини кейинча айтарман.

Сизни “танлаганим”га келсак, дастлабки китобчангиз бизнинг янгиликка ўч синфдошлар “чиғириғи”дан ўтгани, бизга ошно айрим кўшиқларнинг муаллифи Сиз бўлиб чиққанингиздир, эҳтимол. Яна, диляқинлик уйғонишига сабаб, қонқонимизга сингиб кетган юртдошлик туйғуси бўлиши ҳам мумкин. “Ҳар ким ўз кўмочига кўр тортади”, деймиз-ку.

Менга суҳбатдош керак. Янаям тўғрироғи, мени тинглай оладиган, дардларимни ҳис қиладиган, уни баҳолаб биладиган... ва ниҳоят, маслаҳат берадиган инсон зарур, холос. Назаримда, Сиз шундай одамсиз.

Биламан, бош оғриғига сабаб бўладиган масалаларни қалаштириб ташлайдиган танишу нотанишларингиз керагидан кўп. Вақтингиз ҳам жуда тигиз бўлса керак – менинг қўнғироқларимга жавоб қилмадингиз. Мана, телеграм орқали хат

ёзишга мажбур бўлдим. Бир ҳисобда шуниси яхши: ёзаётган одам мақбул сўз қидиради, фикрини чиройлироқ ифодалашга уринади, кечмишини таҳлил қилади, қолаверса, суҳбатда айта олмайдиганларини хатда бемалол ифодалаш имкони яралади – бу жуда соз!

Агар ҳамсуҳбат бўлишга розилик берсангиз, кўрган-кечирганларимни бир дўстдек, бир сингилдек тўкиб солмоқчиман.

Муддаони суҳбатимиз поёнида айтаман.

Жавобингизни интизорлик билан кутиб қолувчи:

Бош.

Москва.

* * *

6 август

Акажон (шундай мурожаат қилсам, Сизга малол келмай-дими?), раҳмат, илтимосимни ерда қолдирмай, суҳбатдош бўлишга розилик берганингиз учун миннатдорман.

Лекин “бухороликмасман”, деганингизга ҳайронлар қолдим, биз ҳаммамиз Сизни ўзимиз томондан деб ҳисоблар эканмиз. Балки, Ситораи Моҳи Хосага бағишланган шеърингиз бизда шундай содда таассурот уйғотгандир. Айтгандай, хоразмлик Шакаржон опа Сизни боғотлик деб мен билан рўмолини миҳга илиб қўйиб тортишганди. Барибир бизга нозик боғлиқ жойингиз бор экан, юз фоиз адашмабман-ку: “Домоди ман – омади ман”¹ дейди тожик.

* * *

Армон тошдек зил бўлгани учун ҳам дил тубига чўкади дейдилар... Тошлари тоғдек қалашиб кетган юракни нима деб аташ мумкин? Тошюрак деймизми? Инсон шу тариқа бағритошга айланадими?

Бу метин кўнгилни нечук тафт, ҳарорат эритади? Қандай куч унга қайта жон бағишлайди? Қайси қудрат бу тошларда гул ундира олади? Билмадим, билмайман...

¹ “Куёвим – омадимдир”.

Сизга дил ёришим учун ана шу тошюракдан зарра-зарра, ушоқ-ушоқ учириб-кўчиришим ке рак. Яна ўша тошлар оғриғини ҳис қилишим, ғанимга ҳам раво кўрмайдиган кунларни қайтадан яшаб ўтишимга тўғри келади. Қўрқаманки, бировнинг изтироблари тез бадингизга уриб, кўнгил дарчангизни тарақлатиб ёпиб олмасмикансиз, танаси бошқа дардингни билмаганидек, андуҳларимни тушунмасдан зада бўлиб, мени “қора рўйхат”га қўшиб қўймасмикансиз?

Майли, нима бўлганда ҳам олисларда мени тинглайдиган яқиним борлиги, у билан кўринмас ришталар боғлаб тургани... ёқимли, жуда ёқимли...

Мен ҳаётимни бир бошдан ҳикоя қилиб бераман. Бунга ойлар, балки йиллар керак бўлар.

Акажон, сизга сабр тилайман. Бир-икки кун нафас роллаб олай, зўрға топган дўстимни бездириб қўймаслик учун айтажак гапларимни бир тарозига солиб, тортиб олай...

Аллоҳнинг паноҳига...

* * *

7 август

Сахро деганда кўпчилик қип-қизил яйдоқ кенгликни, қорақўлдай мавжланган барханларни, олисларга кўз тикиб лоқайд кавш қайтараётган туяларни, шувоқ соясида бир оёғини кўтарганча қотиб қолган эчкиэмарни, саксовул айри-сига ўралиб, “ҳазми таом” қилаётган чипор бўғма илонни тасаввурига келтиради. Мана шу қуш учса қаноти, одам юрса оёғи қуядиган чўл бағрида қанчадан-қанча хазина яшириниб ётгани, минг-минглаб турга мансуб жониворлар турғун маскан тутгани, кўпдан-кўп мўъжизавий манзилгоҳлар, мўътабар қадамжолар, не-не азизларнинг муборак дахмалари борлиги аксариятнинг хаёлига ҳам келмайди.

Ҳа, одам боласи кўзлари илғаган нарсанигина мавжуд деб ўйлайди, қўллари тутган жисмнинггина борлигига ишонади.

...эшитар – тингламас, кўрар – англамас...

Биз ўз ҳолимизча воситасиз фалакка кўтарила олмаганимиздек, ўлмай туриб замин бағрига ҳам буткул киролмай-миз. Юзадамиз... юзакимиз...

Мен Қизилқум чўлларига ёндош оддий қишлоқ хонадо-нида олтинчи фарзанд бўлиб дунёга келдим. Олдимда тўрт опам ва бир акам бор, мен кенжатой, “дадасининг эркаси” эдим.

Дадам мактабда тил ва адабиётдан дарс берган, онам эса қишлоқ кутубхоначиси бўлиб ишлаганди.

Тинч, салқин, бироз моғор ҳиди босган икки хонали кутубхонага камдан-кам одам келар, шу боис ҳаддидан ошган сичқончалар бурчак-бурчакларда югургилаб, менинг завқимни тоширарди. Мен оёқ учида уларга яқинлашсам, чийиллашиб пол ковагидаги инларига уриб кетишар, бир муддатдан сўнг седанадай қоп-қора кўзчаларини ялтиратиб, мўралаб қарашарди.

Бир куни юзлари чекич урилгандай чўтир киши “ҳорманглар”, деб кириб келиб, бўсағадаги хўл латтага оёғини арта-арта ҳол-аҳвол сўрагани, онам сичқонлардан нолиб, маргимуш зарурлигини айтгани ва мен бирдан йиғлаб юборганим, “Керакмас, уларга тегманглар, улар мени дўстларим”, деб ғишава қилганим эсимда. Онам менинг бу хархашамни кўп эслар, “Бонунинг майда-чуйда дўстлари кўп”, деб кулиб кўярди. Эҳтимол, тез-тез эсга олиниб тургани учун ҳам ушбу воқеа ҳалигача ёдда қолгандир...

Бобом, ўз таъбири билан айтганда, Мир Араб мадрасаси тупроғини ўн йил ялаб, илми комил бўлган мўмин эди. Уйимизда қизлар кўплигиданми ёки бобомга дастёр кераклигиданми, хуллас, мен бобомга биркитилган эдим. Мактабдан қайтдим дегунча чой-пойимни апил-тапил ичиб, бобоҳовлига чопқиллардим. Бора-бора ўқишдан нари тўғри ўша ёққа ўтадиган, кейинчалик хафталаб ётиб қоладиган бўлдим.

Ёшлигида ўйнаб-қувнаб ўсган тенгдошларимдан фарқли ўлароқ, хонтахтага тирсак санчиб, Аллоҳнинг каломини ва ҳадиси шарифни тинглаб, гоҳи Хожамназар Хувайдо ғазал-

ларини ўқиб-ёдлаб, уларнинг сеҳри-жозибаси билан ўсдим.

Бобом мадрасада водиллик бир толиби илм билан хужрадош тушган, у Хувайдонинг шажара силсиласига мансуб бўлиб, ўша даврда тахаллусига зид равишда элга ноаён бўлган² сўфий ошиқнинг девонини кўлдан кўймас экан.

“Муҳаббатдан муҳаббат бўлди пайдо”³, дегандай, йиллар мобайнида бобомизнинг қалбига ҳам бу риндона ғазаллар нақш каби муҳрланиб бораверади. Мен авайлаб варақлайдиган ипакқоғоз китобни ҳам бобом ўз кўли билан кўчириб, муқовалатиб олган экан.

Тўғри, болалик зеҳним билан шеърлар маъносини тўлиқ англаёлмасдим, лекин айни ана шу номаълумлик ортида аллақандай сирли олам, қудратли куч пинҳон бўлиб, тўлқин-тўлқин оҳанглар замирида мўъжизалар яратишга қодир Зот борлигини ҳис қилиб турардим:

*Сифотингни на тил бирла баён айлай, Худовандо,
Эрур ожиз сифотинг айғоли бу куллийи ашё.*⁴

* * *

² “Хувайдо” – (арабча) очик-ойдин, равшан, аён.

³ Хувайдодан

⁴ Хувайдодан

10 август

Сираси, ҳаётимнинг асосий мазмуни мутолаа эди.

Ҳали-ҳануз униққан муқовали, ҳилвиноқ китобга кўзим тушса, лойўчоқда вишиллаб кўпик чиқазиб ёнаётган гўза-поя, бўғотда бўйнини ичига тортиб ғуғулаётган мусича, хон-тахтадаги яшил пиёла ичида аксланган тилла тангадек қуёш ҳилпир-ҳилпир жонланиб, арузнинг баҳрлари тўлқинида тебранган салобатли овоз жаранг сочаверади.

Менинг фарҳунда болалигим бошига кутилмаганда бало тоши келиб тушди. Бобом бир фурсат бетоб ётиб қолди ва тез кунда... Тангри раҳматига борди...

Ҳовлига йиғилган хеш-ақрабо имкон қадар овозсиз ҳаракатланар, марҳум руҳига озор етказмаслик учун паст товущда сўзлашар, рўмолини танғиб ўраб олган аёллар пиқ-пиқ йиғлашар, кейин дафн билан боғлиқ икир-чикирларни пи-чирлашиб муҳокама қилишарди.

Жанозага келган оломон намозга саф тортаркан, мен совуқ маъракадан кўра бобомсиз хонадон ваҳмидан таҳликага тушиб, даҳлиз деворига суйанганимча тош қотиб, юрак ютиб турарканман, маросим тезроқ тугасаю, ўзимизнинг уйга чопиб борсам деб орзиқардим. Мулланинг тиловати ҳам кўрқувимни оширарди, ҳолбуки, мени оятлар аллалаб ухлатиб-уйғотган, бобомнинг вазмин қироати қон-қонимга сингиб кетган эди.

Тобутни елкалаб дарвозадан чиқишгач, мен лаш-лушларимни кўтариб акамнинг етовида ҳовлимизга қайтиб келдим. Аммо бу дунёда бобожоним йўқлигини, уни йўқотганимизни тасаввуримга ҳечам сиғдирилмасдим. Мактабдан қайтаётиб оёқларим ўз-ўзидан бобоушимга тортиб кетар, “беш” баҳомни кўрсатиб мақтанишни, у кишидан алқов эшитишни истаб шошиб борарканман, бирдан қўш табақали ёғоч дарвоза зулфинида каттакон қора қулфни кўриб тиззамдан мадор қочарди.

Дарвозага суюниб ўтирганча юм-юм йиғлардим-да, балки бобом ичкарида юргандир, кўрганларим тушдир деган хаёлда тирқишдан термулиб турардим. Бир неча марта мени бобомнинг қўшнилари уйимизга элтиб қўйган, агар хаяллаб қолсам, ота-онам шу жойдан топадиган бўлганди.

Кейин бобом тушларимга кўчди...

Мен бобомни маҳкам қучиб, “Тирик экансиз-ку, алдашган экан-ку!” деганча қувончдан юрагим қинидан чиқар даражада урар, шу зарблар шовқинидан уйғониб, тонггача унсиз кўзёш тўкиб ётардим.

Аста-секин ҳамма марҳумлар қатори бобомни маърака муносабати билан эслайдиган бўлишди, мен эса бир лахза ҳам ёдимдан чиқаролмадим.

Ота уйимга кўникишим қийин бўлди, бора-бора одамови тортиб, ҳеч ким билан гаплашмай қўйдим, сал нарсага ҳиқиллаб йиғлаб, аразлаб олардим. Дадам дўхтирга олиб борди, у “Бола руҳий инкирозда, тез ўтиб кетади, иложи бо-

рича бобосининг ҳовлисига бормаи турсин, у билан боғлиқ нимаики бўлса, йироқроқ тутиш керак”, деб тайинлади.

Опаларим менга қўриқчи бўлди.

Энди мен бобоушим жойлашган маҳаллага яқин ҳам бо-ролмасдим. Акамга ялиниб-ёлвориб, қадрдон китобларимни олиб келтирдим. Олиб келтирдиму жоним тинчиди, шу билан мутолаага шўнғиб кетдим. Уйдагилар “Хайрият, қизгина чалғиди, машғулот топди”, деб севинишди, аслида мен Хувайдо воситасида бобом билан суҳбат қурадим:

*Ўлимдан беҳабар бўлма, бўлур ногаҳ санга пайдо,
Яқонгдан олса қўймас, айласанг сад бор вовайло*⁵.

* * *

⁵ Хувайдодан

11 август

Шу тариқа кунлар имиллаб, ойлар судралиб, йиллар чопиб ўтаверди.

Гулшан опамни турмушга узатганда мен ўн яшар қизча эдим. Тўйга ҳозирлик кўриб ҳамма ясан-тусан, пардоз-андоз қилар, ўртанча опам қошлиқ тортаркан, менга кўзгудан қараб:

– Кел, сениям қошингни қарайтириб қўяй, дадасини эркаси, – деди.

Мен уялиб, ўзимни эшик ортига тортдим. Ортимдан холамнинг қизи Марзия:

– Худони қудрати! Муштдаккина-ю, ҳалитдан чиройи ақлни шоширади-я! Бунингга қошлиқ шарт эмас, қара қошкўзни, сурма тортилгандай, какликнинг худди ўзи! Қўшиқда айтилади-ку:

*Кўзларингиз сурмага муҳтож эмас,
Қошларингиз ўсмани қилмас ҳавас⁶,*

– деб хиргойисидан ўзи завқланиб хандон ташлади.

Мен ётоқхонага кириб, илк бор бошқача кўз билан кўзгуга қарадим: менга катта-катта кўзлар ҳадик билан боқиб турарди...

⁶ Чустийдан.

Тўғриси, синфдошларим баъзида чиройимга ҳавас қилиб гапиришган, бировлари ҳасадда сўз қистирган пайтлари кўп бўлган. Мактаб ҳаваскорлик тўғарагида бош роллар менга ишониб топширилганда синфдошим Адибанинг ғайирлигига жавобан адабиёт ўқитувчимиз Жаннат опа “Бонунинг кўриниши ҳам мос келади”, деб оғзига ургани ҳам бор гап.

Кейинчалик коллежга ўтиб ўқий бошлагач, Тангри таоло мени беҳад сийлаб марҳамат кўргузганини англаб етдим.

Мен бўй етиб улғайганим сайин чиройим очилиб, гўзаллашиб бораётганимни ўзим ҳам билиб турар, кўча-кўйда суҳбатлашиб турганлар мен ўтганимда бирдан жимиб қолишларидан, автобусга чиқсам беихтиёр ҳамма мен томон қайрилиб олишидан, ўқитувчиларим баҳоларимни бироз ошириб қўйишларидан... ич-ичимдан қувонар... бир сўз билан айтганда, ҳаётдан мамнун эдим.

Онам кўз тегмасин деб етти пирни айлантириб дам солдирар, туморлар тақиб, кўзмунчоклар боғларди.

Энг яқин ўртоғим – кўзгу доим ёнимда, у билан дийдорлашиб тўймасдим, қараган сари баҳри дилим очилиб, яйраб борардим. Чунки у ғўрлик пайтим қиз боланинг ҳусни ҳам бахти, ҳам фожиаси бўлиши мумкинлиги хаёлимнинг кўчасига келмас эди.

Мактабдагидек, коллежда ҳам барча йигитлар ошиқу

шайдо, мени талашиб ёқалашганлари қанча бўлса, мактуб йўллаганлари, совчи қўйган “чилги”лари ҳам шунча эди.

Абитуриентлигимда бир воқеа рўй бердики, бу менинг чиройим шухрати овозасини янада оширди.

Ҳужжат топшириш ҳам ўсмир ҳаётининг ҳаяжонли айёми... Мен эгнимга янги атлас қўйлақ кийиб, ўзимга ишончим барқарор, Арк ёнидан учиб-қўниб ўтиб бораётсам, бошига тўр қалпоқ бостириб, бурнига зангор шишали кўзойнак қўндирган бир амаки “Тўхта, қизим, бир дақиқа!” деб қолди.

Қарасам, у бўйнига осигли фотоаппаратини созлаб, мени мўлжалга оляпти. Вақтим зиклиги учун у билан ортиқча тортишиб ўтирмадим, шу билан бирга, шайтонлик ҳам қилгим кеп қолди: шоира қизларнинг газетларда чиқадиган бир хил суратларига таклидан кўрсаткич бармоғимни иягимга қўйиб жилмайдим: “Марҳамат, олаверинг!”

Суратчи беш-олти марта аппаратини чирқиллатиб, мамнун илжайди. Сўнг абитуриентлигимни эшитиб, яна қувониб кетди: “Йўғ-е, буни қара-я, роса мен қидирган қаҳрамон экансан-ку!”

Шу захоти рўй берган воқеани унутиб, дорилфунуннинг қабул бўлимига равона бўлдим.

Орадан бир ой ўтар-ўтмас Тошкентда чиқадиган рангли журнал муқовасида қўйлагим ва юзим лов-лов ёниб, кулиб турган суратим босилиб чиқди. Ҳамма ёқда шов-шув: “Нима дейсан, ўзимизнинг Бонуни Тошкентдаям танишаркан, ил-

тимос қилиб суратга туширишибди”, “Чиройли бўлсанг шуда”, “Чиройи учунми ё аълочилиги сабабми?”, “Уяммас, буяммас, дадаси Тошкентда ўқиган-ку, танишларини ишга солган-да...”

Консултацияга кирсам, ўзаро суҳбатлашиб ўтирган муаллимлар менга бир қараб, кўз узолмай қолишди. Улардан бири – сочлари жингала, ёшроқ домла:

– Журналда расми чиққан қиз сиз-а? – деб сўради.

– Ҳа, – дедим сал тортиниб.

– Жуда соз, – деди қоратўридан келган тўлароқ ўқитувчи, – бизда сиздай қизлар ўқиши керак, ички гўзаллик яхши, агар ташқи гўзаллик ҳам вобаста бўлса, бу – аъло!

Кейинроқ дорилфунунга кириб, шанба кунлари қишлоққа қайтсам, бирваракайига уч-тўрт совчи ичкари-ташқарида мунтазир навбат кутар, бу ҳол мен учун оддий воқеага айланиб улгурган, меҳмон бор-йўқлигига парво қилмай, ўз юмушларим билан андармон бўлардим. Чунки... улар орасида мен кутган йигитдан элчи йўқ эди...

* * *

12 август

Акажон, зериктириб қўймаяпманми? Адабиётчи бўлганим учунми ё сизга ақллироқ кўринмоқчиманми, ҳаётимни бадий бўёқларда тасвирлашга уриниб ёзаяпман.

Балки, бу ёзмишим сизга бачкана, кулгили туйилаётгандир, лекин зарра ёлғони йўқ. Баъзан ўша пайтдаги ҳиссиётларим таърифига сифат тополмай ожиз қоляпман. Ўйлайманки, айтмоқчи бўлган гапларимни бус-бутун англаб, ҳолатимни тўла-тўқис тасаввур этиб бораяпсиз.

Москвада тун бўйи ёмғир қуйиб чиқди. Ҳа, бу ерда ёмғир ёғмайди, айнан челақлаб қуяди. Гоҳ мусаффо осмонга, обҳаво башоратига ишониб кўчага чиқсанг, бирдан булут йиғилиб, уст-бошингни шалаббо қилиб ташлайди. Ногоҳ бошга тушган фалокатдан қочолмагандай, “оби раҳмат”дан ҳам беркиниб улгурмайсан.

Август бошидаёқ ёз тугаб, “бабье лето” – сунбула бошланди.

Тошкентда ҳалиям жазирама бўлса керак. “Отёги” шафтолилар пишгандир...

Ҳикоямга қайтаман.

Ўқишга кириб олганимдан дадамдан бошқа ҳамма хурсанд кўринарди. Хужжат топшириш учун елиб-югурганимда кўлидан келганча кўмаклашган дадам (барибир ўз кучи билан синовлардан ўтолмайди деб ўйлаган, чамамда) хушха-

барни эшитиб, “Қиз бола тўрт йил ўқиши шартми? Совчилар орасида тагли-тугли, бамаънилари ҳам кўп, уларни ранжитиш яхшимас, тенги чиқса текин бер, деган гап бор”, деб қовоқ уйиб олди. Тағинам мен тўлов-шартномага зўрға илашганимни уларга айтмагандим. Шундоқ ҳам серчиқим оиламиз бу харажатни кўтара олмаслигини билардим.

Бахтимни кўринг, коллежда амалиёт ўтаб бир муддат тарихдан дарс бериб кетган ўқитувчим Шоира опа билан тасодифан учрашиб қолдиму муаммони айтсам, “Болаларимга қараб, уй ишларига кўмаклашиб бизникида яшасанг, хўжайинимга айтиб тўловингни ёптириб бераман”, деб мушқулимни осон қилди. Шу тариқа мен отбозордан баттар ётоқхона галвасидан ва тўлов ташвишидан биратўла қутулдим.

Бу ёқда онам ва Зебо опам жонимга ора кириб, “Бону ўқийдиган қиз, келажакда олима бўлади, биздан ҳам битта чиқсин-да”, деб дадажоним кўнглини юмшатишди. Асли дадам ҳам мени жонидан ортиқ яхши кўрар, кўнглимга қарар, ўқишимга мойиллиги бор эди-ю, оталарга хос “қиз хавотири” туфайли сиёсат қилаётганди.

* * *

Икки ҳафта ўқигач, пахта ҳашарига отланишга буйруқ бўлди. Тайёргарлик учун икки кун муҳлат беришди. Ашқол-дашқолларимизни олиб Қоровулбозорга карвон бўлиб йўл олдик...

У даврни ўзингиз яхши биласиз-ку, халқнинг онгу шуурига пахта муқаддас деб сингдирилиб, ғўза илоҳ даражасига олиб чиқиб қўйилган эди. Ҳали шўравий чучвара қалпоғини ечмаган раҳбарлар пахта сўнгги мисқолигача терилмай қолиб кетса қиёмат қўпади, давлатнинг бели синади, уммон ортидаги бизни кўролмайдиган ёт унсурлар тиш қайраб, қўштиғига питра босиб пайт пойлаб турибди, деб ишонар, бизни ҳам ишонишга мажбурлашарди...

* * *

Ҳашарга кетиш арафасида қўл телефонимга пул тушираман деб бошқа уйқаш рақамга беш минг сўм ташлаб юборибман. Бир кун кутдим, телефоним жонланмади, компанияга бориб суриштираман, пулим бошқага ўтиб кетганини аниқлаб беришди. Рақамни олиб, қўнғироқ қилдим, биров кўтарди, бўлган воқеани айтсам, “Ҳа, тушган эди”, деди. Икки-уч кунда қайтаришини, ўзи ҳам талаба эканини, ёнида унча пули йўқлигини айтиб, узр сўради.

Кейин қарзини қайтарди. Аввал пул тушдими-йўқми деб сим қоқди, кейин ҳол-аҳвол сўраб қўнғироқ қилди... Бу сўзлашувлар СМСларга, СМСлар узоқ суҳбатларга уланиб, бир-биримизга беихтёр боғланиб қолдик...

Ҳа, бизни кўринмас ришталар боғлади...

Олмос тиббиёт институти талабаси экан.

Гапимиз гапимизга тўғри келганининг асосий боиси, у кўп

китоб кўрган, мумтоз адабиёт ошиғи бўлиб чиқди, севган шоири – Лутфийдан ҳолатга мос иқтибослар келтириб, за-вқимга шавқ қўшди, ана шу лутф бизни зарофат билан ўраб олдию, суҳбатдан-суҳбатга дил майли зўрайиб бораверди.

– Ўзингиз ҳам шеър ёзасиз-а? Шоирсиз, биламан... – дедим тусмол камонидан тийр отиб.

– Ҳа, сизни топгандан бери шоирман...

– Ашъорингиздан баҳра олиш бахти қачон насиб этаркан?

– Сизнинг назарингизга муносиб байт битган куним...

У айтдики, асли журналист бўлмоқчи экан-у, аммо падарининг қарорига қарши боролмай, буюк ҳамқишлоғи Синога издош тушибди.

“Журналист табиб бўлолмайди, вале табиб қаламкаш бўлиши ҳам мумкин. Сен ҳам танани, ҳам қалбни даволайсан...” – отанинг амри вожиб...

У яна айтдики, “Энди дадамиздан хурсандман, ўшанда қаттиқ турмаганида ҳозир Тошкенти азимда унга урилиб, бунга қоқилиб юрган бўлармидим. Ва... сиз менинг борлигимдан, мен сизнинг борлигингиздан ғофил ўтиб кетармидик... Умуман олганда, ғафлат одамзоднинг бахтику-я...”

* * *

13 август

Сал ўтмай улар ҳам қўшни туманга пахта йиғимига келишди.

Биласизми... ҳа, албатта биласиз, қишлоқда ўсгансиз-ку, ҳашарнинг ўзгача гашти бўлади, а?

Мен пахта ҳидини болалигимдан яхши кў рардим. Айниқ-са, ёз тугаб улгурмай, куз бошланмай туриб очиладиган нишона пахта бўлади-ку, унинг аллақандай момик исини туйгандирсиз, балки бу куёш куйдирган тола ҳидидир, балки шонагул тароватидир, хуллас, юмшоқ-қуруқ бир хиди бўлади-да...

Тўғри, ноябрларга бориб терим азобга айланади. Ёғингарчилик, лойгарчилик, кўзбўямачилик мавсуми бошланади. Қиз бечораларнинг боши касалдан чиқмайди. Кимнинг оёғи қақшаган, ким тумов-пучқоқ, кимнинг жигари шишган, ким бошоғрик...

Лекин сентябрь пахтаси – романтиканинг худди ўзгинаси. Бу вақтда кечалар ҳам сафоли, чўл осмонида юлдузлар ғўза-поя чўғидек бозиллайди, илиқ шабада димоғингга юлғун ва янтоқнинг ачимсиқ ҳавосини кўтариб келади...

Тўп-тўп қизлар курсдош “эшик оғалари” кузатувида дала йўллари оҳиста кезиб, паст овозда ўланлар куйлаб борарканмиз, номаълум бетийиқ ёввойи шодлик туфайли тўсатдан юрак қинидан чиққудай талваса қилади-да, юлдузлар шуъла-

сидан чароғон осмонга қараб ҳаёт қандай гўзал, яшаш қандай яхши, деб хайқиргинг келади ва айна пайт кўзларингга маржондай йирик ёшлар йиғилади. Фақат бу ҳол яқиндагина севиб қолган, бу туйғудан ҳам хавотирда, ҳам умидвор, ҳам сархуш ўсмирларда бўлса керак.

Ана шундай эртакнамо оқшомлардан бирида кўкдан юлдуз тушгандай у пайдо бўлди. Юзма-юз лолу гунг турибмизу, бирдан кўл телефонимга жон кирди. Қарасам, ундан кўнги-роқ бўляпти. Мен янада ҳайрон бўлиб унга боқдим, у зўраки жилмайди, кейин билсам, қаршисида турган қиз менми, бошқами, аниқлаш учун тугмани босган экан.

Билмадим қанча вақт, қанча замонлар гоҳ кўз тўқнашиб, гоҳ нигоҳ қочиб шийпон ёнида телбавор қолиб кетдик. Унинг овози жудаям олислардан келарди.

– Салом, мен келдим! – деди у ниҳоят тилга кириб.

– Сиз... Қайдан топдингиз мени? – вожаб, менинг-да товушим қулоғимга бегона эшитилди.

– Хатда ёзгандингиз-ку манзилингизни... – у ўзини қўлга олиб, лутф этди. – Кейин, сизни топиш жуда осон экан. Мен қайдаки чиройли дарахтларни, гулларни, қушларни, капалакларни кўрсам сизни сўраб-сўраб келавердим...

– Нима деб сўрадингиз?

– Дунёдаги энг чиройли қиз қайда? Кўрмаган бўлсаларинг ҳам эшитгандирсизлар, дедим.

– Улар ҳам сизга ўхшаган шоир экан-да? – “шоир” ўрнига “ёлғончи” демоқчи бўлувдим, қарасам, кўполроқ чиқадиган.

– Сизни кўрган ҳамма шоир бўлади...

Эй санам, васлингни излаб дарбадар солдим сўроғ,
Барча айди: “Ул санга жондин яқиндур, сан – йироғ...”*

* * *

У ортига қарай-қарай кетди. Кўз илғамас манзилга етиб, қайрилиб тўхтади, шунда ҳам мен унинг чакноқ нигоҳларини аниқ-аён кўрдим.

Ажаб, илк учрашувдаёқ у менга кўҳна қадрдондек, минг йиллар дилдош, йўлдош бўлгандек, туғилганману кўзларим унинг кўзига тушган, қулоқларим унинг товушидан очилгандек туюлди.

Мени ҳайратга солгани шу бўлдики, бобом раҳматли хон-тахтага мук тушиб Ҳувайдони қироат қилган чоғлари кўз олдимга... у келар, йўқ, йўқ, тушларимдами, хаёлларимдами, билмайман, ҳарқалай, қачондир мен уни кўрганам рост эди.

Унга қарадиму мен қачондир йўқотган, эҳтимол, унутган, лекин унутганим эсимдан чиқиб яна соғинган... инсоним, қадрдоним, азизим шу эканини дил-дилимдан англадим.

Унинг маъюс кўзлари, ҳазин қарашлари, сийрак, аммо тим қора киприклари, учқур заковатини кўрсатиб турган синиқ сиёҳ қошлари, турмуш машаққатини чеккан толиби кутубларда учрайдиган рангпар чехраси... бу менга жон қадар

яқин эди.

Мен шу кундан бошлаб ишқ оташига тушдим, кечаю кундуз уни ўйлардим, хаёлан суҳбатлар қулардим, кўнглида нелар борлигини аниқ билгим келарди ва шу истак мени баттарроқ оловларга ташларди.

Ишқ – роҳатми, азобми? Лаззатми, изтиробми?
Телбаликми, хорликми? Жонга харидорликми?

* * *

14 август

Мен энди ишқ дунёсига ҳижрат қилдим.

Ундан бошқа ҳамма хилқат бачкана, ҳамма гап майда, ҳамма иш кераксиз, ҳамма қайғу кулгили эди. Қўлларим бешпанжа чаноқлар чангалидан момик пахтани беихтиёр юлиб, белимга боғланган этакка шитоб ташлаб борардию, бошим узра асаларидек бир байт айлангани айланган эди:

*Сани ишқингдин, эй дилбар, ажаб девоналар бўлдум,
Халойиқға бўлуб кулгу, баче афсоналар бўлдум...⁷*

У замонларда бир кун келиб мазкур байт пешонамга тақдир муҳри бўлиб босилишини билмасдим, Зухро юлдузидек лўппи пахталарни чакқон теримчи қўллар этакларга қамаб борган сари эгатлар шумшайиб, қўланка тушгандай хира тортиб қолгани каби бу оқ-ойдин кунларим омонат экани хаёлимнинг бир четида ҳам йўқ эди.

* * *

“Дил ба ёр-у, даст ба кор”, деганларидек, қўлим ишдаю, дилим ишқда эди...

Мен энди пахтани янада кўпроқ терадиган бўлдим. Ўзим

⁷ Хувайдодан.

билан ўзим қолишим, хаёл эркинлигидан бахра олишим учун тезроқ бошқалардан илгарилаб-ажраб, холи бўлишим керак эди.

Тушликдаги оби-ёвғонни шоша-пиша ютиб, яна пайкалга ошиқардим. Бу жихатим муаллимларимга маъқул тушса-да, талабаларнинг ғашига тегар, атай менга тегизиб биттаси: “Иби, художоним, ордона, ишқилиб жўялани арасига йиқилиб қомасам гўргайди”, деса, бошқаси “Пулни деб томдан ташлайдигонларни жони сўлкавойдан қаттиқ бўлади”, деб пичинг отарди. Кейинги кинояда пича жон бор: аzza-баzza “оқ олтин” теришимнинг яна бир сабаби – ҳарна, отонамга уч-тўрт сўм ёрдам бўлар, дердим.

Пахтада хулқим, меҳнаткашлигим ва фидойилигим учун гуруҳ сардори қилиб қўйишди...

...

Гапларим пойинтар-сойинтарлиги ва бадхатлигим учун кечирим сўрайман.

* * *

17 август

Акажон, сафардамиз, вақт топиб бафуржа ёзарман...

21 август

Теримнинг иссиқ кунлари челак кўтариб, хашарчиларни “суғориб” юрадиган мешкобчи талаба бўлади. Одатда бундай “мансаб”га шахарлик такасалтанг йигитлар қўйилади.

Курсдошларим биринчи эгатнинг ярмига бормай, мен иккинчисидан қайтаётган пайтим қатор бошидан пахтамини тўкиб-чайиб Шариф мешкобчи келаверди. Жиғибийроним чиқиб, қўлим билан эгатдан қоч, деб ишора қилсам, у қўлини карнай қилиб “Суюнчи! Уйдагиларинг кўргани келишибди, мингга қўй!” деди.

Ярим тўлган этагимни апил-тапил эгатга ташлаб, ҳалло-слаганча ғўзаси ўрилган пайкал бошига ошиғич чиқсам, Шоира опа турмуш ўртоғи ва болалари билан чарақлаб турибди. Аввалига ҳайрон бўлдим – коллеждаги расмий муносабатимизни демаса, еттиёт бегона бўлсак, ҳали уларнинг уйларига кўчиб бориб яшаб, меҳр уйғотмаган бўлсам...

Лекин барибир хурсанд бўлиб кетдим. Шоира опа кучоқлашиб кўришаркан, хўжайинига қараб:

– Икромиддин ака, мен сизга айтган Бону мана шу, ўзимизни биринчи фарзандимиз, қизимиз, болаларимизни опаси, – деди ярашиқли кулиб.

Икромиддин ака хушсурат, маданиятли инсон экан. Қаранг, мен хашарга жўнабману булар оилам билан танишиш учун қишлоққа боришиб, онам қўлидан қора кумғон чойи-

ни ичиб, менга янада кўнгиллари илибди.

Дугоналарининг ота-оналари кўришга келса, бизнинг қизимиз ажралиб, ўқсиб қолмасин деган ўй-фикр билан шунча йўл босиб келишибди.

Гап орасида Шоира опам “Уйдагиларингга кўнғироқ қилиб, овора бўлиб юрманглар, биз ўзимиз ҳар ҳафта хабар олиб турамиз дедим”, деб қўйди.

Ҳақиқатан ҳам сўзида турди: ҳар якшанба бир тоғора тансиқ таом кўтариб келарди. “Ҳеч бўлмаса ўн беш кунда бир келинлар, мени ноқулай аҳволга соляпсизлар”, деганимга қулоқ солмасди. Эҳтимол, тўрт мучаси соғ, топиш-тутиши рисоладагидай эр-хотин мени кўриш баҳонасида талабалик йилларини эслаб, яна бир бор хашар гаштининг ҳавосини олиб, чигил ёзиб кетармиди...

Мен-ку, етишмовчиликка кўниб яшашга ўрганганман, бобом раҳматли шундай тарбия берган... “Бойлик тилло-зарда эмас, қаноатда, қизим, кўзи оч одам ҳеч қачон тўймайди, кўзи тўқ одамнинг кўнгли тўқ бўлади”, деб кўп такрорларди.

Мени кўпчилик ёқтирарди, аксарияти яхши кўрадиганга ўхшарди. Назаримда, энди Тангри ҳам севиб, сийлаётгандай эди.

Буларнинг барчаси қаноату сабрим... ва, очиғи, гўзаллигим учун деб ҳисоблардим.

* * *

22 август

Акажон, сизга шу хотираларни ёзяману, деразага ёз ёмғири урилгандек телефоним ойнасига кўзёшларим дона-дона тўкиляпти.

Ўз армонларим, фожиаларим билан сизнинг дилингизни сиёҳ қилиш ниятим йўқ. Аммо қисматим битикларига қизиқиб қолганингиз, “Бонужон, хикояларинг ўта қадрдон, худди ёнингда юргандайман, димоғимга пахта ҳиди урилгандай бўляпти, ёз, ёзавер...” деган илиқ гапларингиз тезроқ кечинма-туйғуларимни тўкиб солишга ундаяпти.

Ҳай, майли, ҳали қайгуларгача анча бор. Ҳозирча яхши гаплардан гаплашамиз...

Юқори курс йигитларининг деярли барчаси атрофимда гирдикапалак, тарози маҳали зил-замбил чойшаб-этагим талаш, бирови номимга шеър бағишлаган, бошқаси кўшиқ куйлаган, бу ёқдаги қизларнинг қовоқ-тумшуғини демаса... тугал бахтиёр эдим.

Фақат ота-онам, акам ва... унинг соғинчидан ташқари хўрсинтирадиган сабаб йўқ.

Пахтани тугатиб шаҳарга қайтдик.

Ўқиш, сессия... Баҳо олишда қийинчилик йўқ, биринчидан, хотирам яхши – бир варақлаган китобим муҳрланиб қолади, имтиҳонга кирганда саволга қараб ўша китобни хаёлан варақлайман. Иккинчидан, хоҳлаймизми-йўқми, Худо бер-

ган чиройга маҳлиё бўлмайдиган, ўзи ҳам яхши кўрингиси келмайдиган одам топилмаса керак.

Олмос СМСларидан дастлабкисида шундай ёзганди: “Парвардигори олам инсониятга аталган хусни яхлит олиб, унинг бир фоизини ажратибди. Ўша фоизни яна юз бўлакка бўлибди-да, тўқсон тўққизини Ҳазрати Юсуфга, қолган бирини бани одамга ҳадя қилибди... Юсуф алайҳиссалом андоғ гўзал инсон эканларки, Зулайхо у кишини сабзи тўғраб ўтирган қиз-жувонлар чодирига таклиф этганда, бечора аёллар у кишининг хуснларига маҳлиё бўлиб, ўз бармоқларини тўғраётганларини сезмай қолишган экан...”

Гўзалликда шундай сеҳр, жоду бор, Бону.

Ўрта аср Европасида инквизиция ҳукми билан гўзал аёлларни жодугарликда айблаб, тириклай ёндиришган. Ҳозир эса бир соҳибчирой гуриллаб осмонга ўрлаб, булутларни пароканда қилган ишқ оловида каминани ёндириб-куйдирадир.

Мен сизни кўргандан бери ҳажрингиз юрагимни паррон-паррон тўғрайди, не ажабки, бу қийноқ, бу оғрик, бу жафо менинг жон-жонимга ҳузур ва лаззат бағишлайди:

*Жафони жонима оз қилки, ногаҳон бир кун
Жафо тугарса, нетарсен, жафо керак бўлса?*

Кишики ўз жонига қасд этар, сени севсун,

Даги эшикинга келсун, бало керак бўлса ⁸.

* * *

⁸ Лутфийдан.

23 август

Мендан олдин партадошим Сарвиноз телефонимга қараб:
– Бону, Олмосингдан хат келди! – деб суюнчилади. Кулоқларимга ишонмай, унинг кўлидан телефонни олиб, беихтиёр овоз чиқариб ўқидим: “Ас. ал.! Сизнинг туғилган кунингиз менинг бахтим таваллуд топган кундир. Тун бўйи муносиб тухфа қидирдим, кўз ўнгимдан дунёнинг бор дурри акбарлари, лаълу забаржадлари, олтину кумушлари... ўтди. Ниҳояда, Сиз учун энг арзимас, мен учун яккаю ягона бўлган... жонимни ҳадя қилишга қарор қилдим. Бу – йўл четида ётган оддий тош қатори беқадр бўлса-да, Сизнинг бармоқларингизда Кўҳинур бўлиб жило топишига зарра гумоним йўқ. Шу тош – Олмос бутунлай сизники:

*Сенсан севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,
Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма!*⁹

Қизларнинг қийқириқ аралаш табрикларидан кулоққинам қоматга келди. Эҳ-е, туғилган кунда бундан ҳам ортик совға, бундан ҳам оташин табрик бўлиши мумкинми? Еттинчи осмонга учиб кетдим: “Ассалому алайкум! Раҳмат эътибор, ҳурмат ва табрик-шеър учун, ўзингизга ҳам Жума айёми муборак бўлсин”, деб хат юбордим. “Бу ўзбек филологи-

⁹ Лутфийдан.

ясида ўқийдиган толибанинг жавоби эмас”, деган нома қайтди. Сал ўтиб қўнғироқ қилиб яна қутлади. Пешиндан кейин университетга келишини айтиб, “Унгача СМСимга жавоб кутаман”, деб таъкидлади.

Чиройли шеърий жавоб топиш мақсадида курсдошларнинг ён дафтарию телефон хотирасини титкилаб чиқдик. Ва ниҳоят ҳаммамизга бир шеър маъқул бўлди:

*О, илк муҳаббатим, илиқ муҳаббат,
Тотли туйғуларга тўлиқ муҳаббат!
Баҳор қуёшидай иссиқ бўлгин-у,
Баҳор ҳавосидай ўзгарма фақат!*¹⁰

* * *

Дарс тугагини интизор кутдим. Назаримда, бир ярим соатлик сабоқ юз эллик йил чўзилгандек туйилди.

Ниҳоят, дорилфунун чорраҳасида учрашдик. У минг андиша билан:

– Табрик орқали сиздан розилик олмоқчийдим, кўлингизни сўрагандим, – деди. Мен кулиб:

– Жавобимни ёзиб юбордим, – дедим.

У эса эшитилар-эшитилмас товушда:

– Розимисиз? – деб пичирлади. Мен елка қисдим. Олмос,

¹⁰ Халима Худойбердиевадан

– Сиз иккиланиб тураверинг, мен эса бугун юрагимни совға қиламан сизга, уни асраб-авайлаб юра оласизми? – деб чўн-тагидан битта узукчани олиб кўлимга тутди.

Кахрабодай тўқ-сарик тилла узукча... Ўртасида майин яшил рангли кўзчаси нурланиб турибди.

Узукка қараб кулиб туравердим.

– Олмасангиз хафа бўламан, мендан эсдалик, – деди.

Ҳар қандай қиз юрак ҳовучлаб кутадиган изҳори дил воқеаси бунчалик тез содир бўлади деб ўйламагандим, довдираб қолдим.

– Кўрқяпман, – дедим шивирлаб. Негадир кўзимга ёш келди. Олмос ҳайрон бўлиб:

– Нимадан? – деб сўради.

– Билмайман, – елка қисдим...

– Олинг, ҳеч нимадан кўрқманг, мен ўлгунча, умрбод, абадий ёнингизда бўламан, – деди у хаяжондан кўллари қалтираб...

Узукни олдим. Бироқ тақишга ҳаддим сиғмади. У:

– Тақинг, – деб оёқ тираб туриб олди.

– Кейинроқ, – дедим охиста...

– Ҳозирча шу, камига қарздорман, қолгани тўйда, – деди у овози бўғилиб.

– Раҳмат, – дедим. Лекин, менимча, овозим чиқмади...

Шу турганча иккаламиз ҳам жим бўлиб қолдик.

Бироз айланган бўлдигу Олмос ётоқхонага, мен Шоира опамникига қайтдим.

Шу кун, шу тун фақатгина жисмим ерда эди. Рухим эса самоларда нурларга чулғаниб парвоз қилиб юарди.

Сиз ҳам тушингизда учганмисиз? Нималар деяпман, албатта, учгансиз. Ўшанда аллақандай чароғон қувонч бутун вужудингизни чулғаб олади-ку, пардай енгил бўлиб қоласиз-ку, илохий нигоҳни ҳис қилиб сархуш бўласиз-ку... Барибир аллақандай ингичка бир хавотир – кўкдан қулаш хавфи ё номаълумлик қутқуси онг остида чатнаб тураверади. Билмадим, менда шунақа...

Эртаси ўқишга келсам, қизлар Олмос нима совға берганига қизиқди. Узукни кўрсатдим. Кимдир “Ярашибди, муборак бўлсин, сизларга ҳавасим келяпти, бахтли бўлинглар”, деса, кимдир “Йигитингиз қаттиқ экан, дур кўзлигидан олиб берса асакаси кетардими?” деб лаб бурди. Бироқ ҳеч қандай эътироз қайфиятимни буза олмади. Ўшанда келажагим ҳеч бир суюк бандасига насиб этмаган айрича бахт саройида иккимизни интизор кутаётганига ишончим комил эди.

Қулоқларимда Олмоснинг “...мен ўлгунча, умрбод, абадий ёнингизда бўламан”, деган сўзлари қайта-қайта жарангларди.

* * *

24 август

Шоира опамнинг уйида Сужи деган корейлик қиз ижарада яшарди. Феълимиз рост тушдимиз, бир ой ўтмай яқин дугона бўлиб қолдик. Мен унга ўзбекчани, у эса менга корейс тилини ўргата бошлади.

Ҳар куни ўқишга бирга қатнардик. Мен уни бир неча бор қишлоққа, уйимизга меҳмонга олиб бордим.

Кейинча Сужининг онаси келди, танишдик, шаҳар айландик... Аллақандай самимий, содда ва ўта қизиқувчан бу аёлга, айниқса, Арк маъқул тушди. Унинг айтишича, қадим даврларда уларнинг бобокалонлари бизнинг тупроғимизда истиқомат қилган, ёдгорликлари ҳали-ҳамон Сурхондарёдаги обидалардан топилиб турар, яқинда Будданинг ноёб ҳайкалчаси чиқиб қолиб, роса шов-шувга сабаб бўлган экан.

– Қаранг-а, минг йиллар давомида “худо” деганингиз ер тагида ғинг демай ётганига қойил! Биз бандаи ожизлар икки дақиқага лифтда қамалиб қолсак, осмонни бузгудай сурон кўтарамиз. Ишқилиб, ўзларингда ундан бошқа захирадаги “худо”ларинг бормиди? – деб ҳазиллашмоқчи бўлдим.
У:

– Худо битта, моҳият битта, банда битта, қисмат битта, – деб кўрсатгич бармоғи билан кўкка ниқтаб қўйди.

Шу тариқа тилни пухта ўзлаштириб, Курияда ўқишни давом эттириш фикри туғилди.

Саралаш синовида иккинчи ўринни қўлга киритиб, имтиҳон топшириш учун йўлланма олдим.

Сужи муҳаббат қиссамдан хабардор эди. Лекин у севги йўқ деб ҳисоблар, кўнгил – одамнинг энг хавфли душмани, дерди. У Олмос иккимизни корейс ресторанига олиб бориб, тавозе аралаш миллий ошхонаси билан таништираркан, таклиф қилинган емакларга қўл урмай божрайиб турганимизни кўриб “Бу ҳалол, мол гўшти, “вов-вов” эмас”, деб жилмайиб, ўзи бошлаб берганини кула-кула кўп эслаганмиз.

Биз ҳам уни “Лаби Ҳовуз” ва бошқа миллий ресторанларда меҳмон қилганмиз, Сужи юзларини буриштириб, “Сизда гўшт ва ёғ кўп ейилади, бу захар, захар!” дегани ҳам эсда қоларли бўлган.

Бу меҳмоннавозликларда Олмос базўр ўтирар, дугонанинг очиклиги ғашини келтираётгани кўриниб турар, яхшики, Сужи ўзбекча кесатиқ ва тагдор гапларни унчалик тушунавермасди.

Бир куни туш маҳали “Дур” емакхонасига кирдик. Мулозим буюртмага кўра кўзашўрва келтирди. Олдимиздаги ликопларга кўзачаларни кўйиб ўгрилган ҳам эдики, бирдан Олмосга аталган сопол кўза “тарс” этиб синиб кетса бўлади-ми! Бу кутилмаган ҳодисадан хабар топган емакхона хўжайини югуриб кириб келдию узр сўрай кетди. Биз карахт ҳолда эдик. Яхшики, тагида чуқур ликоп борлигидан шўрванинг забти сусайиб, кийимларимизга тегмади. Бир зумдан сўнг Сужи муқаллидлик санъатини намоён қилди – ҳолатга ки-

риб, ҳар иккимизнинг юз ифодамизни кўрсатиб бериб ича-
гимизни узаёзди...

* * *

26 август

Мен Тошкентдаги имтиҳонга Олмоснинг қатъий тақиқи сабаб бора олмадим.

* * *

...Дорилфунундаги синовларда мени кўпам қийнашмасди.

Менинг изтиробим боиси... ишқ имтиҳони саволлари оғир келаётганди.

Олмосдан дарак йўқ эди. Тўғрироғи, ҳар кун телефонда гаплашамизу, лекин бораман демасди, бу тутуми мени баттар шубҳа-хавотир гулханига ташлар, нега мени кўргиси келмайди, нега кўрингиси келмайди, деб заққум ютардим.

Ошиқ кўнгилнинг гумони ишончидан баландроқ келади. Қайси сўзим, қайси атворим билан кўнглига озор берган эканман, деган иштибоҳда у билан суҳбатларимни юз бор қайта таҳлил ва тадқиқ қилиб чиқаман. Танишганимиздан бери бир неча марта Икромиддин ака билан таништириб қўйишимни сўраганди. Мен бу сўровда куёвликка номзоднинг “яқинларингиз билан юзлаштиринг, мен қатъий қарор бердим”, деган ишорасини тушуниб, қиз бола истиҳола си юзасидан ҳали эрта, деб пайсалга солиб келардим. Охирги учрашувдаги “Вақт-соати билан танишиб оларсизлар”, де-

ган жавобимдан энсаси қотгандек туюлганди. Лекин бу гаплар орага совуқчилик соладиган, ўзини тортадиган даражада жиддий эмас-ку...

Ана шундай олакўланка кунларнинг бирида у кўнгиروق қилиб:

– Мен дорилфунунингиздаман, кўргони келдим соғиниб, – деди.

Ҳаётимга баҳор қайта келди, табиатга яна ранг-жило инди. Ҳарир булдуруқ боғлаган мажнунтоллар кўзимга қийғос гуллаган бодом бўлиб кўрина бошлади.

Очиғи, ўша куни нима ҳақида гаплашганимиз, ўлай агар, эсимда йўқ. Аммо суҳбат нашидаси, нашъаси, сурури эсимда – мен худди туш кўраётгандай, эртақлар оламида учиб юргандай, гўё пари ё ҳурман-у, у эса ғилмондай эди. Ва... ихтиёр бўлса, бу тушдан қиёмат қадар уйғонмасликни тилардим.

Унинг кўзлари тубига бир лаҳза боқиб, қорачиқларининг қуёш нуридай тарамларига жоним риштаси пайваста тушиб, масту мустағрақ эдим. Шунда ёдимда бир ҳол қолдики, вожаб, бир лаҳзада бирдан икки кўз билан ёрнинг икки кўзига айро боқиб бўлмас экан, нигоҳ нуктаси фақат бир қорачиқда жамланаркан!

У ҳам бир умрлик орзусини тотли тушида кўраётгандек сархуш ва бу ширин рўёдан ажрагандан кўра жондан айрилишни авло билишини шивирлаб айтарди:

Башардур ё пари, ё ҳуру ғилмондур, билиб бўлмас,

Эрур турфа назокатлиғки андин айрилиб бйълмас... ¹¹

* * *

¹¹ Хувайодан.

30 август

Эсингизда бўлса, ўша кезлар гўзаллик танловлари ўтказиш урф бўлганди. Ғарб қизларнинг қадди-қомати бичими-га кўпроқ эътибор қаратса, бизникилар табиий гўзаллиги, орасталиги, пазандалиги ва укувини босқичма-босқич баҳо-лар, дастлабки кўрик ўқув юртларида ҳам ўтказилар эди.

Курс раҳбаримиз мени кўярда-қўймай шу танловга тай-ёрлай бошлади. Барибир “Мен ҳаммадан чиройлиман”, деб даъво қилиш, кимлар биландир бу борада баҳслашиш менга эриш туйилар, уйдагилар рухсат беришмаса керак, деб ик-киланар эдим. Ажабки, бу гапни онам орқали эшитган да-дам “Бунинг нимаси ёмон? Муносиб топиб таклиф қили-шган экан, қатнашаверсин. Ҳарна билмаганларини билиб, кўрмаганларини кўриб олади. Асосийси, танлови шарқона эканку”, дебди. Энди ҳамма гап Олмосда қолганди.

У отаси ҳаддан зиёд қаттиққўллигини таъкидлаб, “таъ-би назми” ҳавас қилса арзигулик шоира синглиси етуклик шаҳодатномаси олган куннинг эртасига эрга бериб юборил-ганини афсусланиб эсларди.

Отаўғил бундай “хурмача” сайловга қатъий қарши чиқа-ди, деб унга бироз юмшатиб, “Латофат танлови”га чақири-шяпти”, десам, уям кутилмаганда чехраси ёришиб: “Сиз гў-зал қалбингизни ўзга қизларга кўрсатиб, уларни мастура ва комилаликка чорлайсиз, биз мутаассиб эмасмиз, худо берган

хусн ҳам тарбия воситасидир”, деб мени тонг қолдирди. Лекин вилоятда ғолиб бўлгач, пойтахтга боришим кераклигини айтганимда пешонаси тиришиб, “Шартмикан шу, эшитганлар қош-кўзини бозорга соляпти демасмикан”, деб феъли айниб, тўнини терс кийиб олди. Мен эса... бу феълдан хурсанд бўлдим. Рашк қияпти, қизғаняпти, демак, туйғулари чин...

* * *

31 август

Акажон, Истиклол айёми муборак бўлсин!

Тақдир тақозоси билан кўп юртларда бўлдим, баъзан сафаримиз ҳар хил байрамларга тўғри келиб қолди.

Бирлашган Европанинг бағрикенг, эркин давлатлари озодлик билан боғлиқ кунларини энг улуғ айём деб нишонлашини шунда кўрдим. Улар ўз байроқларини шу қадар эъзозлашадики! Ҳар бир хонадон, кўрғон, мактабу боғча пештоқида яловлари сарбаланд...

Байроғимиз ҳамиша ҳилпираб турсин!

3 сентябрь

Онамнинг бир қўшиғи бўларди, гоҳида иш тикиб ўтириб ҳазин овозда хиргойи қилиб қоларди:

Жондан севган ёримдан ўзим сабаб айрилдим,
Ўз бахтимдан чиройли кўзим сабаб айрилдим...

Атиргулни чиройи сабаб узишади, хонгулни кўзи боис овлашади деганларидек, хусним бошимга бало бўлди. Танловда қатнашаётганимнинг овозаси ёйилиб, шухратим тўрт томон таралиши баробарида ошиқи беқарорларим кўпайгандан-кўпайди. Уларнинг баъзиси шунчаки эрмакталаб хуштор, гўзаллик харидори бўлганидай, “Ўламан саттор, олсам ҳам оламан, олмасам ҳам!” деб қасам ичган ўта сурбет ва ашаддийлари ҳам бор эдики, мен на дорилфунунда, на кўча-кўйда, на автобусда хотиржам юра олар, бетийиқ кўзлару беҳаё нигоҳлардан безиб, безиллаб қолгандим.

Баъзи суюқроқ устозлар ҳам киши билмас гап ташлаши, бойваччалар ўқишдан чиқишимни пойлаб, қимматбаҳо машиналарини кўзкўзлаб йўл тўсиши ҳар куни бир можарога сабаб бўлар, дугоналарим бу машмашалардан қутулишнинг ягона йўли турмушга чиқиш, деб шаъма қилишарди.

Ўзим ҳам шу хулосага келиб бўлгандим, аммо начора, қизлик ғурурим бўлғуси Лукмони ҳақимга ишорат қилиш-

га йўл бермас, “Уржуза”ни хижжалаб, чинор япроғидан ҳам малҳам олиб, инсоният жароҳатига эм бўлишни мўлжаллаб, илм осмонида ҳардамхаёл сайр қилиб юрган, заминга фақат мен туфайли боғланган бу толиби фан ўзи билиб кутилган мавзу кўчасига мундоқ қадам босай демасди.

* * *

Аммо... кўришганда бу заминий можаролардан асар ҳам қолмас, биз ўзимизча бахтиёр, фақат илк севгининг илк кезларигагина рўй берадиган бетоқат сармастлик ила кейинги висол онларини кутардик.

Ҳа, биз бир-биримизни росмана топдик. Ҳар сешанба ва шанба кунлари учрашиб, гоҳ хаёлан келажагимизга сайр этар ва унда ўзимизни бахтиёр ва хуррам топар, хуллас, бахт тушунчаси бир-биримизнинг исмимизга айланиб улгурган эди.

У ўзини олижаноб ва мард, оқил йигит сифатида намоён этар, бебош туйғуларни жиловлай оларди. Неча бор ёлғиз қолдик, кимсасиз хиёбонларни кездик, аммо у бирор марта билагимни ушламади, одамий истакларга эрк бермади. Фақат бир марта... ҳа, майли, бу ҳақда кейинроқ...

Кўчада истироҳат қилсак, бир қадам олдинда юрар, шу тахлит менинг кўзимга ҳазрат Румийнинг чодиридан чиққану, адашиб бизнинг кунларга келиб қолган муршиди комилдай кўринарди. Унинг бор-йўқ “беадаблиги” – ҳали туғил-

маган болаларимизга исм танлагани эди: бир ўғил, бир қиз бўлар, ўғил унга, қиз менга ўхшар, болага Ўктам деб, қизалоққа Севинч деб от қўярди. Чунки бу исмларда ҳам орзу-умид-тилак бор, яна бу номлар соф ўзбекча... Мен рози эдим.

Баъзан хаёлимда уларни эркалаб ўпардим, ҳидлаб-ҳидлаб тўймасдим, бешикларини тебратиб, аллалар айтиб ухлаб қолардим... Ўғлим қуйиб қўйгандек унга ўхшар, қизим иккимиз икки томчи булоқ сувидек эдик. Фақат улар кичик, жуда кичик... жуда беғубор эди.

* * *

7 сентябрь

Бир йил шу тариқа ширин туш каби ўтди...

Биринчи курсни тугатиб, сессияни ёпиб уй-уйимизга қайтдик... Қишлоқда икки ҳафта совчилардан безиб, ота-онамга турли-туман важ-корсонлар топиб тоза зериккан чоғим Шоира опам қўнғироқ қилиб, эри хитойликлар билан пиллани қайта ишлайдиган қўшма корхона ишга тушираётгани, менинг кўмагим зарурлигини айтиб чақириб олди. Мен уч ой “пиллачилик” қилиб, маошимга кийим-бошимни тўғрилаб олдим...

Иккинчи курс бошланди.

Яна пахта... яна ўқиш...

Ҳаёт жуда ширин ва завқли эди. Бу шавқ ким билан боғлиқлигини яхши сезиб турибсиз, албатта.

* * *

Бир куни одатдагидек, қишлоққа қайтиш учун автобусга ўтирдим. Жамоат уловида юришнинг ҳам ўзига яраша гашти бўлади, а?

Автобус деразасидан қараб кетсанг...

Йироқ қочиб кетар ташвишлар...¹²

¹² Рауф Парфидан.

Эсингиздами?

Бекатдан уйгача уч чақиримча пиёда юришга тўғри келарди. Бир ўзим йўл четида кетаётсам, оқ “Жигули” келиб тўхтади. Қарасам, акамнинг синфдоши Юсуф ака.

– Таниб қолиб машинани сақладим, – деди у ёнбошлаб эшикни очаркан.

Сўрашиб уловига миндим, суҳбатлашиб уйгача келдик. Акамга, дадамга салом айтиб қўйишимни тайинлади. Тушаётганимда тўхтатиб, қачон шаҳарга қайтишимни сўраб:

– Душанба эрталаб шу ерга келиб тўхта, олиб кетаман, – деди. Хўп деб, хайр-хўшлашиб уйга кирдим.

Душанба куни дорилфунунга келтириб қўйди.

Кейин ҳар кун келадиган одат чиқарди.

У уйланган, лекин кўнгилсиз бўлибми, уч ойга қолмай хотинига жавоб бериб юборганини эшитгандим. Ўзи “Жаҳон бозори”да дўкандор, топиш-тутиши яхши, хушбичим йигит бўлса-да, негадир тенгқурлари қаторга қўшмас, сабабини Мирхонд акамдан сўрасам, “Э, у девона, инсжинслар билан гаплашиб юради”, деб кулганди.

Азбаройи акамнинг ўртоғи, ҳамқишлоқ деб хуш муомала қилардим.

Мени олиб кетиш учун ҳовлимизга дадил кириб, уйдагилар билан бемалол суҳбатлашганини кўриб, хартугул ёмон нияти йўққа ўхшайди деган хулосага келгандим...

* * *

8 сентябрь

Шанба куни қишлоққа отланиб шоҳбекатга келсам, беш дақиқа олдин охирги автобус жўнаб кетган экан, ортимга қайтаман деб турганимда қаердандир Юсуф пайдо бўлиб:

– Ҳа, Бону, яхшимисан, шу ердан ўтиб кетаётган эдим, кўриб тўхтадим. Юр, олиб кетаман, – деди. Негадир оёғим тортмади. Унамадим. У оёқ тираб, – қани, машинага мин, нега менга ишонмайсан, бирор вақт сенга ёмонлик қилган-мидим? – деб туриб олди. Мен:

– Эртага автобусда бора қоламан, – десам, у:

– Даданг тузукми, қачон гаплашган эдинг? – деб кўнглимга ғулғула солиб кўйди.

– Кеча оқшом уйдагилар билан гаплашгандим, тинч эди, – дедим-у, дилим ғаш бўлди.

Аксига олиб шу тобда телефоним қуввати тугаб, ўчган эди...

* * *

Шайтон васваса кўтарди.

Иккилана-иккилана машинага ўтирдим.

Шаҳардан чиқишимиз билан Юсуф рулни туйқус Газли томон бурди, қарасам, унинг авзойи чатоқ, бегона, кимсасиз йўлда машинасини шамолдек учириб боряпти. “Қаёққа ке-

тяпмиз”, десам, “Хужжатларимни мелиса обқўйган, айланма йўл билан қишлоқ яқинидан чиқамиз, кўркма”, деди пешойнадан қараб...

Вақт ўтгани сари билгисиз чўлу биёбон қаърини ёриб борарканмиз, аста-секин теварак зулмат оғушига сингиб, бепоён қоронғилик ҳайбати менда ваҳм уйғотар, кўркувни яширишга қанча тиришсам ҳам ич-ичимдан тошқин қалтироқни беркитолмасдим.

Бу ёғи яна тушдек, иситма аралаш босинқи уйқудек кечди. Мен бақирдим, ёлвордим, машинадан ўзимни отмоқчи бўлдим, лекин Юсуф миқ этмай тош қотганча машинани тезлатиб бораверди...

Ниҳоят бир янтоқзорга етганда машина бир силтаниб тўхтади. Менинг кўркув аралаш қарашимга жавобан у:

– Бензин тугади, кутамиз, битта-яримта машина ўтиб қолар, – деди атрофга аланглаб.

Одам зоти у ёқда турсин, бирорта жон асари кўринмайди...

Кутилмаганда у орқа томонга ўтиб, эшикни очмоқчи бўлганди, мен сапчиб наригисидан тушдим у жоним борича қочдим...

У икки хатлаб етиб олди, йиқитиб, тинчлангунимча икки билагимни кумга босиб турди. У эркак, мен қиз бола, у кучли, мен ожиз эдим. Ҳар қанча типирчиламай, қаршилиқ кўрсатмай, чангалидан чиқолмадим...

Тинчланди, тақдирга кўнди деб ўйлаб мени кўтариб ола-

ётганди, бўйнидан ғарчча тишладим. У жон аччиғида сўкин-ди, лекин шунда ҳам мени қўлидан қўймай, аста чўккала-ди. Бир кафти бўйнидалигидан фойдаланиб, типирчилаб силтанган пайтим бурним пешонасига қаттиқ урилдию қон тирқиради. У бир лахза гангиб, бўшашганидан фойдаланиб ўрнимдан туриб қочишга чоғландим.

Ҳар қадам босганимда оёғимга тикан ниш ураётгани “ғирт-ғирт” этган ички товуш билан миямга келар, лекин заррача оғриқни ҳис қилмасдим, ортимдан изма-из келаётган Юсуфнинг ҳансираган дами елкамни куйдирар, мен телбаларча номаълум томонга жон-жахдим билан югуриб борардим.

У чап қўлимни тутиб, илкис тортди, мувозанат кетдию кумга ёнбош йиқилдим. Шундагина ҳолдан тойганимни, бечора эканимни ва... чап оёқ кафтимни тешиб чиққан хўл чўкиртакни пайқадим. Пайпаслаб, пойабзалим йўқлигини сездим...

Юсуф гап-сўзсиз чўкиртакни суғуриб, қўлига илашган тиканларни терган бўлди. Сўнг рўмолчаси билан оёғимни танғиб боғлади. Мен оғриқдан, хўрликдан изиллаб йиғлар, кўз олдимдан Олмоснинг маҳзун кўзлари кетмасди.

Ранги қув оқариб кетган Юсуф чўккалаб ўтирган кўйи мени севишини, менсиз хаёт харомлигини, менга уйланишини, ўзи ўқитишини, шаҳарда уйи борлигини аввал аччиқ билан бақириб, кейин мураса оҳангида ўксингандай айтди. Мен:

– Севган йигитим бор, – дейишим билан жинниларча ту-

тақиб:

– Биламан, анави латтами? У менга ярим соатлик иш, бирпасда йўқ қиламан! Сен унга ишонма, унинг зоти паст, мен қишлоғигача бориб суриштириб келганман! Ўзи билан ҳам гаплашганман! “Севаман, Бонуни тинч қўй”, десам, мушт отиш ўрнига “Унинг ихтиёри ўзида”, дейди даюс! – деб айқириб саҳрони бошига кўтардию яна ваҳмимни қўзғатиб, ўз бошига мушт ура кетди. Унинг бирорта далилига ишонмадим. Фақат кўрқинч сабаб эътироз билдиролмадим. – Эсингдами Азаматлар аканг билан сени қуршовга олгани? Ўшандан бери...

Кейин бирдан жимиб, ерга қараганча сукутга чўмди. Бироз ўтгач:

– Сахро табиати ёмон, кечаси қаттиқ совуқ бўлади, машинага чиқиб ухла, менга ишонмасанг ичидан қулфлаб ол, мен ташқарида ётаман, – деди ҳорғин овозда. Мен тиззамни қучоқлаб, жойимда ўтиравердим.

– Машинага чиқ, бу ерда қашқирлар изғийди...

– Мен қашқирдан қўрқмайман... – оқсаб бориб машинага чиқдим-да, тугмаларини босиб, ичкаридан қулфлаб олдим. У мен ўтирган эшикка суянганча яна хасрат қила кетди:

– Нега бундай чиройли бўлдинг-а, Бонузон? Мен нима қилай? Сендан бошқани кўзим кўрмайди... Ота-онам бўйнимдан боғлаб, холамнинг қизига уйлантириб қўйди. “Оқ қиламан, кўк қиламан”, деб бахтимни қора қилишди. Эшитганмисан, йўқми, хотиним номига хотин эди, ўртада ҳеч нар-

са бўлмаган. Унияма ҳаёти расво бўлди. Лекин нима қилай? Қўли қўлимга тегса, илон ушлагандай бўлардим. Уйга сира боргим келмасди... Менга қара, нима десанг, ҳамма шартингга тайёрман, – унинг овозида йиғи пайдо бўлди, – мен ҳам одамман-ку, сени деб хотинимга талоқ бердим. Нега менга раҳминг келмайди? Сени ўн бешимдан бери севаман! Ўзимни ўлдирайми, уволимдан қўрқмайсанми?! Сенда ҳам юрак борми, Бонуҷон?!

Мен:

– Юсуф ака, мендаям юрак бор, фақат бу юрак аллақачон банд бўлган, айтдим-ку, яхши кўрган инсоним бор, мени бунча қийнайси? Менга сизнинг раҳмингиз келсин, акамдан – жўрангиздан уялмайси, унинг кўзларига қандай қарайси, – дедим йиғлаб-сиқтаб.

– Ё меники бўласан, ё ҳеч кимники! – деб машина эшигига тарсиллатиб шаппат урди.

* * *

Кечаси бирдан ҳаво совиб, дағ-дағ қалтирай бошладим.

Мен-ку баҳарнав ичкаридаман, унинг ҳоли не кечдийкан деб ойнадан қарасам, ўша-ўша – гилдиракка суяниб, ойга қараганча ўй ўйлаб ўтирибди.

Бир зум раҳмим ҳам кепти.

Тонгга яқин қуш уйқуси ичида Олмосни кўрдим. У куйиниб ниманидир гапирар, лекин овози эшитилмас, мен уст-

бошимдаги қон-қусни кўрсатиб изоҳ бермоқчи бўлардимۇ,
мениям товушим ичимга кетарди.

Машриқ тараф кўкариб, сахро осмонида биргина Зухро
қолди.

* * *

10 сентябрь

Юсуф мен ўйлагандан кўра маразроқ, тубанроқ, аблахроқ бўлиб чиқди.

Оқшом қилган хатти-ҳаракатлари ҳолва экан. Машинани ўзи ўчириб, бензин йўқ деб алдаганини, бу билан мени тонг-гача тутиб турмоқчи бўлганини саҳар билдим.

Оламни ёритган тонг унинг башарасини ҳам очиқ-ойдин кўрсатди.

Қишлоққа кириб бораверишда уловини тўхтатиб, иш-шайди:

– Бугуноқ пешиндан кейин совчи юбораман, розилик бер, бошқа йўлинг йўқ! Мен билан бир кеча бирга бўлдинг, ҳам-ма ёнинг қон! Сен меникисан, йўқ десанг, дунёга жар солиб бадном қиламан! Аканг нима, худойингданам қўрқмайман!

Унинг бошқа сўзлари қулоғимга кирмади, кўнглим озиб, ҳушимни йўқотдим.

* * *

Душанба куни тушдан кейинларга ўзимга келибман.

Ҳамшира иссиғимни ўлчаб, сув берди-да, уёқ-буёқни тўғрилаб, бош шифокорни чақирди. Шифокор билан бирга дадам ҳам кирди...

Бирдан кўрқиб кетдим, уятдан “ҳозир худо даҳшатли зи-

лзила солсаю ҳамма шу офат билан овора бўлиб, мени эсдан чиқарса”, деган фикр миямни чархлаб ўтди. Кўзимни юмиб, уришиб беради, уриши ҳам мумкин деб ўйлаб ётсам, у кутилмаганда бошимга эгилдию бир жуфт йирик-йирик илиқ томчи юзимга томди.

Дадамда фарзандга қўл кўтариш одати йўқ эди, сабабини бобом раҳматли шундай изоҳлагани эсимда:

– Ҳамма боласини белдан топган бўлса, сизларни ота-онанг зиёратгоҳларда юриб-юриб, авлиёлардан тилаб олган...

Бўлиб ўтган воқеани дадамга рўй-рост айтиб бердим...

Шифокор дадамга, “Қизингизни текшириб кўрамиз, агар бирор гап бўлса, анавини қаматишга ҳаққингиз бор”, деб елкасига дўстона қўл қўйди.

Кейин ҳамшира билан аёллар бўлимига бордик, мени текширишди, шукурки, ҳаммаси жойида экан.

Лекин бу ҳақиқат мени турли ёлғонлардан, иснод ва маломатдан қутқариб қололмади...

* * *

11 сентябрь

Хушимдан кетганимни кўриб ўтакаси ёрилган Юсуф туман касалхонасига олиб келганидаги аҳволимни шу жойда даволанаётган ҳамқишлоқ хотин кўрган ва уйдагиларга ҳам етказган экан. Ўша хотин ҳар куни мен ётган хонага хабар олгани, янаям тўғрироғи, гап олгани кириб турарди...

Даволаниб чиққунимча бутун қишлоқ бўлиб ўтган воқеадан хабардор, табиийки, бу ҳикоя қўшимча тафсилотлар билан бойитилиб, “ҳалқ оғзаки ижоди”нинг мулкига айланиб бўлган эди...

Ҳамманинг оғзида миш-миш...

Ахир кўпчилик кўзи билан эмас, қулоғи билан кўради-ку...

Хуллас, ихтиёрсиз этагига балчиқ теккан, номига доғ тушганлар рўйхатига тиркалдим...

* * *

14 сентябрь

Шифохонадан чиққач, кимдир кўргани келди, кимдир кулгани.

Айниқса, совчиси қайтган харидорларга худо бериб қолди.

Кейин икки оила ўртасида катта жанжал бошланди...

Акам, тоғамлар бориб Юсуфни шифохонага ётқизиб келишибди...

Унинг аймақлари ўз навбатида ўч олиш учун акамнинг йўлини тўсишиб, тафсилотни эшитгач, қўл силтаб қайтишибди.

– Айб юз фоиз Юсуфда экан, чиқса ўзимиз яна бир бор таъзирини берамиз, – деб ният қилишибди амакилари, – тагинам қизга раҳмат, қаматишига ҳаққи бор эди...

Бироқ бу хулосалар лой чапланган номимни аввалгидай покиза ва бокира қила олмас, чунки гап урчиб бўлган, эл оғзига тугиладиган элакнинг тўри йўк, мен асоссиз хўрликка чидашга, номард ҳаёт ҳузурида бош эгишга мажбур эдим...

* * *

18 сентябрь

Юсуф такрор совчи кўяверди...

Онам дарвозани очмади...

Акам ҳайдаб солди...

Дадам дарвозахонада туриб уларга:

– Қизим бир умр ўтда куйиб, номард эр билан яшагунча тоқ ўтгани афзал, – деб тақа-тақ жавоб қилди...

* * *

Олмосга уйдан кўнғироқ қилдим.

У менинг саломимни силтаб ташлаб, биринчи марта зарда қилиб, телефоним ўчиқлиги учун хавотир олганини, хатлар ёзганини, бугун ўқишимга бориб дараклаганини айтди.

Бўлган воқеани сўзлаб берганимдан кейин узоқ сукутга чўмди.

Мен кўрқув аралаш “Ғапимга ишонмади, қинғир хаёлга борди, энди ташлаб кетади, балки, аллақачон ташлаб кетиб бўлди”, деб ўйладим.

Бизда фожианинг ўзидан кўра унинг гап-сўзи, миш-миши ёмонроқ эмасми, акажон?

Мени ҳаётда ушлаб турган ягона умид чироғим Олмос эди. Агар у ҳам мендан юз бурса, мен ҳаётдан юз ўгиришга тайёр эдим.

У менга ишонишини, яхши кўришини, келажagini мен билан боғлаб бўлганини, тез орада совчи юборишини айтди. Мен ҳайрат ва қувончдан эсимдан оғай дедим, ажаб, қутилмаган шодлик онгу шууримда қилич тиғидай серманиб, ёқимли оғриқ уйғотди, ҳамма кўргиликлар, тухматлар, пасткашликлар... барча-барчасининг сариқ чақачалик аҳамияти қолмади.

Мен яна ўзимни аввалгидай инсон ҳис қила бошладим.

Назаримда, оппоқ кўйлагимда кўринган қора доғ ўрнимдан туришим билан чўлнинг гижирқумидек тўкилдию оқ атиргулга айландим-қолдим.

Шунча кундан бери биринчи бор кўзгуга боқиб, қовоқлари шишган, ранги синиққан, аммо кўзлари қувончдан пориллаб турган чеҳрани кўрдим...

* * *

20 сентябрь

Энди ўқишга қайтмоқчи бўлиб турганимда дадамнинг соғлиғи ёмонлашиб, шифохонага тушиб қолди.

Дўхтирлар юрак хуружи дейишди...

Бу мен билан боғлиқ машмашанинг асорати эди...

Дадамни шифохонада ўзим олиб ётдим...

Кўргани келган қариндош борки, мени айбситар, очик айтмаса-да, “Ҳа, юрак масаласи нозик, буёғига эҳтиёт қиласан-да ўзинг”, қабилида писанда қилиб кетарди.

Дадам шифохонадан чиқдию, ичкиликка ружу қўйди. Энди оиламиз бошига бу ташвиш тушди. Ҳеч қачон ичмаган бообрў муаллим тўсатдан кўча-кўйда гандираклаб юрса...

Тўғри, маст бўлиб жанжал-сурон кўтармас, ундан-да ёмонроғи, хонасига кириб ичкаридан беркитиб ётаверарди. Айни ана шу беозорлиги, одамовилиги менинг ич-этимни еб битирар, ўзимни қўйгани жой тополмас, назаримда, ҳамма мендан нафратланаётгандай, кўргани кўзи йўқдай туйиларди. Ҳа, ҳамманинг кўзига хунук кўриниб қолгандим. Айбсиз айбдор эдим.

Шу тариқа уйдан, уйдагилардан, қишлоқдан, ҳаммадан... безиб борардим.

Яхшики, ўқишим бор. Шаҳар бор, шаҳарда... Олмос бор...

* * *

22 сентябрь

Мен энди Шоира опамга астойдил қарашар, сидқидилдан ўқир ва... интизор бўлиб Олмосдан совчи кутардим. Менга нажот йўли шу – у билан бирга бўлиш, унга суяниб яшаш эди. Бироқ у ҳам негадир ўзини олиб қочаётгандай, кўришгиси, кўргиси келмаётгандай, тобора узоқлашиб бораётгандай туйиларди.

Бир куни Олмос ўқишдан чиқишимда қарши олиб, хола-си гинеколог эканини ва текширишга олиб бормоқчилигини айтди. Кутилмаган бу таклифдан қарахт бўлиб қотиб қолдим.

– Орадан қанча вақт ўтиб кетди, сиз шу пайтгача шубҳа-гумонда юрибсизми? – десам:

– Мен ишонаман сизга, бироқ уйдагилар учун илтимос қиляпман, – деб четга қаради.

Сухбат орасида уйдагилар қишлоғимизга бориб оила-мизни сўраб-суриштирганида кимдир мен ҳақимда “Бузилиб кетган”, деганини шунчаки гапдай қилиб айтди.

Нима қиларимни, нима деяримни, нима деб ўзимни оқларимни билмадим... Йиғлаб-йиғлаб уйга қайтдим...

Эрталаб яна телефонда илтимос қилди, шанба холасининг навбатчилик куни, тушдан кейин боришимиз кераклигини, бу иккаламизнинг келажагимиз учун шартлигини таъкидлади...

Хурлигимни енгиб... рози бўлдим.

* * *

23 сентябрь

Икки кун қандай ўтди, билмадим, ич-этимни шубҳа-гумон тимдалаб, юмдалаб ташлади...

Хаёлимда фақат бир ўй чарх уради: Юсуф туман шифохонаси дўхтирларини сотиб олмаганмикан? Унда нима бўлади?..

Минг турли гумонларда адо бўлдим.

Мана, Олмос билан Моҳи Хоса ёнидаги тиббий бўлимга кириб боряпмиз...

У юзимга қаролмайди, мен сўз тополмайман. Иккимиз ҳам бўйнидан боғлангандек мажбур ва маҳкуммиз.

Холаси врачларга хос совуққонлик билан текшириб кўриб:

– Ҳаммаси жойида – қиз боласиз, – деди...

Ўша пайтдаги ҳолатимни сўз билан ифодалай олмайман.

Ўзимга келдим... Худойимга чексиз шукроналар айтдим.

Мен шармандаликдан ҳам кўра Олмосни йўқотишдан кўпроқ кўрқар эдим. Бирдан... кўнглим ўксиб, хўрлигим келиб кетди. Шунча ситам кўриб, адолатсизлик таёғини еб кўзимга ёш келмаган эди, шу жойда, ҳаёт-мамот хулосаси айтилган пайти ўзимни тутиб туролмадим. Йиғлаб кўчага чиқиб кетдим.

* * *

27 сентябрь

Болалигимизда об-ҳаво маълумоти тусмоллиги туфайли кўп латифаларга сабаб бўларди.

Кеч куз ёки қиш аввалида эрталаб уйғонсак, кўзимиз дастлаб қўшнининг қор босган томига тушиб, севинчдан дик-дик сакраб, ҳовлига шошардик. Бу биз учун табиатнинг кутилмаган тухфаси бўлиб, қор кагталар учун ташвиш, болалар учун байрам эди.

Шанба уйга қайтиб, наҳор уйғониб яна ўша болалик туйғусини бошдан кечирдим. Кўзимдан уйқу қочгач, ётган жойимда деразага қарасам, лопиллаб лайлакқор уряпти. Сакраб ўрнимдан турдим. Таассуфки, шодлигимга шерик бўладиган опаларим эр уйида, акам далада, дадам бемор, онам беҳол эди. Барибир бу оқлик тасодиф эмаслигига, бунда ҳам бир рамз борлигига пешинга яқин иқрор бўлдим: огоҳлантирма-сдан, кўнғироқ қилмасдан Олмос совчи юборибди. Бу унинг менга, менгина ғарибга марҳамати, кутилмаган армуғони эди.

Мен эҳтиёт шарт бир йилдан бери кичик опам орқали онамни пишиқлаб келардим, совчилар икки эркак бўлгани учун онам дадамга ётиғи билан тушунтириб, кейин меҳмонларга пешвоз чиқишибди. Зиёлинамо кишилар билан дадам роса мириқиб суҳбатлашибди, таомилга кўра, биринчи ташрифда нон ушатилмаган эсада, умид ишораси берилиб, сов-

чилар қайта келадиган бўлиб кузатилибди.

Сиз бахтнинг суратини қандай тасаввур этасиз? Мен ўша суратни кўзгуда кўриб турардим...

* * *

28 сентябрь

Орадан бир ҳафта ўтиб, совчилар яна келди. Бу сафаргиси шунчаки ўзбекона расмиятчилик юзасидан эди. Элчилар бемалол гурунглашиб ўтиришди. Тўй кунини ҳам ўзларича тахминан май ойларига тайин қилишди.

Оиламизда тўй кайфияти уйғонди. Дадам ҳам ичкиликни йиғиштириб, менга очиқ юз билан гапирадиган бўлди. Ҳамма тараддудда андармон, майда гапларнинг дами кесилган, мен шаҳар ва қишлоқ ўртасида қалдирғочдек чарх уриб бориб-келар, ҳар гал курсдош дугоналаримни уйга таклиф қилиб, сарполаримни ёйиб фикр сўрар, тезроқ камомадимни рисоладагидек битириш пайида эдим.

“Мен қиларман ўттиз, Эгам қилар тўққиз” деган нақл беҳуда тўқилмаган экан. Бандасининг тадбири манглайдаги битикни ўзгартиролмаслигини ким ҳам ўйлабди дейсиз?

Не-не ширин орзулар билан қайта-қайта сандиққа тахланган сарполар тахи бузилмай қолиб кетишини мен хом сут эмган банда қайданам билибман...

Одатдагидек шанба куни пешиндан кейин қишлоққа учиб-қўниб қайтсам, дадам, “Қизим, оёқларимни уқалаб қўй, негадир ўзимни ҳолсиз сезяпман”, деди. Уст-бошимни алмаштириб энди оёқларини уқалашга ўтирган эдимки, дадам гап бошлади:

– Қизим, ўзим билиб-билмай сенга кўп зулм ўтказдим,

ичиб уйга қайтган пайтларим эзилганингни билатуриб, иродамни жиловлай олмадим. Мени кечир... Сениям жонингга тегдим-а... Ўқишга бормай тура тур, яна уч-тўрт кун... буёғи оз қолди, яқинда ҳаммаси тугайди, – деди.

Бу кутилмаган гапнинг зарбидан эсанкираб қолдим.

– Йўғ-е, дада, нималар деяпсиз? Ҳечам менга зулм ўтгани йўқ. Аксинча, мен сизни юзингизни ерга қаратдим. Умримни охиригача оёғингизни уқалаб, хизматингизни қилсам ҳам ўзимни кечирмайман. Ахир бу оёқлар мен учун қанча хизмат қилган, – дедим кўзларим ёшланиб.

– Раҳмат, қизим, яхшиям онанг сени туққан экан, кенжа қизнинг меҳри – фариштанинг сеҳри деган гап рост, – деб, энгил хўрсиниб олди-да, бугунги санани сўради.

– Тўққизинчи март, – дедим.

– Ҳа, туғилган кунингга икки кун қопти-да? Унгача кетиб қолмасам бўлди эди, – деди...

– Дўхтир чақирайми?

– Керакмас, ўз уйимда тинч-хотиржам ўлмоқчиман, – юзини девор томон аста ўгирди-да, – мен ўлсам йиғлайсанми? – деб сўради.

– Дада! – овозимни кўтардим жаҳл қилиб. Кейин вазиятни юмшатиш учун, – жинни бўпманми йиғлаб, – дедим зўраки кулиб.

– Йиғлама, агар сен йиғласанг, мен чидай олмайман, кўзёшларингни кўтаролмайман, – деб ўзи йиғлаб юборди...

– Дадажон, кетишга қўймайман сизни, ҳаққингиз йўқ тас-

лим бўлишга, хали тўйда фотиҳа беришингиз керак, – дедим яна гапни ҳазилга буриб.

– Айтганча, сенга бир омонат бор, тўйдан кейин бермоқчи эдим...

– Ўша омонатни менга бергунча кўксингиздаги омонатни топширмай туринг, – дедим сўз ўйини қилиб. Одатда бунақа гаплардан дадам завқланиб кетарди. Бу гал илгаригидек муносабат сезмадим.

– Кошқийди ажал бирортамиздан рухсат сўраса... афсуски, сўрамайди.

Қарасам, ҳақиқатан ҳам жиддий оляпти... – Дада, қаерингиз оғрияпти ўзи? – деб сўрадим.

Дадам чап кўксига кафтини қўйди:

– Манави жой...

Мен бирдан ожиз ва нотавонлигимни ҳис қилиб, дадажонимнинг ажал панжасида жўжадек типирчилаётган жонини, дарахт шохида зўрға илашиб турган олмадек ғанимат юрагини кўргандек бўлиб, ўксиб кетдим.

– Ҳали ўлмасимдан йиғлаяпсан-ку, мен сени кучли қизсан деб ўйлаб юрибман, – деди у жилмайишга уриниб.

– Чидолмайман, дада, ундай қилманг, илтимос, – дедим изиллаб.

– Бир келганнинг бир кетари бўлади, хаммани бошида бор бу кўргилик. Мендан кейин онангни, опаларингни сенга ишондим, – деди. – Акангни ажратиб қўйманглар, узоқлашиб кетманглар бир-бировларингиздан, мен тинч ётишим

учун ҳаммасидан хабардор бўлиб тур, – деди...

Сув сўради, косада сув келтириб, тутдим. Кейин бироз дам олишини айтиб, менга рухсат берди.

Кечга қадар аза кайфиятида юрдим. Уйимизни дадамсиз тасаввур қилиб даҳшатга тушиб кетдим...

Оқшом амаким келиб, қишлоқдагилар Наврўзга тайёргарлик бошлаб юборишганини айтганди, дадам:

– Мен ҳам бораман, насиб бўлса, – деди.

Юрагим сал ёришгандай бўлди...

* * *

29 сентябрь

Туғилган кунимни ҳам юрак ҳовучлаб ўтказдим...

* * *

1 октябрь

Ҳар йил Наврӯзда дадам бош бўлар, бу байрам одамларни бирлаштиради, меҳр-оқибатни тиклайди, болаларни тарбиялайди, деб ҳаммамизга уқтирарди. Яна айтардики, Наврӯз фақат сумалак ва кўксомсаю емак-ичмакдан иборат эмас, санъат ва шеърият орқали мияга ҳам озуқа бериши шарт!

Кўргани келган ҳамкасб ўқитувчиларга қайта-қайта вазифа тайинларкан, мени кўрсатиб:

– Мана, Бону ҳам ўқишидан рухсат олиб келди, сизларга кўмакчи, – деди.

Қадрдон мактабимга кириб, юқори синфлар орасидан уқувли ўқувчиларни йиғдим. Ақлим ва билимим етганча байрам дастури тузиб, уларга шеър, кўшиқ ўргатдим. Баъзи ўқитувчиларим менинг аралашувимни малол олса-да, бир-бирларига кинояли қарашларини сезиб турсам-да, азбаройи дадамга бўлган меҳрим туфайли тишимни тишимга қўйиб ишладим.

Кўнглим алағда, хаёлим дадамда, ҳар икки соатда зув бориб хабар олиб келаман.

Кечқурун дадамнинг гапхалтаси очилиб, опаларим ва акам туғилган пайтларни эслаб хангома қилиб ўтирди. Мирхонд акам дунёга келганда жонимнинг вориси туғилди деб шукронасига халққа ош тортганини эслади.

– Боладан зериккан пайтингиз олтинчи бўлиб туғилган

гўдак сизни унчалик хурсанд қилмагандир? – эркаланиб ўсмоқчиладим.

– Йўқ, мен сени ҳаммадан кўпроқ яхши кўраман, – деди қошларини кўтариб. – Бирорта боламнинг ортидан гап эшитган эмасдим. Сен туфайли отамдан шатта еганман. Эсингдами? – деди кулимсираб, – Шундаям, энг узок куттирган фарзанддан кўнгил совирмиди!

Эсимда, бундай воқеани унутиб бўлармиди!

Мактабда Наврўзга атаб тадбир бўлди. Иккита 3-синф беллашдик... Кейин ҳар иккала синфбошиларни даврага чақиришди. Рақиб синфбошиси Азамат берилган саволларнинг аксариятига дудукланиб турганда, мен бурро-бурро жавоб бериб кўяқолдим. Биз ғолиб бўлиб, совринни кўлга киритдик.

Тадбир тугаб, ҳамма ўқувчилар уй-уйига йўл олди. Мен ҳам синфдошларим Бекжон ва Лазиз билан қайтаётсам, мағлуб бўлган ўқувчилар Азамат бошчилигида захкаш бўйида қарши олишди.

Ўртада ёлғизоёқ тахта кўприк. Улар билан кўприкнинг қоқ ўртасида юзма-юз келдик. Эртақдаги икки эчкига ўхшаб бир-биримизга йўл бериш ниятимиз йўқ. Азамат:

– Ҳалиги саволларнинг жавобини сенга даданг олдиндан бериб қўйган, шу учун биринчиликни олдиларинг, – деб тўнғиллади. Мен:

– Дадам эмас, бобомдан ўрганганман, – дедим... У:

– Қайси бобонгдан, балки момонгдандир? – деб тилини

чиқазиб кулди.

Унинг сурбетлиги жахлимни чиқарди, бобомни масхара қилганига чидаб туrolмадим.

– Қоч йўлдан, “иккичи”, билмасвой! – дедим алам билан ва ёнидан ўтиб кетмоқчи эдим:

– Ҳозир туртиб юбораман, сувга тушиб оқиб кетасан, – деб қўлини кўтарган эди, кўрққанимдан ундан олдин кўксидан итариб юборибман, чинқирганча захкашнинг ўртасига шалоплаб тушди. Икки дўсти уни қутқариш учун қирғоққа югурди. Биз учаламиз кўприкдан амал-тақал ўтиб, энди қоча бошлаган пайтимиз болалардан бири етиб келиб елкамга осилган китобхалтамдан тортқилади. Халтам боғичи узилиб, ерга тушди. Қўл чўзиб энгашган эдим, халтани тепиб, сувсиз ариқчага тушириб юборди. Халтамни оламан деб ариқчага тушсам, бир ховуч тупроқни юз-кўзим аралаш сочди. Буни-си ошиб тушди. Халтамни судраб ариқчадан чиқдиму қовжираб ётган янтоқни жон-жахдим билан тортгандим, таг-томири билан кўпорилиб чиқди. Янтоқ билан боланинг юзига чунонам солдимки, турган жойида бир ирғиб, ўзини ерга ташлаб думалаганча увиллаб юборди. Атрофга қарасам, Бекжон билан Лазиздан ном-нишон йўқ, мени ташлаб қочиб қолишибди.

Тол илдизига тирмашиб чинқираётган Азаматни жўралари икки қўлтиғидан олиб, судраб қирғоққа олиб чиқишди. У дағ-дағ қалтирар, ҳар ўқчиганда оғзидан бўтана сув қайнаб чиқарди. Аянчли манзарадан менгаям муздек титроқ ўтди –

уйга ура қочдим. Бобомникида беркингани жой йўқ деб ўйлаб ўзимизнинг ҳовлига бурилдим.

Уйда ҳеч ким йўқ: дадам ҳали мактабда, онам кутубхонада, опаларим одатдагидек сигир-бузоқлар учун ем-хашак ўргани далага кетишган.

Биринчи дадам келди. Тадбирдаги ютуғим учун энди мактаб бошлаган пайти йўлтўсар болаларнинг ота-онаси бир гала бўлиб кириб келишди. Янтоқ билан урганимда тиканлари ҳалиги боланинг қош ва кўзи ўртасига, юзига, қовоғига санчилиб, башараси кунжут сепилган патирга ўхшаб қопти. Бўлди қизил-қийомаат!.. Бечора боланинг онаси бобиллаб дадам билан уриша кетди:

– Бировларни фарзандини тарбиялагунча аввал ўзингизникини йўлга солинг! Боламни кўзи кўр бўлиб қолса нима бўларди?!

Дадамнинг жаҳли чиқди, тутақиб, менга қараб важоҳат билан кела бошлади. Мен паноҳ истаб жавдираб тургандим, эшикдан Хизрдек бўлиб бобом кириб келдию чопқиллаб унинг панасига ўтиб олдим. Воқеани эшитган бобом ғазабланиб аввал болаларнинг ота-онаси билан, кейин дадам билан тортиша кетди.

– Сенинг қизингни тўртта бола ўртага олса, нима қиласан, индамай ўтир, дейсанми?! Билганини қилсин, бошингни эгиб туриб бер, дейсанми? – деб келганларнинг ота-онасини мулзам қилди. Кейин менга қараб, – Янаги сафар йўлингни тўсишса, уриб бошини ёр, жавобини мен бераман! –

деди...

Масала бобомнинг раислигида менинг фойдамга ҳал бўлди, “меҳмон”лар шашти қайтиб, бўшашибгина кўчага йўналишди. Бироқ дадам жаҳлидан тушмади. Аёлнинг гаплари қаттиқ теккан эканми, дағдаға кўтариб ёнимга келаётган ҳам эдики, бобом “Ҳе, сени қараю!” деб ирғай ҳассаси билан елкасига тушириб қолди. Дадам ёш боладек қўлларини кўтариб бошини яширганча боғ томонга қараб қочди. Уни биринчи бор шундай кулгили аҳволда кўришим эди...

Шуларни эслаб дадам:

– Ўғил бўлиб бирор маротаба отамдан калтак емаган эдим. Қирқни қоралаб, сенинг шарофатинг билан бобонгдан шатта еганман, – деб мириқиб кулди...

* * *

5 октябрь

...4-синфни тугатиб, ёзги таътилга чиқдик.

Маза! Мактаб йўқ, ягана, чопиқ даври ўтган, уйга вазифа деган бошоғриқдан кутулганмиз. Уйда вазифамиз ўт ўриш, тандирга олов ёқиш, даладан чўп-чўмак йиғиб келиш... Қолган пайт эркимиз ўзимизда: ўйнаймиз, чўмиламиз, китоб ўқиймиз.

Бир куни онам сурпа ёйиб, лаплаплатиб элак урар, тўрнинг майда кўзларидан тўкилаётган ун бархан бўлиб уйилар, гўё фалакдан бетиним қуюқ қор ёғиб, Қизилқумни босаётгандек кўринарди. Мен бу манзарага анқайиб қопман шекилли, онам ёнбош қараб бир кулиб олди:

– Бону, Барчинойни чақир, ўчоқбошига ўтин ташинглар, бирор соатлардан кейин тандирни оқартирасан...

Тандир билан ўчоқ оралиғидаги пастқамга бир боғ гўзая ташлаб, энди ҳовли этагидаги ғарамга қайтаётсак, кўчадан аввал ғингшиб сирқовланган овоз эшитилди, кейин дарвозадан ҳамма ёғи қон, кўйлаги йиртилган, лаблари, кулоқлари шишиб кетган Мирхонд акам оқсоқланиб кириб келаркан, онамга кўзи тушиб, йиғини баралла кўйиб юборди. Онам “Вой ўлай!” деганча элакни супрага чангитганча ташлаб, ковушини ҳам оёғига илмай, дарвозахонага югурди. Акамнинг ҳиқиллаб берган маълумотига кўра, Азамат икки амакиваччаси билан менинг аламимни ундан опти. Бирга чў-

милиб бўлишгач, Мирхонд уйга қайтаман деса, кийимларини беркитиб қўйиб, роса масхара қилишибди. Сўнгра атай уриш чиқариб, ўртага олиб беармон дўппослашибди.

Онам остонага ўтириб йиғлаганча муштумзўрларни қарғади:

– Уйи куйсин номардларни! Ёмонни кучи япалокқа етади! Булар ҳам билишади кимни уришни! Буни сўроқлайдиган акаси йўқ-да! Уч киши бир болани-я!..

Онам айтиб-айтиб, дод солиб, ичикиб-ичикиб йиғлаб, уларни худога топширди.

Барчиной опам иккимиз нима қилишни билмай, карахт аҳволда қолдик.

Онам акамнинг юзини авайлаб ювиб, сочиқ босиб, сўрига балиқдай ётқизиб қўйди.

Оқшом дадам келгандан кейин бўлган гапни озгина “пардозлаб” айтиб берганди, дадам акамнинг иягидан кўтариб чироққа солиб қаради-да:

– Ўлмабди-ку, йигитчиликда бўлиб туради, қўй, сен ҳам оловга мой сепма, – деб онамни зўравонларнинг уйига боришдан қайтарди. Кейин акамга қараб, – сен эркаксан, ўзингни химоя қилишни ўрган-да, кувватинг, жонинг борми, – деб уришди...

Онамнинг остонада ўтириб ожизона йиғлаганлари анча-гача кўз олдимдан кетмай юрди...

* * *

6 октябрь

Акам ва бўлаларим билан ёбондан ўт-ўлан ўриб эшак аравада қайтаётсак, анҳорда чўмилиб чиқиб, бўзтупроқда тобланиб ётган Азаматни кўриб қолдик.

Акам иккимиз аравадан сакраб тушиб, мен этагимга, акам чўнтагига йўл ёқаларидаги шағаллардан йиғиб-териб, гафлатда ётган Азаматни тошбўрон қила кетдик...

У кутилмаган ҳамладан ўзини йўқотиб, бошини кафти билан паналаганча “вой бибижон”лаб чинқириб, ариқ лабига ўзини ташлади. Биз “душман”ни узил-кесил тор-мор қилиш учун қирғоқ томон югурдик. Шу пайт “ҳий-юв!” деган қийқириқ янграб, акамни “копток” қилган тўда пайдо бўлиб, бизни қуршовга олди. Бўйи баланд олақўз бола сўрашмоқчидек қўл чўзиб келиб, бирдан Мирхонднинг қулоқ-чаккасига тортиб юборганди, акам шўрлик қияликдан пастга думалаб тушиб кетди.

Навбат менга келди.

– Муқбил тошотар ўғил бола бўлганми, қиз болами? – деди олақўз шерикларига ишшайиб.

– Акасиям қиз бола бўлган...

Тевага тирмашиб чиқаётган акамга бармоқ ниқтаб, мириқиб масхаралаб кулишди. Мен этагимдаги тошлар орасидан йирикроғини ажратиб олдим-да, тўдабошига ўқталдим:

– Ҳозир кўзингни чиқараман, олхўри!

Олакўз ўзини кўрқиб кетгандай кўрсатиб, икки кафтини бирлаштириб, хиндча тавозе бажо келтирди:

– Муқбил хоним афанди, бир қошиқ қонимдан кечинг...

Қуриб кетгур авваллари ҳам машқ қилиб юрганми, хинди киноларидаги оқ иштонли қахрамонларнинг ўзи бўлди-қолди. Бирпас чалғидим шекилли, муғомбир қандай қилиб билагимга уриб тошни учуриб юборганини пайқамай қолдим. Этагимдагилари ҳам сочилиб кетди. Гангиб қолдим.

Акам йўлгача эмаклаб чиқдию ўрнидан туришга ҳоли етмадими ё кўрқибми, ўша жойда ҳансираб ўтираверди.

Бир маҳал бурқситиб чанг кўтарганча велосипедини ғизиллатиб акамнинг синфдоши Юсуф пайдо бўлди. Оғзида “ғий-йқ!” деб тормоз садосини чиқазиб тўхтаб, уловини толга суяди-да, икки муштини биқинига қўйди:

– Учта бўрдоқини кучи битта қизалоққа етдими? Ўғил бола бўлсанг битта-битта келавер!

Олакўз ҳарсиллаб ўтирган акамга, довдираб турган менга, баҳодирлик қиёфасидаги Юсуфга бир-бир синовчан назар ташлаб чиқди ва бирдан қаҳқаҳлаб тиззасига уриб кула бошлади. Гоҳида кулги дағдағадан ваҳималироқ бўлади.

Мирхонд даст ўрнидан туриб, аста-секин биз томон шахдам кела бошлади. Демак, ростмана жанг бўлади! Мен рухлашиб, ерда ётган қиррали кесакни секин қўлга олдим. Акам шошмасдан йўл бошигача чиқдию умидвор қараб турган Юсуфнинг ёнидан ўтиши билан “Қоч, Бону! Қоч!” деб оёғини қўлга олиб қишлоқ томон учди. Бунисини кутмагандим,

эсанкираб қолдим, панжамдаги кесак уваланиб кетди.

Юсуфнинг ҳам бирдан попуги пасайди. Лекин сир бой бермай, аввалги гапини такрорлади:

– Қани, битта-битта келаверинглар!

Олақўз югургилаб бориб, бир сакраб Юсуфнинг бўйнига чирмашиб, гуппа йиқитди. Азамат билан шериги айланаиб юриб, жойини топиб тепкилай бошлади. Мен нима қилишни билмай, жўжа олдирган товукдай уларнинг атрофида югурардим. Ҳол-беҳол тўда аъзоларининг елкаларига мушт урардим, зарбаларим чивин чаққанча таъсир қилмаётганидан аламим ошиб, хўрлигим келарди.

– Ким бо-ор?! Одамла-ар! – ўз чинқириғимдан ўзим чўчиб тушдим.

Тўда бош кўтариб атрофга аланглай-аланглай жуфтакни ростлади.

Юсуф моматалоқ юзини сийпалаб, ўрнидан турди-да, ювингани анҳор бўйига тушиб кетди.

Мен бир аччиқ гап айтиб тезроқ хумордан чиқиш учун акамнинг ортидан югурдим...

* * *

7 октябрь

Дадам йўқотган ўйинчоғи эсига тушган боладай бесаранжом, безовта. Ўрнидан турмасдан:

– Совқотдим, печкага ўтин қаланглар, – деди.

Акам ўтин қалаб, олов ёқди. Кейин дадам устидаги кўрпани суриб тушириб:

– Исиб кетяпман, эшикни очиб қўйинглар, – деб бетоқатланди.

Олдин мен, сўнг акам дадамнинг муздек оёқларини уқаладик.

– Бугун мени аканг бир чўмилтирсин, – деди дадам ўзига ўзи гапиргандай паст товушда.

– Хўп, – дедим-да, оҳорли ички кийимларини, сочиқларини ҳозирлаб қўйдим.

Оёғим тортиб-тортмай мактабга жўнадим. Байрам дастурини бирров кўздан кечирдим у ортга қайтдим. Йўл-йўлакай хавотириб борган сари ошиб бораверди.

Келсам, дадам бир аҳволда, елкасидан нафас оляпти. Кўзлари катталашиб кетгандек, аланглаб ниманидир излаётгандек туйилди.

– Дада, нима қидиряпсиз? – деган саволим жавобсиз қолди.

– Иссиқладим, ойнани очиб қўй, – деди... Деразани очаётсам, – қара-я, бодом чиройли гуллабди, – деб ишора қилди.

ди. Ташқарига қарадим:

– Дада, бу йил баҳор кечикди, кўча совуқ ҳали, – дедим.

– Яхшилаб қара, Бону, ахир, ана, гуллаб ётибди-ку, ана, отам ҳам ўша ерда, – деди бошини ёстикдан узиб...

Яна ҳовлига қарадим: куп-қуруқ гилос шохидан бошқа ҳеч нима йўқ...

Онам:

– Отанг алаҳсираяпти, – деди.

Ҳовлиқиб қишлоғимиз врачига қўнғироқ қилдим. Келиб укол қилиб кетди. Дадам ухлаб қолди.

Ҳовлида айланиб юрганча опам Гулшанга қўнғироқ қилдим, у кела олмаслигини айтди.

Зебо опам:

– Бонужон, икки кун ҳам бўлмади уйларингдан келганимга, ҳар куни тўрт бола билан йўлга чиқолмайман-ку, – деди зорланиб.

Барчиной опамга қўнғироқ қилиб, эрталаб бўлган гапни айтиб бердим.

– Жиннимисан, кеча туғилган кунингда яхши ўтирган эдилар-ку, – деди.

– Ҳа, лекин бугун эрталабдан ўзгарди...

Мактабда сариқ касали тарқаганини, болаларининг кийимини қайнатиб ювиб, дазмоллаб, мактабга узатиши кераклигини... ва бошқа оилавий муаммоларини қалаштириб ташлади.

Жаҳлим чиқиб кетди:

– Эртага келганингизда дадам бўлмаса, ёқа йиртиб, ер муштламанг, – деб телефонни ўчирдим.

Тўртинчи опам – Розия бошқа туманга турмушга чиққан. Учта боласи бор. Поччам темирўлда тунги навбатчиликда туради. Унга айтишнинг ҳам фойдаси йўқ.

Дадам ухлаб тургандан кейин бироз енгиллади. Кечга қараб Барчиной опам билан поччам келишди:

– Ваҳима кўтариб, аччиқ қилиб телефонни қўясан, дадам ҳали юз йил яшайди, – деди опам зарда аралаш.

– Келганингиз жонимга, сизларни соғинсам бир баҳона топаман-да, – дедим.

Гурунглашиб турган эдикки, Наврўз дастурини назардан ўтказиш учун ўқувчиларим кириб келишди. Уйда меҳмон борлигини айтиб, холироқ жой топишни буюрдим. Маҳалла бошидаги ўқувчининг уйда тайёргарлик кўрадиган бўлди.
Опам:

– Мени ўшанча жойдан чақириб олдинг, энди кетмайсан ҳеч қаёққа, – деб йўлимни тўсди. Дадам опамга:

– Қўй, бораверсин, нима дейсан унга? Эрта байрамга келсанг кўрасан тadbирларини, – деди. Опам хохламайгина:

– Майли, бор, ҳай, лекин тез кел, – деди.

– Хўп, – деб қоғоз-қалам, дафтарларимни олиб кетдим...

Орадан ўн дақиқа ўтдимикан, акам телефон қилиб:

– Тез қайт, дадам оғирлашиб қолди, – деди қаттиқ шивирлаб.

Қандай қилиб югуриб уйга келганимни билмайман. Акам-

нинг икки ўғли йўлакда йиғлаб туришибди.

– Ҳа, Файзулло, нима бўлди? – дедиму жавоб ҳам кутмай уйга кирдим.

Акам дадамнинг елкаларидан ушлаб турар, опам сочиқ билан елпир, онам эса орқарокда дадамдан паналаб йиғларди... Акам дадамга қараб:

– Дада, ана, Бону келди, – деди. Опам:

– Сени қайта-қайта сўраяпти, – деб пастки лабини қаттиқ тишлади.

– Дада, дадажон, мен келдим, нима дейсиз, нима қилай?

Сув сўради. Пиёлани ҳовучимда узатдим. Лабларининг икки ёнидан оқизиб ичди. Кейин юзимга узоқ термулиб қолди. Ниҳоят таниди.

– Хайрият, келдингми? Ёнимга ўтир, ҳеч қаёққа кетма...

Жуда чуқур ва тез-тез нафас ола бошлади. Икки-уч дақиқа ўтиб яна мени сўради.

– Дада, шу ердан, ёнингиздан, нима қилай?

Узоқ термилиб турди... Танимади. Атрофдагиларнинг ҳаммасига бир-бир қараб чиқди. Акамдан яна қайтиб:

– Бону қани? – деб сўради...

Ҳар қанча гапирмай, қўлларини ўпиб кўзимга сурмай, юзларига ҳўл юзимни босмай, мени танимади. Кейин шошилиб ҳамшира кириб келди. Қон босимини ўлчаб, “Тез тушяпти”, деди саросималаниб.

Укол тайёрлаб, дадамнинг қўл томирига туша олмагач, шприцни бўйиндаги шакартомирга санчди. Томир данак-

дек бўртайиб шишиб чикди. Ҳамшира бош чайқаб, игнани суғурди-да, ликопчага ташлади. Дадамнинг юзларидан қон қочиб, кўзлари тортилиб кета бошлади...

– Дадажон, “Ла илаҳа иллаллоҳ” денг, калима қайтаринг, – дедим.

– “Лаааа ила... ҳа илл... Аллоҳ, – деди товуши узилиб-юлқиниб...

Шошиб қолган ҳамшира билакнинг икки-уч жойига шприц уриб ҳам томирга туша олмади. Мен унга ёрдам бериб турган эдим. Дадам кўлимдан маҳкам ушлади. Қўл курашида олишадиганлар қандай тутишса, биз бир-биримизнинг панжамизни шундай маҳкам боғлаган эдик.

Ҳамширанинг “Кечикдик, улгурмадик, бефойда”, деган сўзидан ўзимга келиб:

– Ўлдими? – дебман.

Акам йиғи аралаш:

– Ҳа, Бонужон, қўлларини қўйиб юбор, ётқизиб қўяйлик, қийналмасинлар, – деди. Онам:

– Даданг ўлди, болам, ҳаммаси тамом, ҳаммаси тугади, – деди хўнграб...

Акам дадамини ётқизиб қўйгач, қўлларимизни ажратишга ҳаракат қилди. Бироқ мен бу илиқ, кучли ва меҳрибон қўлни қўйиб юборишни истамасдим...

Акам дод солиб йиғлади. Опам ҳам хўнгради... Онам, янгам ҳам... Фақат мен тошга ўхшаб қотиб қолган эдим...

Худди кутиб тургандек, бир зумда ховли одамга тўлиб

кетди... Бирин-кетин опаларим “дадам”лаб, аммаю амакилар “акам”лаб келишди...

Қолганини сўз билан ифодалаб бўлмайди, акажон...

* * *

11 октябрь

Кеча телеграмда “Кун ҳикматлари”ни ўқиб турсам, “Бошқаларнинг қалбларидаги ғам-ташвишларини билганингда эди, кўнглингдаги ҳаловат учун Аллоҳга ҳамду санолар айтар эдинг”, деган сатрларга кўзим тушиб қолди...

Биз одамлар шунақамиз, бировларни худбин деймиз-у, ўз манфаатимиз учун бошқаларни қурбон қилаётганимизни ўйлаб ҳам кўрмаймиз. Ўзимни шундай ҳис қиляпман... Чунки менинг тингловчимнинг ҳам юракларидаги оғриқли нуқталар меникидан кўп бўлса кўпки, кам эмасдир. Бекор қилдимми дейман Сизни безовта қилиб?

Малолим келмаяптими?

Ростини айтсам, дадамни соғиндим... Жудаям...

* * *

Бир мўмин савдогарнинг гўзалликда тенги йўқ рафиқаси бор экан. Савдогар ўз жуфти ҳалолини беҳад севар, имкон қадар тижорат корвонини манзилдан-манзилга қистаб борар, тезроқ уйига қайтиб, маҳбубаси ёнида бўлишини хоҳларкан.

Шу тариқа кунларни қувиб ойлар, ойларни қувалаб йиллар ўтаверибди.

Бир куни Шом юртида савдо қилиб, тарқатган молла-

ри даромадини буромадига чамалаб, ҳисоб-китоб қилаётса, изидан келган сарбон бир мактуб тутқазибди. Савдогарнинг опаси битган бу хатда тақдири азал ҳукми ила аёлининг юзига чечак тошиб, аввалги ҳуснидан нишон ҳам қолмагани, билъакс, “хунук” деган таъриф бечора хотинга мақтовдек сифат бўлиши битилган экан.

Бу шумхабардан ғуссага чўмган савдогар чун абри найсон кўзёши тўкиб, ёқа чок айлаб, қайтар йўл бошини тутибди...

Алқисса, уч ой тоғу тошдан ошиб, сахрою кўлни кечиб хонадонига етиб келган савдогар чиммат ёпинган хотини билан довдираб кўришаркан, унинг ҳусни жамоли важҳидан қилган арзу шикоятига жавобан:

– Бас, йиғини тўхтатинг, хоним, обидийданинг зарар-касофати андоққим, камина хожангиз бу хабарни эшитгандан бери қароғимни кўзёшидан тиёлмадим, ўзимга, кўзимга зулм этдим, мана энди кўзларим ёруғ дунёни кўрмас сўқир бўлди. Зеро, минбаъд сизнинг чиройингиз ўз аҳамиятини йўқотди. Тасаввуримда ўша-ўша гўзалсиз! Бовужуд, кўнглингиз гўзаллиги зохирий ҳусндан минг чандон улуғвордир! – деб ожизага таскин берибди.

Шундан сўнг савдогар касбини йиғиштириб, уйдан чиқмас бўпти. Аёли кечаю кундузи унинг хизматида экан.

Йиллар ўтиб қазо муддати етиб, хотин чин дунёга рихлат этибди. Уни сўнгги манзилига қўйиб, қабр бошида ғамбода ўтирган мўминга дўсти:

– Бўлди, қазо ва кадарга бўйинсунмоқ даркор, тур, эй би-

родар, уйингга етаклаб элтиб кўяй, – дебди.

Унга мўмин шундай деб жавоб қайтарган экан:

– Боравер, дўстим, мен яна озгина у билан ёлғиз қолмоқ-чиман. Уйга етиб олиш ташвишимни қилма. Менинг кўзларим сўқирмас, йигитлик давримдагидай ўткир ва басир. Азбаройи аёлим “Чечакдан бадбашара бўлдим, эримнинг кўзига қандоқ кўринаман”, деган истиҳоладан қутулиши учун ўзимни кўр бўлиб қолгандай, сўқир бандадай тутдим...

* * *

13 октябрь

Дадам акамга “Кўриб кўрмаслик, билиб билмаслик санъатини эгалламаган эр оилада бахтли бўлолмайди”, деб юқоридаги ривоятни келтирган эди.

Раҳматли бу ҳикматни айтаркан, “корвон” деб атай таъкидлагани, Зебо опам “Карвон” бўлмайдимми, дада, китобларда шундай ёзилади”, деб ақллилик қилганида, “Карвон” дейилса, карларнинг бошчиси тушунилади, аслида “корвон” – иш эгаси, битирувчиси дегани, қизим”, деб уқтирганди.

Кейинчалик, паст-баландни кўриб, баъзи ўринда “карвон” дейилса, моҳиятан тўғри бўларкан деган хаёлларга ҳам борганман.

* * *

15 октябрь

...Ҳамма дафн маросимиға тайёргарликка тушиб кетди...

Ким ғассолға чопган, ким гўрковға югурган, биров камчиликларни ростлагани бозорға ошиққан...

Бу шошма-шошарлик ва бетоқатликдан мен ёқа тутиб таажубда эдим: “Шунча пайт сокин яшаган инсон неға бирдан ер юзига сиғмай қолди? Неға уни ер остига беркитишга шунчалик ошиқишади? Кимға халал беряпти у? Кимға ортиқчалик қияпти? Дадам-а, мўмингина дадам-а...”

Амаким онамға:

– Янга, акамни оҳорлироқ кийимларини тахлаб қўйинг, гўрковға берилади, – деганди, онам:

– Иби, садқаи жон! Лекин битта гўр қазганга шунчалик сийлов неға керак? – деб эътирозланди. Акам ҳам онамни қўллаб-қувватлади. Шунда умрим бино бўлиб, амакимдан бир марта ақли гап чиққанини кўрдим:

– Мирхонд, мана, янги уйга неччи йилдан бери уриниб ётибсан. Қанча пул сарфлаганингни ўзинг биласан, худо биледи. Янга, бу бир мисол-да, ўғлингиз нари борса эллик-олтмиш йил яшайдиган вақтинчалик уйга шунча харажату шунча вақт совуриб ётибди. Энди, янгажон, гап акамнинг қиёматгача бошпанаси, абадий уйи ҳақида кетяпти. Ўла қолсин кийилган қўйлак иштону пошнаси қийшиқ эски бошмоқ!

Онам ҳам, акам ҳам бир зум лол қолишди.

Балки, амаким бу гапни бирор жойда эшитиб илиб олгандир, аммо менгаям жуда ибратли кўринди.

Дадамни бошқа уйга кўчиришди. Эртаси саҳар покшўй келгунча яқинлари майитни ювиб-тараб қўйиши керак экан.

Ҳовлида қолганлар аёл-эркакларга алоҳида жой тайёрлаш билан овора, мен билан ҳеч кимнинг иши бўлмай қолди...

– Кимки оламдан ўтса, ортида қолганлар ўқиган дуою фотиҳаси у дунёда бакор келади, жаннат эшикларини очади, – дерди бобом.

Таҳорат олиб, икки ракаат намоз ўқидим. Дадам улгурмай қолган калималарини чарчаб, чанқаб қолгунимча қайтардим ва марҳумлар руҳига бағишладим...

16 октябрь

– Акамни охирги маротаба кўриб қолинглар, тагин армон қилиб юрманглар. Покшўй ювинтирганидан кейин аёлларга рухсат берилмайди, – деб амаким ҳовлига чиқиб кетди.

Зебо опам ва янгамдан ташқари ҳамма бир назардан кўриб чиқди. Навбат менга келди. Дадамга қара-аб турдим... Одам ҳам шундай чиройли бўладими? Эҳ, Зебо опажоним-а! Шундай одамдан ҳам кўрқадими киши? Дада-ку ахир! Юзлари оппоқ, қош ва киприклар узун-узун, тим қора. Бурни тик, қиррадор, лаблари қаттиқ қимтилгану, кулгига мойил...

Бобом раҳматли “Жон узилар чоғи мўмин одамга жаннат боғчалари кўрсатилади. Марҳумнинг табассуми шундан да-лолат”, дегани эсимга тушди. Илоё, жойингиз фирдавс ча-манзориди бўлсин, дадажоним!..

Дадамнинг талабалик суратларини, альбомларини кўп кўрганман, ҳозир худди ўша ёшлигига қайтиб қолгандек ётибди. Тикилиб туриб:

– Дадажон, бемаврид кетиб қолдингиз, – деб юрагимдан ўтказиб турган эдим, акам:

– Кўп термулма, майит безовта бўлмасин, – деб юзларини ёпиб қўйди.

“Майит” деган сўз миямга оғриқ берди. Дадам... майит... мархум...

Амаким қайтиб кириб, деворга суяниб ўтирди. Ахён-ахён

“Ха, акажоним-а!” деб кўяр, бу нолиш озурда дилимни баттар вайрон қиларди.

Вақт ярим кечадан оғган бўлса-да, дадамнинг синфдошлари, яқин ўртоқлари тўп-тўп бўлиб келаверди. Ўн чоғли одам хобгоҳга кириб видолашиб чиқди. Хонада амаким ва акам қолдик. Амаким:

– Бор, Бону, ётиб дамингни ол, эртага сенга кўп куч керак бўлади, дадангни ёнида биз қоламиз, – деди.

– Йўқ, дадам охирги кун меҳмоним ахир, – деб унамадим. Тонг оқариб кела бошлади.

Ғассол келгач, мени чиқариб юборишди. Дадамни охирги бор кўрганим шу бўлди.

Таомилга кўра эркаклар овоз олишди... Иккинчи томондан аёллар... Бошим айланиб, кўзим тиниб кетди. Нима бўлганда ҳам келим-кетим вақтида одамлар орасида бўлиш керак экан.

Негалигини билмайману, ҳеч додлаб, бақариб йиғлай олмадим. Ичкиб, унсиз йиғлайман. Бу йиғи ҳисобга ўтмас экан. Қишлоқнинг кайвониси келиб:

– Овоз олиб йиғланг, одамлар айб қилади, – деб қулоғимга пичирлаб кетди. Уриниб кўрдим. Эпложмадим. Аммам келиб:

– Нега овоз чиқармаяпсан? Акам сени ҳаммадан кўп яхши кўрарди, овоз кўйиб йиғла, – деди. Ҳеч нима демадим. Биқинимдан қаттиқ бураб чимчилаб олди, – овоз чиқариб йиғла-е, одамлар айб қилади!

Астағфируллох, жинни бўлганми булар, мени йиғимни кўриш учун келишганми нима бало! Эй художоним, фаросат бер бандаларингга, деб ичимда яна калима ўгиравердим.

Бир вақт деразадан тобутни олиб чиқишди. Олдинда акам... тўнни сириб белбоғ боғлаган, бошида дўппи, кўзлари қизариб, шишиб кетган... кейин амаки-тоғалар...

Тобутни ҳовлига қўйиб жаноза ўқишди.

Юрагим қон бўлиб оқиб тушди...

Атрофга қарадим, ҳовлида оёқ қўядиган жой йўқ... Тобутга етиб олиш иложсиз, елкалардан-елкаларга ўтиб, қайикдек чайқалиб боряпти... Шунда телбаларча дод солиб, фарёд кўтарибман:

– Мен шўрликни кимга ишониб ташлаб кетяпсиз, дадажон!

* * *

...Кўзимни очсам, тепамда онам, холамлар, опам, акам туришибди.

– Эртага дадамга бегойи жума, тур, Бонужон, бунча ухладинг, – деди опам.

– Дадамни қабрга ким қўйди? – сўрадим. Акам:

– Мен қўйдим, ўзим қўйдим, – деди...

Ҳа, ўғил ана шу кунга керак экан-да... Оталар шунинг учун ўғил фарзанд сўраркан-да, деб ўйладим.

– Ҳай, борингизга шукур, раҳмат сизга, – деб пичирла-

дим.

– Нима учун раҳмат? Дадам мениям дадам-ку! Ўғилман менам, – деди акам елка қисиб...

* * *

19 октябрь

Шундай қилиб, тўй номаълум муддатга сурилди. Бу ҳақда гапириш тугул ўйлаш ҳам кўнгилга сиғмасди.

Дадамни жойларига қўйганимиздан кейинги куни Олмос амакилари билан кўнгил сўрашга келди. Албатта, ёнига боролмадим. Узоқдан кўрдим, бошида дўппи, қадди эгик... Дарвозахонадаги ёғоч эшакда ўтириб узоқ тиловат қилишди.

У кунлар, назаримда, бировнинг ҳаётидан олинган парчадек, қайсидир асарда ўқиганим лавҳадек бегона туюлади. Ўша китобда: “Отаси ўлган эркак тўлақонли эркин ва мустақил бўлади, аёл эса баттар ожиз ва қарамга айланади”, деган аччиқ сўзлар ёзилгандек эди...

* * *

20 октябрь

Учлик маърака берилди. Ундан кейин еттилик...

Йиғи оддий машғулотга айланиб, мотам моҳиятини йўқота борди. Энди эшикдан оёқ товуши келса, аёллар беихтиёр ўринларидан туриб, бириси тиззасига шапатлаб, бошқаси кўшқўллаб бошини тутганча йиғи-сиғини бошлаб юборар, ора-чора “Фалончи кўринмадим, пистончининг кийиб олган кўйлагини қара!” каби мавзуларда гап ташлашиб олишарди.

Дадамнинг тобути ердан узилган куни мен учун ҳам ҳаёт тугагандай, қиёмат қойим бўлгандай туйилган, ҳовлида ивирсиб юрган одамлар ўта аҳамиятсиз, майда кўришиб қолган, ўтин ёриб, сув ташиётганларга қараб нега буларнинг кўнглига бу қадар икир-чикирлар сиғяпти, нега булар осмонни ёриб фарёд кўтаришмаяпти, деб хайрон бўлардим. Билсам, бу қайғу меники, бу андух фақатгина менга қарашли экан.

Хонадон дадамнинг йўқлигига кўникиб бўлган, бир-бирини етаклаб келадиган маърака, расм-русум ўз маромида ўтиб борарди.

Ўлдинг – ўчдинг экан.

Кунлар захкашнинг сувидай ортига қайрилмай сокин кетаверди...

* * *

– Бу йил Наврӯз бўлмайди. Янаги йилга қолдирилди, – деди қишлоқ вакили.

Амакию аммамлар:

– Акам тадбирларни, маъракаларни яхши кўрарди, ўтказаверинглар, – деб розилик беришди...

Йигирма биринчи март куни эрталаб бир челақ ҳалим келтириб ташлаб кетишди...

Дадам ҳалимни яхши кўрарди. Қишлоқ вакилининг ўғли байрам учун солим пулига келганида:

– Эрта билан бориб бир коса ҳалиса еб, битта йўрғалаб ўйин тушиб келаман, – деб ҳаммани кулдирган эди...

Афсуски, насибаси қўшилмаган экан.

Ҳар Наврӯзда чоллар билан вақтли бориб исми-расмини қилиб, ҳалим қозонини очдирар, аввал байрамга келолмайдиган қарияларга, дардмандларга, етим ва қаровчисини йўқотганларга бир коса-бир коса тарқаттириб, кейин тадбирни бошлашга фотиҳа бериб келарди. Биз шеър ва қўшиқ билан давом эттирардик...

Бу йил ҳалим тарқатилибди, холос...

* * *

22 октябрь

Дадамнинг йигирмасини ўтказиб, ўқишга қайтдим.

Эшитган, бошимдаги оқ рўмолимни кўрган таниш-билишлар кўнгил сўраб багтар кўнглимни эзишди.

Мен учун ягона таскин ва юпанч Олмос эди. У ҳар куни мендан хабар олар, қайта-қайта СМС йўллар, мени чалғитиш учун бўлса керак, китоблар совға қиларди. Аммо... китобдаги ҳар бир сурат, воқеа, ҳатто исмлар дадажонимни эслатаверар, Олмосга ўзимни қувноқроқ кўрсатишга уринсам-да, юрагим ҳилвираб борарди.

Гоҳида уйга қайтарканман, остона ҳатлаб ҳовлига киришим билан ичкаридан, “Келяпсанми, жон қизим, ўқишларинг яхшими, қийналиб қолмадингми?” деб дадам жилмайиб чиқиб, пешонамдан ўпадигандай туйилаверарди.

* * *

Бир куни уйга қайтсам, остонада онам мунғайибгина ўтирибди...

Қийин-қийин – онагинамга қийин бўлди, ҳар ўқишдан келганимда дадам билан қарши олишарди, деб юрагимдан бир нима узилди. Билдирмаслик учун кулиб келиб:

– Ҳа, онажон, менга йўл қараб ўтирибсизми? – деб юзларидан битта ўпдим.

Онам тўлиб турган экан:

– Ҳа, сендан бошқа кимимни кутаман, болам, – деб йиғлаб юборди.

– Сизга нима бўлди?

– Бир гап айтаман, хафа бўлмайсан, хўпми?

– Хўп, нима гап?

Онам енгини мижжаларига босиб:

– Акангга пул зарил экан, бобонгни ҳовлисини савдога қўйибди, – деди.

Музлаб қолдим...

Бир вақт акам келди.

– Ҳовлини нима учун сотяпсиз? – деб гап бошлашим билан онамга бақирди:

– Дарров етказдингизми? Ўзим айтардим!

– Биринчидан, онамга бақирманг, айтган бўлса бегонага эмас, қизига айтди. Иккинчидан, барибир эшитардим. Учинчидан, ҳовли дадамники, сизники эмас, сотишга ҳаққингиз йўқ! Сотилмайди! Тамом, вассалом! – дедим.

– Дадамдан кейин мерос менга қолади, чунки мен ёлғиз ўғилман, – деб ғудиллади у.

– Меросхўрлигингизга қаршилигим йўқ. Лекин у... оддий ҳовлимас...

Акам ростмана ажабланди:

– Нимаси оддиймас? Хароблигимми?

– Бобом яшаган... Бобом...

Акам мажбуран кулди:

– Ҳозир яшамайди чоғи?

Нима дейишга сўз тополмай:

– Дадам, ўғлим бобомерос ерларимни сотсин деб қолдириб кетмаган. Ундан кўра ўзингизни ҳовлингизни сотинг! – дедим.

– Янги ерни-я?! Бону, сенга ҳамма гапни ижикилаб айтиш керак, дадам шифохонада ётганида қайнакамдан қарз олгандим. Улар тўй бошлашяпти, пул керак экан. Қарзимни қайтаришим керакми, йўқми?

– Қанча қарзингиз бор? Нимага бизнинг хабаримиз йўқ?

– Анчагина!

– Унда озгина кутишсин, мен Шоира опамдан сўрайман, узамиз қарзингизни.

– Йўқ, менга кўп пул керак!

– Яна нимага?

– Бону, ҳаддингдан ошма, мен ота ўрнида отаман, сенга ҳисоб беришим шартмас!

– Мен ҳисоб сўрамадим, пул нимага кераклигиниям билишга ҳаққим йўқми?

– Керак бўлмаганда сотмасдим!

– Эркак ер сотмайди, ака!

– Мен лафз қилдим, гапимдан қайтсам иснодга қоламан.

– Дадам тўртта қиз чиқариб, ўғил уйлантириб ер сотмаган. Арвоҳдан кўркмайсизми? – дедим аччиғимга аччиқ кўшилиб.

– У даврлар бошқа эди, – деди акам.

Янгам курк товукдай ҳурпайиб келиб, можарога қўшилди:

– Акангни пули кераг-у, ўзи керак эмасми? Унинг обрўси-чи? Акамдан қарз олган, шуни бериш шарт! Махримга берган тилла занжири йўқолган, худо билади, биров олганми... Энди қалинроғидан тақмасам тўйда уят қилишади... Болаларни кийим-бошига ҳам қараб бўлмайди...

– Ҳа, энди тушунарли, хотинимга ваъда берганман денг, ака, – дедим ўпкам тўлиб. Яна акам ўрнига янгам жавоб берди:

– Эрим Россияга бориб ишлаб топганини дадангга ишлатган, сенларга сарфлаган. Ҳамма пулни бошига сув қуйган ўзларинг...

Мен янгамга ҳеч нима деёлмадим. Яна кучим акамга етди:

– Янаги сафар пул керак бўлганда онангиз билан синглингизни ҳам сотинг!

Ўқ нишонга тегди – гапим акамнинг жон-жонидан ўтиб кетди. “Ҳе!” дедию юзимга бир шапалок тортиб юборди.

Шапалок зарбидан бетим бир жизиллаб ўтган бўлса, менга қўл кўтаргани юрак-юрагимни ўн бор шилиб ўтди.

Янгам акамга қараб:

– Қалай экан? Ана шунақа, синглингга сиғиниб, майдагап бўлиб юравер, – деди униям сенсираб.

Акам янгамга ёпишиб, бир-икки тарсаки туширган бўлди. У аюҳаннос солганча кўчага чиқиб кетди. Онам:

– Агар ўша ҳовли билан ишинг битадиган бўлса, бор, сот!

Московда ишлаган пулларингниям чиқариб ол! Бошқа сарфлама бизга! Нима бўлса, пешонамиздан кўраверамиз энди, – деб йиғларкан, менинг билагимдан тутиб, – бундан кейин акангни ишларига аралашма, билган бўтқасини есин! – деди...

* * *

25 октябрь

Бобоҳовли сотилди.

Акам “қарз”ларини тўлади.

Янгам янги занжирли бўлди.

Тўйга телевизўр қўшан қилишди.

Ҳовли можаросигача, шукур, акам бор, деб юрардим. Ўша кундан бошлаб акамни ҳам юрагимга қўмдим.

Мен дадамнинг хонасида “Роҳати дил”ни ўқиётсам, акамнинг икки ўғли дастурхонга таклиф қилиб, остонада туриб олишди. Кейин онам, ниҳоят акам овқатга чақириб келди.

– Мен миннатли ош емайман, – дедим.

Акам ёнимга коса кўтариб келиб, кечирим сўради.

– Йўқ, кечирмайман! – дедим жаҳл билан.

– Ол, овқатни е, Бонужон, мени эзма, мажбур бўлмасам қилмасдим шу ишни, – деди акам муросасозлик билан.

Баттар жиним кўзиди. Деразани очдимувқатни коса-посаси билан улоқтириб юбордим. Акам бир қалқиб тушди, ранги бўзарди:

– Кечирмайсанми? – деди хириллаб.

– Кечирмайманми? Нимани кечирай? Сиз ҳақ, мен ноҳақман-ку! Нега кечирим сўраяпсиз?

– Демак, сенга ака керак эмас, шундайми? – деди кўзлари олайиб.

– Йўқ! Агар ака дегани сиздай бўлса, керак эмас! Дадасиз

яшашга кўникдимми, акасииз ҳаётгаям чидайман! Бўлди, да-
дам билан бир кунда акамниям кўмдим! – дедим.

Акам шахд билан ташқари чиқиб, эшикни қарсиллатиб
ёпди...

Онам дастурхондан кўл тортганини кўрган янгам жав-
раб-вайсаб, икки боласини диконглатиб уйига олиб чиқиб
кетди.

Шу можаро сабаб акамнинг рўзғори бутунлай бошқа бўл-
ди. Ҳовлида бир-биримизга суяниб онам билан қолдик...

* * *

27 октябрь

Бир кун ўқишдан қайтаётсам, ёнимга машина келиб тўхтади. Қарасам, акамнинг қайинакаси. Шаҳардан келаётган экан, саломлашиб, чиқиб олдим.

– Ака, сиздан Мирхонднинг қанча қарзи бор эди? – деб сўрадим мавридини топиб.

– Қанақа қарз? – таажжубланиб юзимга бир қараб кўйди акақариндош.

– Дадам шифохонада ётган пайтлари пулдан қанча ёрдам қилган эдингиз? – суриштирувни давом эттирдим.

У бироз ўйланиб турди-да:

– Мен домодга ҳеч қарз берганим йўқ, ҳазиллашгандир, – дедию ўйланиб қолди.

– Яқинда синглингизни тўйи арафасида қарзини қайтардимми ахир? – дедим хайрат аралаш.

– Йўқ, домод билан олди-бердим йўқ эди. Фақат кўшан учун юз доллар берди. Кейин... телевизўр ҳам... Эрта-индин жиянчаларни тўйида қайтарамиз насиб бўлса...

Тушунарли...

Бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очмасликка аҳд қилдим...

Машина қабристон ёнига етганда секинлади, акақариндош магнитофон овозини пасайтирди. Юзимизга фотиҳа тортиб ўтдик.

Ана, дадамнинг қабри. Ҳали тупроғи нам. Энди-энди

майсалари ниш уриб чиқяпти...

* * *

1 ноябрь

Азадор одам бировга кўрингиси келмайди.

Балки, кимлардир ачиниб қарашидан безиб, эҳтимол, азакийимидан ноқулай тортиб... билмайман... Бундай пайт одам мархумни асраб қололмагани учун ўзини бошқалар олдида гуноҳкордек ҳис қиладими...

Мен ҳам дадамнинг руҳи қошида ўзимни айбдор сезардим.

* * *

4 ноябрь

Бобоҳовлини сотиб олган кўшни мени кўриб анча хижолат чекди. Рухсат сўраб, бобом билан китобхонлик қилган даҳлизда ўтириб тиловат ўқидим. Ҳамма кадрдонларим – ўчоғу болоргача бирма-бир хайрлашиб келдим.

* * *

Акам билан юзкўрмас бўлганимиз, ҳайҳотдай ҳовлида онамнинг ёлғиз қолиши мен учун зўр қайғу бўлиб кўринар, кўнглимга қил сиғмасди. Аммо фурсат ўтиб, бу кўргиликлар шахсий фожиамнинг бошланиши, яна тўғрироғи, ҳолваси эканини тушундим...

Олмос тўйни тезлатайлик, деб қистар, бирор дўкон ёнидан ўтиб қолсак мени ичкари тортиб, кийим-кечакми, уй жиҳозими чамалаб танлаб, фикримни сўрар, нарҳини суриштириб, ён дафтарчасига ёзиб оларди. Менинг оилавий аҳволим ўзимга маълум, ўлик чиқарганга ўн йил тегма деган гап бор, орзу-ҳавас ўз йўлига, келинкўйлакнинг нарҳи бойвуччани капалакдек қитиқласа, мендақаларни чаёндек чақиши тайин эди.

Олмоснинг раъйига қараб дўкон кезиб юргандик, рўпарамизда дўхтир холаси пайдо бўлди. Аслида, у бизни узоқдан кўриб атай йўлимизни кесиб чиққани аён: ичкари салқин

бўлса-да, саратон егандай бўғриқиб кетганди. Салом-аликдан кейин менга ёвқараш қилиб:

– Ҳа, пошша қиз, дадангизни қирқи чикдими? – деб писанда қилди. Мен жавоб беришга улгурмай Олмос жонимга ора кирмоқчи бўлди:

– Бир оғайнимда омонат гап бор эди, шуни айтгани киргандик...

– Қачондан бери йигитни омонатини азадор қиз етагида етказадиган бўлдик? – деб унинг ҳам оғзига урди. Кейин бирдан ҳушёр тортиб, лабларимга, қошларимга қаради. Мен кўрқиб кетдим. Чап қўлимни тутиб, айлантириб текширди. Бармоқларим учи пўст ташлаб оқаринқираб тургани шубҳалантирди шекилли, – бу қачондан бери? – деб сўради.

– Кеча қишлоққа борганимда гул эккандик, атиргул, ўшаники, – дедим қўлларимни ортимга тортиб.

Бирдан кўнглим ўксиб кетди. Шарт бурилиб дўкондан чиқдимۇ бекатга қараб кетавердим. Анча юргач тўхтаб, ортимга ўгирилдим.

Йўқ, Олмос кўринмади...

* * *

5 ноябрь

Очиғи, мотам сабаб ўзимга унча қарамай қўйгандим: азадор қиз-жувон пардоз қилса айб саналади. Шу боис кўзгуга ҳам анчадан бери ишим тушмаган, қараган бўлсам ҳам шунчаки нари-бери кўз ташлагандим.

Шоира опамнинг уйига келиб хонамга кира солиб дарҳол кўзгуга ёпишдим. Ҳа, қошларимнинг таги шамол ялагандай куруқшаган, лабларим ёрилиб, пўст бойлагандай...

Бу хотин нима хаёлларга бордийкан, нимадан шубҳаландийкан?

Олмоснинг қўнғироқларига жавоб бермадим. Холаси валламаат бўлгандаям ортимдан келиши, мени юпатиши керак эди. СМС юборди: “Бунча тез кўздан ғойиб бўлдингиз? Холлам билан хайрлашиб чиқсам, еру кўкда йўқсиз... Эртага ўқишингизга ўтаман”.

* * *

7 ноябрь

Лекин Олмос эртаси, индини ҳам келмади. Учинчи кунни муюлишда кутиб олиб, узр сўраган бўлди. Айтишича, Самарқандда доришунослар танловида қатнашиб, ғолиблар қаторига илашмабди, тўғрироғи, ташкилотчилар пора сўраган экан, жаҳл қилиб, соврин керакмас, деб уйга қайтибди.

Мен бу сўзларга ишонмадим. Кўнглим ғаш тортди. Ғашликка яна бир сабаб, у ора-чора менинг қошимга, лабимга, бармоқларимга син солиб қараётгани бўлди.

* * *

14 ноябрь

Мен темирлатки деб ўйлаган нарса, хайҳотки, бошқа бало бўлиб чиқди. Автобусда уйга қайтаётган чоғим бир таманно аёл юзимга ғалати қараганини пайқадим. Ҳамроҳига: “Тавба қилдим, гулдай қиз лабидан бузилибди-я”, деб шивирлагани кулоғимга чалиниб, ичимдан зил кетдим.

Хавотиримни онажонимга тўкиб солдим. Онам юзимни икки кафтига олиб ёруғликка тутиб, бирпас қарадию елкаси учиб йиғлаб юборди:

– Вой шўрим-а, шўрликкина бошим-а! Энди бу кўргилик ҳам бормиди! Жон болам, қошинга қошлиқми, ўсма-пўсма қўй, лабинга бўёгингни сур, оқариб қопти-я, етти уруғимизга йўламаган нарса-я! Худога нима ёмонлигинг бор эди-я, шунча ургани етмасмиди? Сендан бошқа ёмони йўқми-кан-а? Вой болам-а!

Икки дунё зимистон бўлди.

Олмос нега тайсаллаб қолганини тушундим. Тонггача худога йиғлаб илтижо қилиб, жойнамоз устида ухлаб қолибман.

Тушимга олти ёшлик пайтим, боғчадан қизамиқ юқтириб келган кунларим кирди. Ўша-ўша манзара: бошимгача майда тошмачалар босиб кетгани сабаб сочим олиб ташланган, митти пуфакчалар сув ёриб ёйилмасин деб кўкдори теккизилганидан юзим ажи-бужи бўлиб кетган, ирим қилиб қип-

қизил гулнор кўйлак кийгизиб қўйишганидан масхарабознинг ўзгинаси бўлиб қолганим, ойнага қарагани юрагим бетламай тошойнага дастурхон ёпиб қўйганим, юзимни сийпа-лаб лаб буриб йиғламсирасам онам қучоқлаб кулгани, акам “Олабўжини кўрмадингларми?” деб менга тегишгани, опаларим бир-бирларига қараб сирли кўз қисишгани, кўрпага бурканиб ўқсиб ётганларим... Эшикдан қучоқ ёйиб кириб келган дадажоним бошимни силамоқчи бўлса нари қочиб, тегинманг, сизгаям юқиб қолади, деганимда кўзларини катта-катта очиб қараб қолгани, бобом исириқ айлантриб дам солаётганида энди тузалмайманми, деб баралла йиглаб юбориб ҳаммани чўчитганим... барини кўзгудагидек аниқ-тиник кўрдим.

* * *

Эртаси кўчага одам чиқмасдан, сахарлаб шифохонага бордим.

Мени кўрикдан ўтказган врач кўнглимни кўтариб, бу ҳеч нарса эмас, жиддий касаллик ҳисобланмайди, фақатгина жигар фаолияти бузилган холос, деб дори ёзиб берди. Умидим учқунлади. Енгил тортдим. Онаминг ҳам чеҳраси ёришиб, шифокорни дуо қилди.

Парҳез тутдим, суртма малҳамларидан ниқоб чаплаб уйқуга ётадиган бўлдим.

* * *

15 ноябрь

Олмос энди ҳар ҳафтада бир бор, фақат жума куни СМС ёзадиган бўлди. Энди ўйлаб қарасам, бу йўқлов шунчаки мажбурият юзасидан, бир пайтлар ичилган қасаму, берилган ваъдалар уятидангина қилинган экан... Мен ҳам уни ортиқча безовта қилишни хоҳламасдим...

Табриклар қисқагина, беш сўздан иборат бўлиб: “Ассалому алайкум. Жума муборак бўлсин!” тарзида худди қолипдан чиққан ғиштдай келар, менинг ҳам жавобим: “Раҳмат, сизга ҳам! Борингизга шукур” қабилида эди...

* * *

Сессия бошланиши арафасида ўқув хонамиз эшиги тақилладию устозимиз мени чақириб, бир аёл сўроқлаб келганини айтди. Ҳайрон бўлиб чиқдим, йўқловчи билан салом бериб сўрашдим... Аёл Олмоснинг онаси эканлигини, гаплашиб олишимиз зарурлигини айтиб, ташқарига етаклади.

Спорт майдончасидаги ўриндиқларнинг бирига бориб ўтирдик... Ўртага ноқулай, зил сукунат чўқди. Юрагим биринчи марта қафасга тушган каптар каби потирлар, қош-кўзимдаги нуқсонни яшириш учун ерга қараб, бармоқларимни мушт қилиб беркитиб ўтирардим.

Аёл биратўла муддаога кўчиб қўяқолди. Яқинда Олмосни

уйлантиришларини, тагли-тугли, ўзларига муносиб хонадоннинг қизини сўраб қўйишганини, кеча тўй кунини белгилаб келишганини айтдию бошимдан бир челак муздай сув қуйгандай бўлди... Менинг қарашимдаги савол аломатини пайқаб, норози оҳангда бизникига борган эркак совчилар Олмоснинг домлалари эканини, бу ўзбошимчаликдан оила бе-хабар ва норозилигини писанда қилди.

Мазам қочди, кўнглим беҳузур бўлиб, кўзим тинди, еру осмон чайқала бошлади. Энди аёлнинг овози булутлар ортидан, майсалар остидан келарди:

– Ҳа, қизий, ҳаётни ўйинчоқ билибмидинг? Ҳар кимнинг азалий қисмати бор, уни ўзгартиролмайсан. Ё чиройинг билан тақдир яратмоқчимидинг? Ҳусн ҳам омонат нарса, бугун бор, эрта – йўқ! Тўғри юрганигда юзингга доғ тушмасди, хўпми? Кўзгуга бир қара! Нималигинг эсингдан чиқмасин! Кўрпангга қараб оёқ узат!

Мени Шоира опамникига дугоналарим олиб келиб ташлашибди. Эртасига бор гапни опамга тўкиб-солдим. Опам ҳам бошимни кучоғига олиб мунчоқ-мунчоқ йиғлади. Шунда... дунёда мени ушлаб турган ягона илинжимдан, биттагина умидимдан ҳам ажралганимни ва... Шоира опамдек қиёматли жигарим борлигини англаб етдим...

* * *

19 ноябрь

Вақт ўтган сайин ҳолсизланиб бораётган эдим, асабийлашсам қўлларим қалтираб қоладиган бўлди. Аста-секин бармоқларим ва оёқларим панжалари оқариб кела бошлади...

Учинчи босқичда ўн кунча ўқиғач, Қоровулбозорга пахтага кетдик... Сал-пал юракка шамол теккандай бўлди... Кейин пахта чаноғи қўлимни тилган жойлари оқариб кетди. Сўнгра доғлар ёйилиб, аъзойи баданимга лахтак-лахтак бўлиб тарқалди...

Бир кун далага отланиб турсам, деканимиз ёнимга келиб:

– Нега бунақа бўляпти? Бу жиддий касаллик, ота-онангга айт, дўхтирга кўрсатишсин, – деди.

– Хўп, айтаман, – дедиму, кимга айтишимни, кимдан нажот кутишимни кўз олдимга келтиролмадим.

Аслида, яқинларимдан йироқ юриш менга маъқул эди, уларнинг ваҳимали куйинчаклиги, шафқати мени зада қилган, айниқса, тўзғиб бораётган чиройим билан онамни оботашларга ташлашни истамасдим.

* * *

23 ноябрь

Касаллик авж олгани сари одамови бўлиб борардим, сабаби аён, ҳамма устимдан кулаётгандек, раҳми келиб, ачи-ниб қараётганлар ҳам ич-ичидан мамнундек туйилар, хайрият, бу дардга мен чалинмаганман, деб кўксига туфлаётгандек кўринарди.

Декандан илтимос қилиб, штабда қоладиган, ош-овқатга қарайдиган, супур-сидир билан шуғулланадиган бўлдим. Ишимни талабалар даладан қайтгунча бажариб қўйиб, каравотим жой олган бурчакда китоб ўқиётгандай ўтирардим. Улар қий-чув қилиб кириб келишганида ўзимни уйқуга солиб ётган бўлардим. Аста-секин бу ҳолатга мен ҳам, бошқалар ҳам кўникди. Лекин юқори курс талабалари, айниқса, илгари менга севги изҳори қилиб, рад жавоби олган Аҳад деган бола “Бу пиширган овқатни биз емаймиз, таъбимиз тортмайди”, деб жанжал қилдию яна тинчим бузилди.

Эртаси куни ўз ихтиёрим билан индамай далага чиқиб кетдим.

* * *

26 ноябрь

Ёзиш қийин бўляпти, акажон...

* * *

2 декабрь

Сессия тугаб, таътил берилди.

Мен тўрт-беш кун университетда ушланиб қолдим. Имптихондан кўнгилдагидек ўтолмаган даъвогар талабаларнинг баҳолари учун курашиб, журналларни тўлдириб, кейин қишлоққа қайтдим.

Шу кунлар ичида лабимнинг пастки қисмидан бўйнимга-ча оқариб кетди. Буни қандай яширишнинг йўлини тополмай, ақлдан озишимга оз қолди.

Энди мен кечаю кундуз ўзимни, тақдиримни, бутун дунёни қарғардим, ўзимга ўзим ўлим сўраб Парвардигорга илтижо қилардим: “Эй худо, дердим, аввало, мени яратмасанг нетарди? Баски, яратибсан, мурғаклигимда омонатингни олсанг бўлмасмиди? Ҳеч курса, шу бугун, шу дақиқада осон ўлим бериб, жон қушимни озод қилсангу мен ҳаммадан, ҳамма мендан қутула қолса, тез эсларидан чиқаришса... шу сенга қийинми? Мендан ҳазар қилмайдиган дадажонимнинг ҳузурларига борсам, юзтубан тушиб оёқларини ўпсам, айтсамки, жон дадажон, сиздан бошқа ҳеч ким мени яхши кўрмас экан...”

Кўзларимдан сел-селоб ёш тўкардим-да, яна бечора онаизорим ёдимга тушиб, тавбалар қилардим...

Таътил тугади. Мен ўқишга бормадим, тўғрироғи, бо-ролмадим. Аввал курсдош дугоналарим, гуруҳ раҳбаримиз,

кейин деканимиз ва шаҳардаги қиёматлик опам ҳаммалари телефон қилиб чақиришди, лекин зинҳор-базинҳор оёғим тортмади.

Деканимиз уйимизни излаб топиб келди. Аҳволимни кўриб кўзёшини тия олмади, охири тақдирга тан бериш керак, пешонада шу савдо бор экан-да, ўзингни тут, деб маслаҳат берди, сабр тилади, ўқишга ундади...

Аммаю холалар бирин-кетин кўришга, ҳол сўрашга келишди...

Беморни кўрганда ҳамма табиб, беморга кўринган ҳар ким табиб, деганларидай, ҳар бири минг хил маслаҳат берди, бу жонкуярликлар, бу дардқашликлар жонимни ҳиқилдоғимга кўтарди.

Бир пайт ҳуснимни кўролмай куйканаклик қиладиган опалариму холаларим келишди, негадир уларнинг кўзлари туб-тубида “йилт” этган қувонч, оғизларининг четида кулги кўргандай бўлдим. Ўйладимки, бу дард мени худбинлаштириб, тубанлаштириб боряпти шекилли, ҳамма нарсада ёмонлик кўрадиган, қидириб топадиган бўлиб қолдим.

Қўшнимиз Гулфом хола “Эй қизжоним, бу сенга худонинг марҳамати, юзларингни, маҳрам жойларингни ёпиб юр, рўмол ўра, бетингни ёп дегани, демакки, сендан ибодату зуҳд сўрал япти”, деб тақвога чорлади. Шундоқ ҳам мен бомдод намозини имкон қадар қанда қилмасдим, раҳматли бобонинг художўй навараси эдим, бироқ кутилмаган бу шўриш эсимдан жудо қилиб... астағфируллоҳ, астағфируллоҳ... ху-

дойимдан ҳам ҳафсалам пир бўлганди...

* * *

3 декабрь

Туман тери касалликлари шифохонасида ётиб чикдим.

Бу ҳам мен учун ўта оғир ҳақорат бўлди. Оти хунук бу масканда аксарият энгилоёқлик оқибатида таносил касаллигига чалинган ахлоқи бузуқлар ётарди.

Кўргани келган Шоира опам зудлик билан шаҳарга олиб келди, пулнинг зўри билан таниш-билиш топиб, энг донғил дўхтирларга қаратди.

Шу тариқа қиш чикди.

Муолажалардан фойда бўлмади...

Ҳеч нима ўзгармади...

* * *

Бошқа ёзолмаяпман, акажон...

Кейинроқ ёзарман...

* * *

7 декабрь

...Бечора онамнинг қистови билан эскича ирим-сирим қилиб, номи чиққанки мулла-бахши-парихонларга ихлос қилиб, эшикларидида ҳафталаб ётиб юрдик.

Туркистонга машҳур Муҳаммаджон табибни қидириб бориб, товламачиларнинг қўлига тушиб, бор-будимиздан айрилдик.

Устюрт этагидаги Оқмозор бувага ит азобида етиб бориб, оқ қўй сўйиб, қонини баданга суриб, эҳсон қилиб келдик.

Зангиота бувам хилхонасида чилёсин ўқилди, бир отинчанинг жазавасидан юрагимиз тушиб, обдон қамчисини едик...

Бу гапларни кўпликда ёзаётганимни тушунаётгандирсиз, сафарларда онажоним мен билан баравар захмат чекиб, мендан кўпроқ умидвор бўлди. Лекин... бу расм-русумлар, ҳаракату харажатлар алалоқибат бефойда бўлиб чиқди.

Яна уйга қайтиб, узлатга берилдим.

* * *

8 декабрь

Яна Гулфом хола маслахатгўй бўлди, эмишки, Қизилқумнинг одамтопмас бир ерида Хожа Уббон деган авлиёнинг мазори бор экан – ўша даргоҳда қирқ кун чилла ўтириб, муолажасини олган киши қирқ йиллик дарду ғуборидан фориғ бўларкан.

Негадир холанинг бу таклифи менга нажот йўли бўлиб кўринди. Қирқ кунда тузалиб келаман, деб қатъий ишондим, бу сафар ҳам онам ҳамроҳ бўлди. Бир хожатбарор ҳайдовчини топиб, мени ўша манзилга олиб борди.

* * *

Бу мўъжизакор макон чўли биёбоннинг нақд ўртасида воқеъ бўлиб, масжидга ўхшаб қурилган хонақолар, катта-катта, кенг ва узун айвонлардан иборат эди.

Шифоталаблар ниҳоятда кўп: чоллар, кампирлар, эркалар, аёллар, йигитлар, қизлар, ёш болалар – ҳамма тоифа бор... Бировига қараб англадимки, менинг дардим ҳолва, бошқасига боқиб, ўз ҳолимга раҳмим келди...

Онам мен билан уч кун ўтирди. Иссиққа юраклари дош бермади, акам келиб олиб кетди.

Биз битта ҳужрада етти киши яшардик, биримиз Андижондан, бошқамиз Чимкентдан, Ўшу Исфарадан ҳам бор...

Бировнинг биров билан иши йўқ, ҳамма ўз дарди-дунёси билан овора, умиди узилганлар ва узиладиганлар... шуларга кўникиб яшай бошладим...

Қиладиган ишимиз – нонуштадан кейин чўлга чиқиб кетамиз, эрталаб соат еттидан чошгоҳгача жазирама қуёш тиғида онадан туғилгандек белибос тобланиб ётамиз. Хужрада ҳар кун бир одам навбатчиликка қолади. У хонадошлар қайтиб келгунга қадар супуриб-сидириб, идиш-товоқларни ювиб, овқат тайёрлаб қўйиши керак.

Онам уйга кетганидан кейинги кун мен навбатчиликка тушдим. Ҳамма ишларни саранжом қилиб, сув олиб келгани қудуққа бордим.

Қудуқни хосиятли дейишар, унинг ёнига савобталаблар ун, гуруч, мой, туз каби заруратларни ташлаб кетишар, биров у инсонларни кўрса ҳам кўрмаганга олиши урф экан.

Жума кунлари қудуқ тубида ой ва юлдуз ёрқин кўринар, ким бунга гувоҳ бўлиб ниятини айтса, орзуси ушалади деган гапни ҳам эшитгандим. Шундан бери қудуққа ихлос уйғониб, бор илинжим шунга боғланган, жума бўлмасаям, қудуққа бош суқиб тилак айтардим. Мўъжиза рўй бериб сихат топсаму одамзод яшамайдиган бирор овлоққа тушиб, умрининг охиригача ўша ерда яшаб қолишни чин дилдан истардим. Искандарнинг сартароши қудуққа сирини айтса, мен истак-орзуларимни унга тўқардим. Чўкаётган одам хасга ҳам ёпишади-ку, тўғрими?

Сув олаётсам, бир қиз челак кўтариб келди. Саломлаш-

дик, танишдик. У менга бошдан оёқ бир қараб чиқиб:

– Биринчи йил келишингизми? – деб сўради.

Мен тасдиқ ишорасини бериб, сиз-чи, десам, у:

– Ҳа-а, мен эски песларданман, ўн икки йилдан бери қатнайман, – деди бамайлихотир.

Чаён чакқандай турган жойимда бир сакраб тушдим.

– Нима?! Ўн икки йил?! – кулоқларимга ишонмай, қайтиб сўрадим.

Аҳволимни кўриб елкамга уриб кўйдию:

– Ҳа, хафа бўлманг, ҳали кўникиб кетасиз, – деди маҳзун жилмайиб.

Сув тўла челагим қудуққа тушиб кетди, сухбатдошим менга ёрдамлашиб, кейин ўзининг челақларини ҳам тўлдириб, жўнади.

Унинг гаплари миямда қовоғаридек бетиним гўнғилларди: “эски песлардан...” “ўн икки йил...”

Гангиб, ўтириб қолдим. Қанча қолиб кетганимни билмайман... Хаёлимда биргина савол: мени ҳам пес деб аташади-ми энди?

Шу чокқача бу касалликни дард деб юраверибман-у, идрок этмаган эканман. Атрофимдагилар ҳам бу сўзни товуш чиқариб айтишмаган экан.

Номининг ўзи дарддан кўра даҳшатлироқ... Ҳайҳот!

Англаган ҳақиқатим – пес бўлган эканим ва бу дард тузалмас, бедаволиги... Дунёдан мутлақо узилиб қолганим, хаётим ҳайратланарли даражада арзимаслиги, ночорлигим, бе-

чоралигим...

Саволлар юрак-бағримни тилка-пора қиларди.

Хужрага қайтиб, йиғлаб-йиғлаб ухлаб қолибман, хонадошлар келишсаки, овқат йўқ. Ҳаммаси хафа бўлишди, кейин эркалигимга, янгилигимга йўйишди. Ўзлари шавла пишириб, мени дастурхонга чақирдишди, ўрнимдан турмадим. Қаеримга ейман овқатни, нима учун, қайси куним учун?

Тушдан кейин бир аёлдан ўрнимга навбатчилик қилишини сўрадим ва ўзим чиқиб кетдим, узо-оқ-узоқларга, ҳеч кими йўқ жойларга...

Кечга қадар шу аҳволда бесару сомон юрдим. Хужрага қайтишга оёғим тортмади...

* * *

9 декабрь

Ассалому алайкум. Узр, акажон, кўзимнинг босими азоб беряпти, ёза олмаяпман. Озгина дам берай, кейин ёзаман...

* * *

15 декабрь

Оқшом саргардонликдан қайтгач, мозор ёнига келиб ўтирдим...

Гаплашдим, дардлашдим...

Йиғлаб-йиғлаб қабрга бош кўйиб ухлаб қолибман.

Бир маҳал кимдир туртгандай бўлди, кўзимни очиб қарасам, бир мўйсафид чол:

– Жинмисан, шайтонмисан, астағфируллох, астағфируллох! – деб юзимга қўлчироқ тутиб турибди. Хижолатдан сўз тополмай қолдим.

– Йиғлабсанми, йиғлабсан-а? – деди у энгашиб. Индамадим. – Қўркмаяпсанми бир ўзинг бу ерда? Вақт алламаҳал...

– Кимдан қўрқай? Бу ерда қўрқадиган одам йўқ-ку, – дедим аламли йиғи аралаш.

– Нима, бу ерларда янгимисан? – сўради кизиқиб. Яна индамадим. – Ҳа, биринчи йил келишинг! Дастлаб шунақа бўлади, хафа бўлма, кўникиб кетасан. Ҳали бу ерга меҳринг уйғониб, кетгинг ҳам келмай қолади. Ҳа, болам-а, бу ердақа тинч жойни топиш амримаҳол. Ҳеч ким сенга тегмайди, озор бермайди, паст назар билан қарамайди, дастурхонидан ажратиб кўймайди. Бу ернинг асл хосияти ана шунда. Бунда ёмон одам йўқ, ҳаммасининг юраги яримта, озурда одамлар. Кеча-кундуз кўнглингга қараб гапиради, чунки булар дил оғриғини жуда яхши билишади. Хафа бўлма, шу-

кур қил, сабрнинг таги раҳмон, – деб ўзи ҳам этаги билан қабокларини артди.

– Яна қанча сабр керак? – деб баралла йиглаб юбордим...

Чол ёнимга беҳол чўқди-да:

– Мана, мен, қирқ беш йилдан бери шу ердаман, – деб ўзи ҳақида гапира кетди... Қачонлардир бахтиёр яшагани, шакардан ширин фарзандлари даврасида шодумон кун кечиргани... ва худо қарғаган бир куни ишдан келса, хотини бегона эркак билан шармисор ўтиргани, ҳар икки бузукни калтаклаб ерпарчин қилиб, уйдан чиқиб кетгани... бугун уч фарзанди уни тан олмаслигини айтиб, “Уйландиму, рўзғор топмадим, фарзанд кўрдим, ота бўлмадим, кўзим кўрди, кўлим тутмади, саксондан ошдим, яшаганим йўқ”, деганлари мен бўлсам керак, – деб қўшимча қилди. – Лекин навмид эмасман, Аллоҳнинг висолидан умидим бор, кўп қатори қудуқ ёнига сочилган ризқдан баҳрамандман, бировдан тамам йўқ, талашадиган нарсам йўқ, беғаразман, тўрт мучам соғ, дилимда қаноат ва сабр ҳоким... ҳа, болам-а, бу оламда минг йил Фиръавндек давр суриб яшасанг ҳам қаноатинг бўлма-са, бадбахтлигингча қулоғингни ушлаб кетаверасан...

“Бу ким бўлди? Хизрга учрадимми? Қушқўнмас бир манзилда қароғлари умид шамчироғини ёқиб турган бу зот ким бўлса экан?”

– Мен бугун Хожа Уббон мақбараси жорубкаши – супурувчисиман, – деди чол фикримни ўқиётгандай, – жаннатмакон Навоий ҳазратлари “Пири Ҳирот” – Хожа Абдулла Ан-

сорий мозорига жорубкаш ўлсайдим деб сўрагани тарихдан баён... Мен ул малик-уш шуаро, амир-ул умаро қошида ким бўпман? Аммо... мен ҳам дунё ташвишини супуриб, Хожамнинг жорубкаши мақомини тутганимдан хушбахтман.

Ўзини авлиёман, дунёга устунман деб билиб-билдириб, бандага қайишмай, элга бакор келмай юрган бебурд қанча... Менинг авлиёмнинг жонсиз тани, лойсувоқ мақбараси қанча-қанча дили куюкка эм бўляпти, умид беряпти, кўзини очяпти... Агар менга ўн қайта умр берилса, қўлимдаги сугургимни зинҳор ташламаган бўлардим.

Мана, эгали қуш каби қорним тўқ, қайғум йўқ, тилим дуода, дилим худода... Мендан бахтли борми?

Мен аввалбош мўйсафиднинг юз-кўзига қараб тааллуқли касаллик изини тополмай, балки кўзкўрмас жойларидадир, либоси ортида пинҳондир, деган ўйда эдим. Вожаб, шу фикр миямда қайта уйғонган пайт чол кўзларимга мулойим қараб яна гап бошлади:

– Ҳа, болам, менда тери асорати йўқ, вале мен ҳам аёлим туфайли эл ичра юролмай, халқ ичра туролмай қолганман. Ҳамма мени масхара қилар, кўрсаткич бармоғини тўппонча қилиб ўқталар, турмуш нелигини билмаган такаббур ўспиринлар жирканиб юз бурар, дўстларим аро тили қисик бир банда бўлдим. Кўп кентларни, қишлоғу овулларни кездим, водариғ, қайда бўлмай маломат тоши ортимдан етиб келиб бурнимни қонатаверди. Гўё гуноҳ қилган хотин эмас, мен, уч фарзанднинг шаънини ўйламай ўйнаш қидирган у эмас,

мен, Яратганнинг нигоҳидан кўрқмай шайтоннинг қўйнига кирган осий анави эмас, мендек... – Шундан кейин чол қулочини ёйиб, зиёратгоҳни кўрсатди-да, сўзида давом этди, – ниҳоят, мана шу авлиёнинг паноҳига қочиб келдим, минг шукурки, шу ерда қирқ беш йилдан бери кўнглим ҳузур-ҳаловатда... Баъзан ўйлаб қоламан, эҳтимол, ростдан ҳам айб мендадир. Бирламчи, хотинга хиёнат учун имкон яратиб берганим, иккиламчи, маломатни ўзимга олганим... ҳолбуки, бундан бешбаттар шармандалар ҳеч нарса бўлмагандай ўйнаб-кулиб ўз уйида яшаб юрибди. Биров кулса, кўрмаганга, гап қилса эшитмаганга олиб...

Яна, ошкор бўлмаган шармандалар қанча!

Одамнинг оласи ичида, дегандай, инсон деган умумий ном остида умр суриб ўтаётганларнинг ҳисоби бормикан? Э-э, улар билан энди ишим йўқ, ҳар кимнинг дори-сиртмоғи алоҳида, ҳар ким ўз қилмишига ўзи одил Пошшо олдида жавобини бераверади. Сен эса, қизим, таслим бўлма, ҳаётдан, бахтдан умидингни узма! Ҳали ёшсан, ҳаммаси олдинда...

Йўқолган нарса қайта топилса, қадр-қиймати аниқ билинади. Сен ҳам ўзингни йўқот, ўзингни йўқ деб ишон, тасаввур қил, ана шунда вақти соати етиб кимлигингни англайсану қадрингни ҳам, қимматингни ҳам билиб оласан.

Энди тур, ҳужрангга бор, ўзингни чалғит, одамнинг тафтини одам олади, шерикларинг билан дилдош бўл...

Мен бобомни қайта топгандай, йўқ, Ҳувайдо бобонинг ўзини кўргандай бўлдим.

* * *

16 декабрь

Эртаси тонг саҳар қайтиб келиб яна Бобога салом бердим. У Хожа Уббон ҳикоятини сўзлаб берди.

Бу худонинг дўсти кофирларга қарши жиҳод эълон қилган, қанчадан-қанча ғайридинларни иймон қопқасидан ичкари тортган комил зот эди. Душмандан чиққан дўстлару дўстдан чиққан душманлар ҳар қанча ҳийла қўлламасин, найранг қилмасин, авлиёнинг бир тукига ҳам зарар етказа олмас, билъакс, уларнинг касофати ўзларига уриб, кўру шол, кару лол бўлиб, Арш Эгаси қаҳрига гирифтор бўларди.

Авлиёга фақат бир вазиятда – жойнамоз устидалигида – руҳи Маккатуллоҳда намоз ўқигани кетиб, жисми ҳимоясиз қолгандагина шикаст етказиш мумкин экан. Бу сирдан хабардор хотини ғанимга бир тизим садаф маржон эвазига бошпаноҳини сотибди.

Душманлари намоз вақтини пойлаб, бостириб кириб, саждага кетган қутлуғ бошга қилич сермашибди.

Қибла томонга думалаб бораётган бошдан қаёққа кетяпсан, деб сўрашса, “Қаъбатуллоҳга, дўстимнинг уйига кетяпман”, деб жавоб бераркан.

Бетавфиқ хотин бўйнига таққан маржон бирдан илондай чирмаб, исканжага олибдию бўғиб-бўшатиб азоб бераверибди.

Авлиёнинг бошсиз танасини олиб келиб шу жойга дафн

этмоқчи бўлишганида эргашиб келган оқ тулпори манави қудуқ ўрнида бош эгиб, кўзёш тўкаверибди-тўкаверибди. Шу зайл қудуқ бино бўлган экан.

Гумроҳ хотин бўйнидаги оқ занжирдан халос этишини сўраб эрининг қабрига бошларини уриб ёлбораркан, эмишки, тун ва тонг оралиғида бу бечораҳол афтода аёлни кўрганлар ҳам, оҳу фарёдини эшитганлар ҳам бормиш.

Эҳтимол, бу оддий, содда ҳикоядир. Бироқ ривоятларда сочма ҳақиқатлар яширинган бўлади. Бунга ишонай десангиз, бугунги даҳрий тафаккурга сиғдириб бўлмайди, ишонмай десангиз кенг ва бепоён саҳронинг ўртасидан сув чиқиб тургани бир мўъжиза бўлса, зиёратгоҳ гирди тупроғи унумдорлиги яна бир ҳайратангиз ҳолатдир...

Бобонинг ҳикояси мени тонг қолдирди: наҳотки қачонлардир кимдир қилган хиёнат учун тавқи лаънат менинг бошимга тушди? Ундан ҳам аччиғи, одамлар фақатгина дардимиз туфайли ирганмас экан, балки лаънатланганимиз учун ҳам бизни ажратишар экан-да? Бошимга биров тўқмоқ билан ургандай эс-хушим чайишди, ўзимга ўзим бегона бўлдим, силлам қуриб, яна қабр устига йиқилдим.

* * *

17 декабрь

Олмос билан энди учраша бошлаган кунларимизда бир тутам учи қирқиб текисланган зулфимга кўзи тушиб:

– Сочингизни бошқа қирқманг, аёлнинг ярим ҳусни со-
чида бўлади, – деган эди. Шундан кейин сочимга қайчи ур-
магандим...

Бугун эса бу ердаги “тиббий таомил”га кўра қирдириб
ташлашга мажбурман, чунки сочимнинг ости ҳам оппоқ бў-
либ улгурган эди...

Бошимни қиртишлаб, бир этак сочимни бирор дарахт та-
гига кўмиб келишни буюришди. Соч билан бирга ҳамма ор-
зу-умидлар ҳам саксовул остига кўмилди...

Сездимки, аллақачонлар бахт қушимнинг қанотлари си-
ниб, мажруҳ бўлибди...

Сездимки, энди менга осмон бегона, энди фақат тушла-
римда учушим мумкин.

Энди тақир бошимдан офтоб уриб, миям қайнаб, лоҳасу
беҳол бўлиб гўё бировнинг ҳаётини яшаётгандек эдим.

Кунлар шу тарзда ит азобида ўтаверди...

Олмоснинг онаси билан бўлиб ўтган суҳбатдан кейин анча
пайтгача телефон ишлатмадим... Бу ерга даволанишга кела-
ётганимда Шоира опам хабарлашиб туришимиз учун кўяр-
да-қўймай янги рақамли телефон тутқазган эди.

Қуёшда тобланиб ётсам, телефон жиринглади, қарадим,

нотаниш рақам, иккиланиб улансам... таниш товуш... Олмоснинг овози... Мен апил-тапил устимга кийимларимни тортиб, ўраниб олдим.

У тақдири азалдан, Яратганнинг иродасидан сўз бошлади. Лавҳул маҳфузда битилган қадар ҳақида узоқ гапирди. Мен жимгина уни тингладим, ёноқларимдан оқиб тушаётган кўзёшларим иягимда тўпланиб, саҳронинг донадор қумига битта-битта тўкилиб, марваридгулдай кулранг косачалар ҳосил қиларди.

Хуллас, унинг ихтиёрига кўра бир умрга қиёматлик дўст бўлишга, ака-сингил тутинишга аҳд қилдик...

Шу кундан бошлаб бурунги хатлардан тубдан фарқ қиладиган, ҳадису панд-насихатлар, чиройли тилаклардан иборат СМС юборадиган бўлди. Мен эса фақат миннатдорлик жавоби йўллардим, аммо барибир ундан келадиган СМСларни кутиб яшардим. Токи навбатдаги хат келгунига қадар олдинги СМСни нуқтаю вергулигача ёдлардим.

Ёзнинг жазирамасида қовжираётган гиёҳнинг тубига бир томчидан сув қуйгандек мадорбахш эди бу азиз битиклар. Лекин... нима дей, нима қилай – юлай десам сочим йўқ, йиғлай десам ёшим қолмади – шунча хат ёзарди-ю, қайда-сан, ҳолинг не деб бир оғиз сўрамасди.

* * *

Ўша пайт Олмос мени қидирибди, телефоним дараги-

ни топибди деб кўнглим ўсибди-ю, янги рақамимни Шоира опамдан бошқа ҳеч ким билмаслигини ўйламабман. Куйинчак опагинам курсдош дугоналарим орқали Олмоснинг телефонини топиб: “Бонуга боғланинг, ҳозир у сизнинг бир оғиз сўзингизга муҳтож, майли, ёр бўлмаса, дўст бўлиб гаплашинг, савоб учун суянч бўлинг”, деб илтимос қилиб, янги рақамимни берганини кўп йиллардан кейин билдим.

* * *

20 декабрь

Атрофга қарсанг, живир-живир ҳовур кўтарилади. Осмонга туташ қумлоқнинг ниҳоясига син солсанг, олис-олисларда туман оралаб аллақандай ложувард кўлми, денгизми кўрингандек бўлади.

Саробми бу?

Ё тасаввур жилвасими?

Нега баъзан саробий манзаралар кўпчиликка бир хил кўринади? Ҳамма бирдек чанқагани, сув – оби ҳаётга айлангани, бужмайган ёнғоқ мағзидек мия талвасага тушиб, ўзини аврашга киришгани учунми?

Аммо ана шу алдоқчи саробга интилиб саҳронинг ўлим исканжасидан қутулиб қолган курашчан одамлар ҳам бор дейишади.

Уфққа термулганча, кўзларим тердан ачишиб хаёл қушига эрк бердим. У мени парку елкасига олиб, болалигимга, пахта нишона берганда дадам бошчилигида қумга тушган кезларга элтиб кўйди.

Дадам тизза оғриғидан бобомга шикоят қилганди, у киши:

– Олдинда оққан сойнинг қадри йўқ. Дўхтирни дориси бир нави. Лекин ота-боболар топган эм яхши. Ана, қумга чиқ, ҳамма дардингни сўриб олади. Болалигингда борардик, эсингда йўқми? Ҳозир айти вақти, – деб туркана муолажа

маслаҳатини берди. – Биласан-а, уч кун олдин кўк чойни, хом сувни, ҳўл мевани, хуллас, совуқлик нарсаларни тўхта-тасан. Қумдан кейин ҳам бир ҳафта парҳез... Ел-шамолгаям ҳушёр бўласан. Юрак кўтарганда мен ҳам борардим...

“Сахро шифогоҳи”га оилавий қатнайдиغان бўлдик. Мени кичкина санаб, қаторга қўшишмаётганди, “Мирхонд борса бораман, қолса қоламан”, деб терсайиб остонада ўтириб олдим. Акам ҳам баҳона излаб турган эканми, мен тарафга ўтаётганди, дадам:

– И-я, сен бормасанг мени ким кўмади? Майли, Бонучаям борсин, янтоқни соясида ўтирар... – деб қўлига чўлтоқ кетмон тутқазди.

Қорачой тўлатилган иккита термос, чойшаб, сочиқ кўтариб дадам гаплашиб келган киракашнинг автобусчасига миндик. Йўл-йўлакай дадам тушиб, гузардаги қассобдан газетга ўралган гўшт олиб чиқди. Бир маҳал уловлар қаторлашган бархан ёнида тўхтаб, ҳайдовчига гўштга қўшиб шапалоқчадай қизил пул тутқазаркан:

– Ўзинг кўз-қулоқ бўлиб тур, шўрвага кирпи-мирпи, илон-пилон солмай пиширсин, – деб тайинлади.

– Эбе, ака Усмонбек, ҳамма шифо ўша жониворларда-ку, кушод иссиқлик... – ҳайдовчи негадир газет четини кўтариб гўштни хидлаб кўрди.

– Бировга ёқади, бировга йўқ. Ёш болалар ҳам ичади. Оботаш деган жойи бор. Кучлилик қилиб кетмасин...

Онам бошчилигида опалар барханнинг сўл томонига йўл

олишди. Қанча қисташса ҳам мен Мирхонд билан қоламан, деб оёқ тирадим.

– Мир билан бунинг киндиги бир, айрилса ўлади, – деди Гулшан опам аччиқланиб, – ҳой инсон, у томонда фақат эр-каклар бўлади, қизларга мумкинмас, ай-яй-я, тушуняпсанми?

– Ҳа, хўш, Гулшан, бу ҳали мурғак нарса. Бунга уят йўқ, қолаверса, ҳаммани эгнида кийими бўлади, – деди дадам мени кўтариб оларкан.

Бархан ёнбошидан холироқ жой излаб борарканмиз, дадам ўтирган жойида танасига ёпишган қумни сочиқ билан қоқаётган чолга ишора қилиб:

– Мир, кўряпсанми, отахонга қара, тиззалари, тирсаклари, бўйни лой. Бошқа жойлари қум холос, – деб гапни муаллимларга хос саволга тақади, – бу нимани билдиради? Балли, лой бўпқолган жойларимиз, демак, шамоллаган бўлади.

– Неча кун тушилади ўзи, дада? – Мирхонднинг оҳангидан норозилик аломати сезилди.

– Уч кундан беш кунгача.

– Қаторасигами, оралатибми?

– Қаторасига.

– Уф-ф! – дедию Мирхонд дадамнинг назаридан чўчидими, – иссиғакан, – деб қўшиб кўйди.

Дадам иккита таёқ топиб, қумга ботириб ўрнаштирди-да, бошқалар билан орага девордай қилиб чойшабни тортиб боғлаб, мен учун кўланкамайдон ясади.

Бир муддат ўтиб соядаги оташ пасайдими ё мен кўникдимми, ўтирволиб терлаб-пишиб қумдан “тоғ” уйишга киришиб кетдим.

Ёнбош томонда дадам ҳарсиллаб қум тортиб, қатор чуқурчалар ҳозирлади. Сўнг:

– Бирпас кутайлик, қизиб олсин, – деди шиппаги орасидан қайноқ қум кирганиданми оёғини бетоқат қоқиб типирчилаётган акамга синовчан қараб.

Менинг ярим чодиримда бир муддат ўтиргач, “Бисмилло, банияти шифо”, деб дадам биринчи чуқурчага узала тушди-да, Мирхондга “Қани, бошла”, деб буюрди. Акам оғзидан нафас олганча бодроқ пиширгудай қумни дадажонимнинг устига астойдил торта бошлаганди ўтакам ёрилиб, югурганча бориб кетмонга ёпишдим:

– Унақа қилма, Мирхонд, дадамиз-ку, сенга дада керакмасми? – дедим тер аралаш кўзёш тўкиб.

Дадам ётган жойида хохолаб кулиб юборди:

– Ҳа, онаш! Ўзимни қизим-а! Ўзимни меҳрибоним-а! Ана, қара, бошқалар ҳам кўмилган. Ҳеч нарса қилмайди.

– Барибир керакмас! Чиқинг, уйга кетамиз, – мени энди ҳеч қандай куч йиғидан тўхтатолмасди.

Дадам чор-ночор қумдан чиқиб, ёнимга келиб ўтирди. Лой қўллари билан маҳкам қучиб, пешонамдан ўпди. Кейин нигоҳи билан галалашиб кўмилиб ётган одамларнинг каллаларини кўрсатиб:

– Қарагин, ҳамма ётибди. Шундай қилиб одамлар опош

бўлади. Мана шу қум одамни дардини олади. Тушундингми?
– деди.

Ҳеч нарсага тушунмаган бўлсам ҳам:

– Тушундим, – деб бош ирғадиму, лекин бўйнидан қўлларимни олмадим.

Мирхонд бир зум каловланиб тургач, дадамга “Нима қилай?” дегандай қаради.

– Сен анави чуқурчага тушиб, ўтирган жойингда қувуғинга қум торт, фойдасини кейин биласан, қишда онанг кўрпангга хокандозда кул босиб юрмайди, – деб дадам кулимсираб термосга қўл чўзди.

* * *

23 декабрь

Сочим олинганидан кейин икки кўзим ости ҳам оппоқ доғ бўлди... ростдан соч қиз боланинг ярим хусни экан – айбларингни, нуқсонларингни бир қадар ёпаркан.

Найлайки, одамзод ўзидан уялиши, ор қилиши, ҳатто нафратланиши мумкин, бироқ ташлаб кетолмас экан.

Умид ҳам қуёшга ўхшайди, ботар чоғи ҳаммаёқ зулматга чўмади, энди ҳаёт тугади деган ўй кўршапалакдай айланиб қолади. Аммо вақтики етиб умид яна уйғонади, сахро осмонда беғам сузган увада булутлар қорнига заррин нурлар қадалиб, яна ҳаёт бошланади, қушлар тилга киради, кумга қулоқ боссанг, ер остидаги илдизлар шивирини илғай бошлайсан.

Биров айтдики, шаҳарда бир табиб қуритилган илон ва чаён талқонига гиёҳ қўшиб минг дардга даво “олакула” деган малҳам кашф этибди. Ўзимизнинг дардга оид жойи – терининг оқарган ерларига шу малҳамни суркасангиз, тери тушиб, янгиси чиқармиш... Бировга фарзанди солихи ўша доридан топиб келтирган экан, бир кеча-кундузда териси аввалгидай бир хил тилларанг тусга қайтибди. Бу хушxabар беморлар аро яшин тезлигида тарқалиб, шодиёна бўлиб кетди. Қувончдан кўзёши тўкиб шукрона айтган киму, яқинларига сим қоқиб, суюнчи сўраган ким...

Хуллас, барча умидвор бандалар фалон пулдан йиғиб,

“Хувайдо” бобони шахарга йўлладик.

Елкасига икки халтани айри ташлаб олган Бобо эртаси оқшом кўшга кўшилган каби суроби тўғриланиб қайтиб келди. Малҳамни таллашиб-тортишиб бўлиб олдигу, муолажани бошлаб юбордик.

Ўпичга тугилган юзга шапалоқ тушгандай, малҳам сурган жойимиз эрталабга сув бойлаб шишиб чиқди. Бунни яхшиликка йўйдик, мана, дарров таъсир қила бошлади! Энди тери кўчиб тушадию, қарабсизки, ойдай одамга айланамиз.

Лекин зардоб йиғилган шиш чунонам азоблай бошладики, ёш болалар оғриққа чидаёлмай чинқиришга тушди. Табобатдан сал-пал хабардор беморлар ҳапачакни қайчи билан кесиб, зардобни ситиб чиқаришга тушди. Бу юмуш ўзингни тириклайин ўтда ёқиш билан баробар эди.

Мен навбат кутиб ўтирмай, ўзимга ўзим хизмат кўрсатдим: шунда азоб бир муддат пасайиб, кейин жароҳат ўрни жизиллаб ачиша бошлар, сизот ярага бир чимдим қум тегса борми, оғриқдан кўнгил беҳузур бўлар, арчилган танага ёпишган кўйлакни ечиш учун бошингдан қайта-қайта сув қуйишга тўғри келарди.

Зиёратгоҳ фиғону нолаларга тўлди, яралари латта-путталар билан боғланган одамлар ғазаби қайнаб-тошди, лекин осмон йироқ, ердан имдод йўқ эди.

Эртароқ ўзига келган икки эркак “Хувайдо” бобони етаклаб, “кашшофи азоб”, “табиби лаъин”ни қоралаб шахарга кетишди.

– Қўлга тушса, “олакула” сини оғзи-бурнидан чиққунча егизаман!

– Шу ерга судраб келиб, терисини шилиб, ўз малҳамини супурги билан баданига суриб томошасини кўрмасам... ни-ма бўлсам бўлай!

Ғазабнок қасоскорлар шу кетганча уч кун йўқ бўлиб кетишди. Бетоқат қўнғироқларга ўзбек тилини чала ўзлаштирган бир ғалча “...хизмат доирасидан ташқарида”, деб тўтиқушдек такрорлаб чарчамади. Ниҳоят, тўртинчи кун деганда ўчкорлар бир-бирларига суяниб, кўзлари киртайиб, енглари шалвираб қайтиб келишди.

Эмишки, бундай малҳаму ундай табиб ер юзида йўқ экан. “Хувайдо” бобо аввал учраган манзилда мутлақо ўзга одам яшаркан, ҳеч кимни танимас экан, танишни ҳам истамас экан. “Ё Раб! – дейди бобо иягини тутамлаб, – эшикни ўзи очди. Ёшгина йигит экан, бир пиёла чой тутди. Доруларни халтага ўзи санаб жойлади, қандай ва қачон қаерга суриш кераклигини яхшилаб тушунтирди. Вале пулни қўлига тутмади, санамади, майли, хонтахта устига қўйиб кетаверинг, деди. Чоғим, кўзи тўқ йигит эди. Таажжуб, наҳот инс-жинсга йўлиққан бўлсам?!”

– Биз уй эгасини сал қистовга олгандик, мелиса чақириб, тоза томоша кўрсатди...

– Каззоб одам экан! Ўзи бобони алдамаган бўлсаям, фирибгарга шериклиги аниқ! Кўзлари ола-кула...

– Илоё иловандо, биз кўрган азобларни дўзахда кўрсин!

– Дардмандларни алдаб орттирган бойлиги ёмон кунига ярасин!

– Табобатни тижоратга айлантирган ҳаромхўрларга бола-сидан қайтсин!

– Илоё кўр бўлсин!

– Илоё кар бўлсин!

– Илоё пес бўлсин!

– Оми-ин!

“Оми-ин!” – юзлаб оқ-оппоқ кабутарлар ҳавога кўтарилиб, айлана-айлана самога чиқди. Сахро қуёшининг олтин толаларига чулғаниб, яраклаб-яраклаб фазога кўтарилди. Охири дафтардаги кўпнуқталардек нигоҳ илғар-илғамас даражага етди...

“Хувайдо” бобо ўзини айбдор санаб, бошини ҳам қилганча сўнгалари туртиб чиққан елкасини қудуққа бериб ўтирар, ахёнда бош тебратиб-тебратиб қўяр, қуруқшаб, тарам-тарам ёрилган лабларидан аччиқ фарёди калом бўлиб қумга сочилар эди: *Доду дод деб йиғласам, кимга етар додим менинг, Ким эшитгай бу замона оҳу фарёдим менинг?*¹³

Дард устига чипқон дегандек, зардоб силқиб кийим-боши доғ-дуғ бўлган афтодахол оломонга қараб ўтирган беморлардан бири:

– Песлигимиз устига моховни ҳам сотиб олдик шекилли, – деб заҳарханда қилди...

Олмосдан келган СМСлардан бирида “Одамзод ўз-ўзига

¹³ Хувайдодан

зулм қилгувчидир”, дейилгани эсимга тушди.

Бир хафта-ўн кунлардан кейин яралар битиб, яна пес хо-
лимизга қайта бошладик. Кўплар шунисига ҳам шукрона
келтириб, тақдирга тан бериб, уйига қайтди.

* * *

24 декабрь

Бу ерда ҳеч ким ҳеч кимни хафа қилмайди, одам айириш йўқ, жирканиш, ирганиш бегона, чунки сен қандай абгор бўлсанг, қолганлар ҳам беҳ эмас, бир ибора билан айтганда, барчамиз худо қўшқўллаб урган ожиз бандалармиз. Жамоатда бир ёшли гўдакдан тортиб саксон яшар чолу кампирга-ча бор... Ёши улуғларга қараб ўз келажагингни аён тасаввур қилишинг мумкин.

Қирқ кун мобайнида тортган жисмоний азобларим руҳий мувозанатни бузди, тана касаллиги оқибатида телбалик дарди ғулув сола бошлади.

Бир кун азонда эркаклар томондан ғала-ғовур, доду фарёд кўтарилди. “Дўстим”, “акажоним”, “қадрдоним” деган ўкириклар зиёратгоҳни ларзага солди. Ташқарига чиқиб келган сахархез бир онахоннинг:

– Қизлар, туринглар, таъзия бўлибди, ухламанглар, оғирлашиб қоласизлар, – деган гапидан бошқалар ҳам сапчиб туришди...

“Хувайдо” бобо оламдан ўтибди...

* * *

Энди “Хувайдо” бобомнинг номига ҳам “раҳматли” деб қўшиб айтамиз.

Энди у дунёда азизларим учта бўлди.

Бу дунёда нечта қолди? Санашга қўрқаман...

* * *

25 декабрь

Сешанба ва шанба кунлари эрталаб авлиёнинг боши дафн этилган жойга ҳаммамиз зиёратга бориб келардик.

– Бобо, – дедим бир куни йўлакай, – нега авлиёнинг боши алоҳида кўмилган?

Раҳматли “Хувайдо” бобо таққа тўхтади, бир жойида оғриқ тургандай юзлари буришиб кетди:

– Ҳа, болам-а, бош билан вужуд, ақл билан юрак доим мувофиқ келавермайди. Хожа ўлимидан аввал каромат ила васият қилган экан: “Магарким, кофирлар бошимни олсалар, жасадимдан айро дафн этинг. Чунки руҳим фазода бўлди, вужудим ердан жилмади, бошим саждада бўлди, жисмим дунёдан узилмади...”

Кета-кетгунча ҳар ким ўз билганича тиловат қилиб борса, бобо Хувайдо ғазалларидан додлаб-додлаб, алам ва изтиробда айтиб-айтиб борарди. Назаримда, бобонинг бошқалардан мутлақ ажраб турадиган муножоти арши аълога туташиб, Малики Явмиддинга етиб бораётгандай, тез кунларда бир мўъжиза рўй берадигандай, нафақат бизнинг, балки жумлаи жаҳоннинг ҳаёти ўзгариб кетадигандек туйиларди:

Ох, мани дарду балоға мубтало қилгон фирок,
Тахти бахтимни бузиб охир гадо қилгон фирок.

Ман заиф бечораким, доимо фурсат билан
Куйдириб хокистаримни зери по қилғон фироқ...¹⁴

* * *

¹⁴ Хувайдодан

28 декабрь

Зиёратдан қайтишда яна у кишига етиб олардим, изн сўраб, мен ҳам мархум бобом ёдлатган ғазалларни оҳангга солиб айтардим. У Хувайдонинг сўз қудратига қойил қолиб, бале, бале деб ерга қараб бош чайқаб борар, шу лаҳзада кўнглимда алланечук ҳузур-ҳаловат туярканман, ўзимни “Худонинг дўсти” замонасига бориб қолгандай ҳис қилардим.

Зиёратгоҳда ким оламдан ўтибди, касал эканми, майит эгалари хабар топишибдими, олиб кетишарканми, деган савол айланиб қолди. Баъзилар уйидагилар келишсин, кутайлик, деса, бошқалар жазирамани рўкач қилиб, жасад бузилади, деб шошилтирарди. Фақат мен бу инсоннинг кимсасиз экани, “Ўлмай туриб ўлиб бўлгани”, ҳеч ким уни йўқламаслигини... билардим. Лекин бу ҳақда бировга оғиз очмадим.

Йигитлар қабр кавлашди, жаноза чақирилди... Аёлу эркак йиғи бошлади, асл исмини ҳеч қайсимиз билмайдиган бу беозор мўйсафид ҳаммага отадек бўлиб қолган экан.

Сахро кенгликлари дунёдан узилган, одамзодга бегона қавмнинг эмраниб-эмраниб кўтарган оҳу фарёди, нолаи афғонига чулғанди, жазирама барханлардан кўтарилган ҳовур гармселни уйғотдию қип-қизил биёбон тандирида қиёмат кўпгандай кўринди.

Тўрт томонинг қибла, қайси йўлдан хоҳласанг ўшандан бор, бироқ охириги манзилинг мана шу бўлади!

Бобони эркаклар лаҳад бошига элтган пайт бир нола осмонни чилпарчин қиладигандек, ерни икки порага ажратадигандек... майитни тирилтирадигандай... янгради.

Бу нима?!

Оломон Хожа Уббоннинг маржон сиртмоғи азобидан тонг-ла маҳшаргача афғон чекишга ҳукм қилинган аёлини хаёллади.

Ҳамма лолу ҳайрон бўлиб аланглаб турган пайт бир қизил мошина қудуқ ёнида тўзон кўтариб тўхтади. Чанг босилгач, оқ рўмолли қотма кампир уловдан тушиб, худди бошқаларни кўрмаётгандай, дунёда бир ўзи ва қўлбола тобутда ётган марҳумдан ўзга одам қолмагандай товушини озод қўйиб бўзлаб, кўксига муштлаб-муштлаб, ёқаларини йиртиб-йиртиб, юзларини юлиб-юлиб, тиззалаб келаверди. “Вой тўрам-а, вой шерпанжам-а, вой султоним-а, вой тожисарим-а!” деб ўзини чолнинг кўксига ташлади. Узокроқда турган аҳли аёл ўрта-сида “Завжаси экан, дарров хабар топибди, балки, худо кўнглига солиб, кўргани келаётганмикан”, деган шивир-шивир бошланди. Мен яна тилимни тишладим.

Кампирнинг икки ўғли “Хувайдо” бобони совуққонлик билан уловга ортиб, олиб кетишди.

* * *

Армон нима, акажон?

Тўғри, бой берилган имкон...

Бобо хеч қачон ўлмайдигандай, мангу яшайдигандай кўринганмиди? Агар билганимда, кўп саволларимга жавоб сўраб олмасмидим? Ҳеч бўлмаса, доим бошимда айланган энг катта сўроқ: “Бобо, Мир Арабда ўқигансиз-а?” деган саволни бермасмидим?

Бошқа сабрим қолмади, уйдагиларга қўнғироқ қилиб, мени тез олиб кетишларини сўрадим...

* * *

30 декабрь

Ҳаёт зерикарли, рангсиз, оҳангсиз...

Ҳатто Олмосдан келадиған хатлар ҳам юракка чироқ ёқмай кўйди. Менга йўллаётган СМСлар азбаройи шафқат юзасидан, одамгарчилик шартидан, озгина виждон сўроғи юзасидан.

Унинг ўз шахсий ҳаёти, хусусий бахти бор. Унга шу туришимда мутлақо керакмасман.

Айтганча, кимга керакман ўзи?!

Ўйлай-ўйлай ҳаммасига нуқта кўйишга қарор қилдим...

Бир кун онам, акам ва янгам Резакдаги қариндошимизникига тўйга кетишди. Уйда мен жиянларим билан кечки овқатни еб, телевизўр кўриб ўтирдик... Фурсат танлаб, болаларга ҳозир келаман деб уйдан чиқдим, оғилга кириб, хозирлаб қўйган арқонни олдим, уни тўсинга ташлаб дор ясадим... Ўтган кунларимни эсладим, кўз олдимда бобом, дадажоним, “Ҳувайдо” бобо... гавдаланди.

Энг азиз инсонларим у дунёда экан, мен нима қилдим бу ерда? Мендан кейин қоладиган онамнинг аҳволини ўйладим... Унинг ҳолига ҳар қанча ачинмай, яшашим учун бирор-бир ваз, сабаб топа олмадим... Онаизорим... опаларим, акам бор-ку, онам ёлғизланиб қолмас...

Бўйнимда сиртмоқ, бир тепинсам, оёқ остимдаги тўнғак думалайди, ҳаммадан, ҳаммасидан қутуламан. Кўзларимга

негадир ёш келди. Ўзимга ачиндимми, билмайман, ё худо дедим, журъат бер, куч бер, кечир мени, деб ёлвордим.

Мени бандам деб яратдинг, ишончингни оқламадим, синовларга ташладинг, имтиҳондан ўтолмадим, бу дунёнинг дўзахидан зерикдим, майли, агар лаънатласанг, у дўзахингни ҳам кўрай, деб изилладим...

Қанча вақт ўтди, Ўзига аён, бирдан жияним Феруз “Апа, апажон!” деб бақириб-чақирганидан ўзимга келдим. Бошимни сиртмоқдан тортиб, у сезиб қолмасин деган мақсадда оғилдан югуриб чиқдим. Қарасам, қўлида телефон... Шоира опам кўнғироқ қилаётган экан... Айтишича, деканимиз иккита қизни опамнинг уйига юбориб, ўқишга қайтишимни, имтиҳонларни топширсам тўрттинчи курсга ўтишимни... айттириб юборибди.

Мен опамнинг сўзларини беун йиғлаб эшитдим. Ярим соат олдин – ўлим арафасида ҳаммани эслабман-у, мен ношукурнинг хаёлига тутинганим – афзалим келмабди. Шунга йиғладим...

31 декабрь

Янги йилингиз янги омадлар олиб келсин, акажон! Қайгулар эски йилда қолиб кетсин!

* * *

3 январь

Бир маҳал онам ва акамлар тўйдан келишди.

Мен оғилга қайтиб кириб, дорни ечиб олишга улгурмадим. Ҳамманинг ухлашини кутдим... Бу орада мол-қўйга хашак ташлагани кирган акам арқонни кўриб ҳаммасини тушунибди.

Онам иккови талвасага тушиб, ақлдан озгандай фақат битта гапни бетиним такрорлашарди: “Нега? Нима учун? Бизни ўйламадингми? Кейин булар қандай яшайди, бу иснодни қандай кўтаради, демадингми?” каби жавоби шарт бўлмаган саволлар беришар, онам бўйнимдан қучиб, тинмай “Балодан ҳазар-а, худойим хушдан айирмасин, ақлдан бегона қилмасин! Шайтон васвасасига учмасин болам”, деб дуо ўқирди...

* * *

6 январь

...Суиқасд воқеасини эшитиб ақлдан озай деган Шоира опам Икромиддин акадан рухсат сўраб, мени Тошкентга дерматолог кўригига олиб борди.

Анча овораю сарсонликлардан кейин Марказий шифохо-нага йўл топдик. Инсон саломатлиги эвазига бизнес қилиб, бола-чақа боқадиган корчалонлар таниқли шифокорларни ўраб олиб, биз каби жовдираб нажот истаб юрганларни қармоққа илинтираркан. Ана шундай ишбилармон учарлардан бири мўмайгина “кўл ҳақи” эвазига Расулов деган профес-сорга рўпара қилди. Сочлари ипакдек толим-толим нуроний биз билан самимий суҳбатлашди:

– Кўзинг кўрадимми, қизим?

– Ҳа.

– Қулоғинг яхши эшитадимми?

– Ҳа.

– Овқат еб биласанми, таъмни ажрата оласанми, миянг ишлаб турибдимми?

– Ҳа.

Яна савол берди:

– Қаеринг оғрияпти?

Жавоб беролмай бошим эгилди...

Профессор касаллик тарихим билан танишиб чиққач, Шоира опамга қараб:

– Бечорага кўп азоб берибсизлар-да, қуёшга солиш эскилик сарқити, отам замонидаги саводсиз, жоҳил одамларнинг йўриғи бу, – деб уқтирди. Айтишича, касалликни узок, босқичма-босқич даволаш керак экан.

– Шунда батамом тузалиб кетадими? – Шоира опамнинг кўзларида умид учқунлади.

Дўхтир қўлларини стол тагидан чиқариб:

– Мана, қаранг, агар бу дардни шифоси топилганида биринчи бўлиб ўзимни даволардим, – деди.

Не кўз билан кўрайки, у кишининг ҳам қўллари худди меникидек эди... Фарқи – унинг териси октоб бўлганидан эътибор бериб қарамасангиз унчалик кўзга ташланмайди...

Бу фақат медицина йўли билан тузалишини, тери оқариши модда етишмовчилигидан бўлиб, зарур фермент камайиб кетганда юзага келишини айтди. Жигар фаолиятини қайта тиклаб, доғларни ультранур билан куйдириб даволаш мумкинлигини, лекин барибир бу – кафолатланмаган муолажа эканини таъкидлади...

Ўн икки кун ётиб “кафолатланмаган муолажа” олдим. Яна бошимни қиришди, ҳар кун вакуумга солиб нур билан аввал уч, кейин беш... ва ниҳоят ўн дақиқагача нур билан куйдиришди...

Биринчи бор сочимни Хожа Уббонда олишганида уч кундан кейин оппоқ бўлиб чиққан эди, бу ерда эса киприкларимгача қиров боғлагандай оқариб кетди...

Беш-олти кун ўтгач, ҳеч қандай ўзгариш бўлмапти, деб

шифокорга шикоят қилдим. У ҳамширага янада кўпроқ куйдиришни тайинлади... Ўн дақиқа нурда ўтириш куёш тиғида куйишдан ҳам ёмонроқ экан... Одамзоднинг териси куйса, бундан ёқимсиз ҳид бўлмаскан дунёда. Униси ҳам майлику-я, тери оғриғидан ухлашнинг иложи йўқ. Баданинг тортишиб, гўё теринг шилиб олингандек ўз нафасинг тегсаям жизиллаб, жонинг бўғзингга тақалади...

Тортган азобларим “фойдага қолди”, нурнинг захми билан бадан қизил ранг олдию бир қават тери қуриб тушгандан кейин яна аввалгидай оқ ва қора бўлиб қолаверди...

Тиранча тиндирмайди, деганларидек, на ўзим тиндим, на онамни ва на акаму опаларимни тинч яшагани қўйдим...

* * *

10 январь

Бизда байрамлар мавсуми авжида. Хонадон тўс-тўполон. Меҳмон кузатавериб ҳолдан тойганимдан ётоғимга зўрға судралиб кириб, тош қотиб қоляпман. Агар маҳтал қилаётган бўлсам, кечирим сўрайман.

* * *

12 январь

Таътилга чиқибок онам иккимиз Қашқадарёга гиёҳ билан даволайдиган Ҳаким бобони излаб йўлга отландик. Сўраб-сўраб, берилган манзил бўйича қидириб топдик.

Табиб бува беморларни ялпиз (хулбўй) билан даволар экан. Биздан ташқари ҳам бир қанча бемор шифо излаб келган, навбат турнақатор. Табиб билан гаплашиб, келишиб, бир уйга жойлашдик.

Ўн тўрт кун ётиб даволандик. Асосан оч қоринга наҳор бир коса малҳам ичиради. Эрталаб беморлар учун махсус ерга қурилган тандирларга ўтин қалаб ёқиб юборадию тандир қизигандан кейин сув сепиб оловни ўчиради. Сўнг бир одам сиғадиган жой қолдириб, тандирни ялпиз билан тўлдиради. Ана шу қайноқ “хаммомча”га кириб, тандир совигунча ётасиз...

Терисига тошма тошган, суяги оғриган, буйрак касаллигига чалинган беморлар анчаси шифо топди. Фақат менда ҳеч қандай ўзгариш бўлмади... Яна уйга бош эгиб қайтдик.

Кейин Андижонга Тамара деган табиб аёлдан шифо излаб бордик. Опа ўз ховлисида балчиқ тайёрлаб, бемор баданга чаплаб, қуёш тиғига ётқизиб қўяркан. Лой қуригани сари тери тортишиб, чунонам қичишадики, уёқ-буёғи йўқ. Бир ҳафталик “лой базми”дан ҳам натижа кўрмадим.

Қозоққа бориб ўлан айттиришди... Кўк қўчқор сўйиб қон

чиқаришди, хом терига мени ўраб, шомгача ётқизиб кўйишди... Бефойда...

Эрлар шоҳи, мазлумлар халоскори ҳазрати Алининг Шохимардонига “Ё нажот!” деб йўлга тушдик. Бу қадамжого бориш учун қирғизларга тегишли ерларни босиб ўтиш керак экан. Роса тинкамиз қуриди, улардан кўра ўзимизникилар кўпроқ сарсон қилишди.

Кўли Қуббонга чиқдик, Ёрдон Азизни зиёрат қилдик, оқ эчки сўйиб расм-русумларини жойига қўйдик.

Жувонмард Ҳамза Ҳакимзоданинг қабри бошида тиловат қилиб, қаттол шўрога лаънатлар ёғдирдик. Шоирга тош отган нобакорлар ер билан яксон бўлсин деб дуо қилдик.

Ҳабибулло – худонинг дўсти Хожамназар Ҳувайдонинг қабри Чимён қишлоғида эканини эшитиб, йўлимизни шу томон бурдик.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.